

ΑΝΘΡΩΠΩΝΥΜΙΑ ΧΟΥΜΝΙΚΟΥ (18ος αι.)

1.1. Η πρόθεση. Περιγραφή της

Στο αρχείο χειρογράφων της αθωνικής μονής Αγίου Παύλου φυλάσσεται μία πρόθεση με αρ. 193¹. Πρόκειται για ένα δερματόδετο τετράδιο με διαστάσεις 22,5×15,5 εκ., ενώ στο μπροστινό εξώφυλλο είναι φιλοτεχνημένος ένας ρόμβος που απεικονίζει τον αρχάγγελο Μιχαήλ και στο πίσω ένας διακοσμητικός ρόμβος. Το χειρόγραφο φέρει αρίθμηση σελίδων με κόκκινο μελάνι στην πάνω δεξιά και αριστερή γωνία των εμπροσθόφυλλων και οπισθόφυλλων αντίστοιχα. Το σύνολο των σελίδων είναι 116, από τις οποίες οι υπ' αριθμόν 114 και 115 είναι κενές. Στη σελίδα 3 αναγράφεται με κόκκινα καλλιγραφικά γράμματα: «Πρόθεσις Ιεράς Μονής Αγίου Παύλου». Η κατάσταση του χειρογράφου είναι γενικά καλή εκτός από ορισμένες σελίδες που είναι κατεστραμμένες από σκόρο.

Οι γραφείς του είναι πολλοί. Θα πρέπει να δεχθούμε ότι, πέρα από τον βασικό γραφέα, υπήρχαν διάφοροι άλλοι, προφανώς μοναχοί, οι οποίοι λάμβαναν μέρος στις κατά καιρούς ζητείες της μονής και έπαιρναν μαζί τους τη συγκεκριμένη πρόθεση. Ο αρχικός γραφέας χρησιμοποιεί επιμελημένο ύφος γραφής. Σημειώνει με κόκκινο μελάνι τα ονόματα των χωριών ή πόλεων, από τα οποία καταχωρούνται τα ονόματα για μνημόνευση. Ο ίδιος γραφέας διαπράττει ανορθογραφίες, οι οποίες είναι περισσότερες στους υπόλοιπους γραφείς.

Οι βασικές εγγραφές δεν έχουν χρονολογική ένδειξη. Σε άλλες λιγότερο επιμελημένες απουσιάζει το κόκκινο μελάνι και συχνά υπάρχουν μόνο ονόματα χωρίς ένδειξη τόπου προέλευσής τους. Υπάρχουν, ωστόσο, κάποιες χρονολογημένες σημειώσεις που βοηθούν στη χρονολόγηση της πρόθεσης: η παλαιότερη βρίσκεται στη σελίδα 56 και αφορά στην πόλη

Ευχαριστούμε τον καθηγητή κ. Χ. Συμεωνίδη και τον ονοματολόγο Ν. Ταχινουσή για την προσφορά ανθρωπινικού υλικού, καθώς επίσης τον καθηγητή κ. Χ. Τζιτζιλί για τις παρατηρήσεις του και την υπάλληλο του δήμου Αχινού κυρία Αθανασία Τζίκου για την προσφορά υλικού από τα δημοτολόγια.

1. Ο κατάλογος της μονής είναι χειρόγραφος και συντάχθηκε από τον τέως βιβλιοθηκάρη π. Θεοδόσιο.

της Καστοριάς (30.3.1744), ενώ οι υπόλοιπες χρονολογούνται από το δεύτερο μισό του 18ου αι. με μεταγενέστερη αυτή για το Βιδίни (1777) στη σελίδα 110. Αν δεχθούμε ότι οι βασικές εγγραφές προηγούνται των υπολοίπων χρονικά, τότε θα πρέπει να τις τοποθετήσουμε πριν από το έτος 1777. Οι αναγραφές αυτών των ημερομηνιών σημειώθηκαν σε διάφορα σημεία του χειρογράφου, κυρίως στην αρχή του (η πρώτη ήταν ίσως αυτή της σελίδας 5 για τη Μυτιλήνη), ενώ προς το τέλος παρατηρούμε να πληθαίνουν οι καταχωρίσεις από άλλα χέρια².

1.2. Η καταχώριση για το Χουμνικό

Στη σελίδα 13 του χειρογράφου υπάρχει η καταχώριση «χωρίον χούκων» και τα εγγεγραμμένα ονόματα καταλαμβάνουν το χώρο από αυτή τη σελίδα μέχρι την αρχή της σελίδας 19. Παρόλο που η σημερινή μορφή του ονόματος του χωριού δε συναντάται πουθενά μέσα στο χειρόγραφο, εντούτοις μπορούμε να κάνουμε κάποιες υποθέσεις για την ταύτισή του. Η μονή Αγίου Παύλου κατά τον 18ο αι. διατηρούσε μετόχι και κτήσεις στο χωριό Χουμνικό του Στρυμόνα³. Η μορφή του ονόματος στα οθωμανικά έγγραφα της εποχής είναι *Hümqōz*, ενώ και στα ελληνικά αναφέρεται ως *Χούμκος* ή *Χούνκος*⁴. Ο τύπος *Χούκον* προήλθε μάλλον από τον αρχικό *Χουμνικόν* με την εξής εξέλιξη: *Χουμνικόν* με αποβολή άτονου /i/ και ανομοιωτική αποβολή του /m/ ή /n/ > *Χούμκον* ή *Χούνκον* (πρβ. τους τύπους *Χούμκος/Χούνκος*) και με δεύτερη ανομοιωτική αποβολή του πρώτου έρρινου *Χούκον*.

Η σύγκριση των ονομάτων της πρόθεσης με τα ονόματα αγιοπαυλίτικων εγγράφων απέδειξε ότι πρόκειται πράγματι για το ίδιο χωριό. Το γεγονός, επίσης, ότι οι καταχωρίσεις των ονομάτων από το χωριό *Χούκον* είναι πολύ περισσότερες σε αριθμό από οποιοδήποτε άλλο οικισμό μέσα στο χειρόγραφο επιβεβαιώνει την άποψή μας, με δεδομένες τις πολύ στενές σχέσεις μονής και χωριού κατά το δεύτερο μισό του 18ου αι., εποχή, κατά την οποία κατά την άποψή μας συντάχθηκε το κύριο μέρος της πρόθεσης.

2. Η τελευταία καταχώριση με κόκκινο μελάνι είναι στη σελίδα 41 για την Κωνσταντινούπολη. Φυσικά δεν ανήκουν στην κατηγορία των πρώτων καταχωρίσεων όλες οι σελίδες μεταξύ 5-41, αλλά οι σελίδες 5-22, 26-29, 34 και 41 που είναι γραμμένες με το ίδιο χέρι.

3. Φ. Π. Κοτζαγεώργης, *Η αθωνική μονή Αγίου Παύλου κατά την οθωμανική περίοδο*, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 163-164.

4. Για την προέλευση του οικισμού, την ετυμολογία του ονόματός του και τους διάφορους ονοματικούς του τύπους βλ. Μ. Ζαφειρίου, «Ιστοριογεωγραφικά της περιοχής Χουμνικού», *Σερραϊκά Χρονικά* 13 (1998) 47-74.

Μια σημαντική ένδειξη που σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες μαρτυρίες θα μπορούσε να βοηθήσει στην ακριβέστερη χρονολόγηση της καταχώρισης για το Χουμνικό, είναι η μνημόνευση του αρχιερέα Ιωαννίκιου. Γνωρίζοντας ότι το Χουμνικό ανήκε κατά τον 18ο αι. στην Μητρόπολη Σερρών και επομένως είχε στενές σχέσεις με την πόλη αυτή, μπορεί να συμπεραίνει κανείς ότι ο Ιωαννίκιος αυτός είναι ο ομώνυμος μητροπολίτης των Σερρών που αρχιεράτευσε μεταξύ 1745-1769⁵. Εάν ισχύει αυτό και γνωρίζοντας ως *terminus ante quem* της καταχώρισης το έτος 1777 όπως προαναφέρθηκε, είναι πολύ πιθανό ότι η καταχώριση για το Χουμνικό γράφηκε στο β' μισό του 18ου αι. Με δεδομένο επίσης ότι το παλαιότερο έγγραφο της Αγίου Παύλου που αφορά το χωριό χρονολογείται το 1772⁶, ως πιθανότερο χρόνο εγγραφής της καταχώρισης θεωρούμε τη δεκαετία 1760-1770.

2.1. Οι προθέσεις

Οι προθέσεις είναι μικρά τετράδια, στα οποία καταχωρίζονται ονόματα πιστών (λαϊκών ή κληρικών) κατά τη διάρκεια ζητειών των μοναχών μιας μονής, προκειμένου τα ονόματα αυτά να μνημονευθούν στην πρόθεση⁷ της μονής. Γι' αυτό το λόγο τα ονόματα εμφανίζονται συνήθως σε γενική πτώση. Ο ίδιος ο σκοπός της πρόθεσης (μνημόνευση στο ναό) αποκλείει την παρουσία πατρωνύμου (ή γενικότερα επωνύμου) σε αυτήν. Για το λόγο αυτό είναι δύσκολη η εξαγωγή ιστορικών συμπερασμάτων (π.χ. αποκατάσταση οικογενειακών δέντρων) από τέτοιες πηγές. Βασικός διαχωρισμός των καταγραμμένων ονομάτων είναι ανάμεσα σε «ζώντες» και «κεκοιμημένους». Αυτό το διαχωρισμό τον παρατηρούμε σε εκδεδομένα κείμενα προθέσεων. Το στοιχείο αυτό, ίσως, θα βοηθούσε τον ιστορικό να ταυτίσει «ζώντα» πρόσωπα, αν γνωρίζοντας τη χρονολογία συγγραφής της πρόθεσης είχε στη διάθεσή του σύγχρονα έγγραφα ή άλλες σαφώς χρονολογημένες πηγές.

Η χρήση της πρόθεσης παραλληλίζεται – ή και ταυτίζεται – μ' αυτήν της παρρησίας, ενός άλλου τύπου μνημόνευσης ονομάτων. Η μορφή της

5. Π. Θ. Πέννας, *Ιστορία των Σερρών, από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεώς των υπό των Ελλήνων, 1383-1913*, Αθήνα ²1966, σσ. 465-466· P. Odorico, *Mémoire d'une voix perdue. Le cartulaire de la métropole de Serrès 17e-19e s.*, Παρίσι 1994, σ. 109· Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών*, τ. Γ': Βυζαντινή περίοδος - Τουρκοκρατία - Νεότεροι Χρόνοι, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 406.

6. Κοτσαγεώργης, *Η αθωνική μονή*, σ. 163.

7. Υπάρχουν ήδη δύο σχετικές μεταξύ τους σημασίες της λέξης πρόθεση: (α) η ακολουθία μέσα στον ναό κατά τη διάρκεια της Θ. Λειτουργίας· (β) το βιβλίο που χρησιμοποιείται σε αυτή την ακολουθία.

παρρησίας δεν διαφέρει στα βασικά χαρακτηριστικά της από την πρόθεση. Πολύ συχνά και τα δύο είδη αναφέρουν ποσά που πρόσφεραν οι πιστοί για την καταχώρισή τους στο βιβλίο⁸. Έτσι, οι λέξεις πρόθεση και παρρησία έλαβαν μια τρίτη σημασία σε κείμενα της εποχής: το ποσό που απαιτείται για να καταχωριστεί κάποιος στα βιβλία αυτά. Δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα ειδική έρευνα γι' αυτά τα είδη των πηγών. Ωστόσο το γεγονός ότι η τιμή της παρρησίας τον 18ο αι. ήταν δεκαπλάσια από αυτήν της πρόθεσης υποδεικνύει μια διαφοροποίηση στη λειτουργία των δύο αυτών τύπων μνημόνευσης. Όπως συμπεραίνουμε από προοίμια τέτοιων κειμένων, οι παρρησίες κατέγραφαν ονόματα που μνημονεύονταν γενικώς στις ιερές ακολουθίες, προκειμένου να έχει η μνημονεύομενη ψυχή «παρρησία» στο Θεό κατά την ημέρα της Κρίσεως⁹. Αντίθετα, στις προθέσεις τα ονόματα μνημονεύονταν μόνο κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης ακολουθίας. Άρα, από το πόσο συχνά μνημονεύονταν τα ονόματα, εξαρτιόταν και η τιμή της αναγραφής τους στα βιβλία. Πρόσφατα υποστηρίχθηκε και η άποψη ότι τα ονόματα στις προθέσεις διαβάζονταν

8. Βλ. παραδείγματα από τον Κώδικα της Διονυσίου του Αγίου Όρους (Σ. Ν. Καδάς, *Κώδις της Ιεράς Μονής Διονυσίου Αγίου Όρους, ιη'-ιβ' αι.*, Άγιον Όρος 1994, σσ. 4, 72, 100). Σε μία από αυτές τις αναγραφές βλέπουμε την τιμή που είχε η πρόθεση (μνημόνευση ενός ονόματος) στα τέλη του 18ου αι.: 5 γρόσια. Η τιμή μιας παρρησίας στον ίδιο Κώδικα ήταν 50 γρόσια (1737, 1754, 1757, 1758, 1796/7), ενώ σε δύο περιπτώσεις 100 (1746, 1781) (Καδάς, ό.π., σσ. 6, 7, 14, 22, 26, 27, 50, 74, 98, 120). Οι ίδιες τιμές για προθέσεις και παρρησίες στον 18ο αι. υπάρχουν σε άλλα αγιορείτικα έγγραφα (Π. Γουναρίδης, *Αρχείο της Ι. Μ. Ξηροποτάμου* [Αθωνικά Σύμμεικτα, 3], Αθήνα 1993, αρ. 140, 167· Χ. Γάσπαρης, *Αρχείο Πρωτάτου. Επιτομές μεταβυζαντινών εγγράφων* [Αθωνικά Σύμμεικτα, 2], Αθήνα 1991, αρ. 101· Σ. Ν. Καδάς, *Τα σημειώματα των χειρογράφων της ιεράς μεγίστης μονής Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2000*, αρ. 138, 156· Α. Γιαννακόπουλος, *Αρχείο της Ι. Μ. Σταυροεικήτα. Επιτομές εγγράφων, 1533-1800* [Αθωνικά Σύμμεικτα, 8], Αθήνα 2001, αρ. 39), ενώ τις ίδιες τιμές λάμβαναν και οι αγιοταφιτές μοναχοί (Γ. Κοκκώνας, «Διά να μνημονεύεται ακαταπαύστως εις τον Πανάγιον Γολγοθάν», *Τα Ιστορικά* 5 [1986] 227). Τον 17ο αι. μια πρόθεση κόστιζε 400 άσπρα (Σ. Ν. Καδάς, *Τα σημειώματα των χειρογράφων της μονής Διονυσίου Αγίου Όρους, Άγιον Όρος 1996*, αρ. 503) ή δύο προθέσεις ισοδυναμούσαν με την αξία ενός βιβλίου-κυριακοδρομίου (Σ. Ν. Καδάς, *Τα σημειώματα ... της ... Βατοπαιδίου*, σ. 85), ενώ στις αρχές του 18ου αι. στη Μάνη μια πρόθεση στοίχιζε μισό ρεάλι (Γουναρίδης, ό.π., αρ. 70). Οι τελευταίες τιμές δεν αποκλίνουν από τη βασική τιμή των 5 γροσίων ανά πρόθεση που ίσχυε τον 18ο αι. Για την ταύτιση πρόθεσης και παρρησίας βλ. Μ.-Χ. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την Τουρκοκρατία. Ο κώδικας αρ. 201 της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβοροδας*, Αθήνα 2000, σ. 74 (στο εξής: *Η ιστορική εξέλιξη*).

9. Ο Κοκκώνας (ό.π., 228) δίνει μια άλλη ερμηνεία: οι παρρησίες είναι η εξέλιξη των βυζαντινών διπτύχων στην όψιμη οθωμανική περίοδο, γεγονός που τεκμηριώνεται και από την όψη τους. Άρα, καταλήγει, η μνημόνευση των ονομάτων σε αυτές γίνεται από τον διάκονο, μια συγκεκριμένη στιγμή της Θ. Λειτουργίας (πριν από τον καθαγιασμό των Τιμίων Δώρον).

«μυστικώς» στις ακολουθίες, ενώ τα ονόματα των παρρησιών εκφώνως¹⁰.

Δεν έχει γίνει προσπάθεια τυπολογίας των πηγών αυτών, καθώς – όπως φαίνεται – δεν είχαν όλες οι προθέσεις ή οι παρρησίες την ίδια ακριβώς μορφή. Από περιγραφές προθέσεων και παρρησιών που διαθέτουμε, φαίνεται ότι κατά βάση αυτά τα βιβλία χωρίζαν τα ονόματα των ζώντων από των κεκοιμημένων, όπως επίσης και τα ονόματα καθεμιάς από τις δύο κατηγορίες σε άλλες ανάλογα με την ιδιότητα των προσώπων (βασιλείς, ηγεμόνες, αρχιερείς, ιερομόναχοι, μοναχοί κτλ). Συχνά τα ονόματα των λαϊκών κατατάσσονται κατά περιοχές, όπως συμβαίνει και στη δική μας πρόθεση¹¹. Ο οικονομικός ρόλος αυτών των πηγών φαίνεται ότι ήταν πολύ σημαντικός για την επιβίωση ενός μοναστηριού, ειδικά κατά τον 18ο αι.

Η αξία των προθέσεων των μονών ως πηγών για τα ανθρωπωνύμια μιας περιοχής έχει επισημανθεί πολλές φορές μέχρι σήμερα¹². Οι δημοσιευμένες ως τώρα εργασίες περιέχουν κατά βάση τη διπλωματική έκδοση μιας πρόθεσης, την οποία στη συνέχεια ακολουθεί ένας φιλολογικός σχολιασμός: κατάταξη ανθρωπωνυμίων κατά κατηγορίες ανάλογα με την υποτιθέμενη ετυμολογία τους, πίνακας των ονομάτων με βάση τη συχνότητά τους και ποικίλη στατιστική ανάλυση των ονομάτων. Με δεδομένο ότι η ονοματολογική έρευνα στην Ελλάδα βρίσκεται ακόμη σε αρχικό στάδιο¹³, αντιλαμβάνεται κανείς πόσο σημαντική συμβολή μπορεί να έχουν τέτοιου είδους κείμενα στην ελληνική ονοματολογία. Το μεγάλο

10. Ch. Chotzakoglou - Chr. Gastgeber, «Griechische Mönche in Ungarn. Zwei Dokumente aus dem 17. Jahrhundert über das Sammeln von Almosen und den Einfluss der Unierten am Athos», *Ελληνικά* 48.1 (1998) 92-93.

11. Πρβ. την περιγραφή των περιεχομένων δύο παρρησιών και μιας προθέσεως από τη μονή του Αγ. Στεφάνου των Μετεώρων (Δ. Ζ. Σοφινός, *Τα χειρόγραφα των Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδίκων των αποκειμένων εις τας μονάς των Μετεώρων*, τ. Γ': *Τα χειρόγραφα της μονής Αγίου Στεφάνου*, Αθήνα 1986, αρ. 71, 72 και 104 [στο εξής: *Μονή Αγίου Στεφάνου*]). Πάντως στην παρρησία της μονής Οσίου Νικάνορα Ζάβορδας τα ονόματα λαϊκών και μοναχών καταχωρήθηκαν μαζί (Χατζηγιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, passim).

12. Βλ. ενδεικτικά τις εργασίες του Κ. Σπανού, δημοσιευμένες κυρίως στο περιοδικό *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, με χειρόγραφα προθέσεων από θεσσαλικές μονές.

13. Βασικό για τη μελέτη των ελληνικών ανθρωπωνυμίων είναι το έργο του Α. Μπούτορα, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα ιστορικά και γλωσσικά ερμηνεύμενα*, Αθήνα 1912 (στο εξής: *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*). Γενικές πληροφορίες μπορεί να βρει κανείς στη μελέτη του Χ. Συμεωνίδη, *Εισαγωγή στην ελληνική ονοματολογία*, Θεσσαλονίκη 1992 (στο εξής: *Εισαγωγή*), και του Μ. Τριανταφυλλίδη, *Τα οικογενειακά μας ονόματα*, Θεσσαλονίκη 1995 (στο εξής: *Ονόματα*). Στο περιοδικό *Ονόματα* που επίσης δημοσιεύει ειδικά άρθρα ονοματολογικού περιεχομένου, ενώ σημαντικά για το ανθρωπωνυμικό υλικό τους είναι τα άρθρα του Ν. Ταχυνού στα *Ελληνικά* (τ. 42, 43 και 47· για τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία βλ. παρακάτω).

πρόβλημα της ετυμολογίας των ονομάτων των προθέσεων δεν είχε αντιμετωπιστεί ως τώρα ικανοποιητικά¹⁴. Απουσιάζουν επίσης συγκεντρωτικά έργα όπου θα ήταν δυνατή η παρακολούθηση της διατοπικής και διαχρονικής εξέλιξης της μορφής ενός βαπτιστικού ονόματος (στο εξής: ΒΑ).

Στο παρόν άρθρο γι' αυτό τον σκοπό θα χρησιμοποιηθούν παράλληλα τα αγιοπαυλίτικα έγγραφα του Χουμνικού και, τελειώς βοηθητικά, η καταχώριση μιας ανέκδοτης παρρησίας της αθωνικής μονής Σταυρονικήτα για τα χωριά Παλαιοχούμνικο και Σύρπα¹⁵. Σε ορισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν τα παλαιότερα και σύγχρονα δημοτολόγια του χωριού από το Αρχείο Ανθρωπωνυμίων του καθηγ. Γλωσσολογίας Α.Π.Θ. κ. Χ. Συμεωνίδη, προκειμένου να διακριβωθεί η συνέχεια κάποιων ΒΑ στους σημερινούς κατοίκους του Χουμνικού. Τέλος σημαντική βοήθεια στην έρευνα προσέφεραν οι ψηφιακοί δίσκοι του ΟΤΕ με τους τηλεφωνικούς καταλόγους της Ελλάδας (έκδ. 1998 και 2000, συντομογραφημένοι ως TK). Η έρευνα αφορά μόνο τους καταλόγους όλης της Ελλάδος, πλην Αθήνας και Θεσσαλονίκης.

2.2. Τα ονόματα της αγιοπαυλίτικης πρόθεσης

Η παρούσα πρόθεση αναφέρει τα ΒΑ των κατοίκων του χωριού, συνήθως στη γενική τους πτώση, μορφή με την οποία μνημονεύονται στις θείες λειτουργίες της μονής. Απουσιάζουν – όπως είναι φυσικό – οποιαδήποτε επώνυμα. Μια ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης πρόθεσης είναι ότι δεν αναγράφεται ένδειξη αν πρόκειται για ονόματα ζώντων ή κεκοιμημένων, όπως σημειώνεται στην αρχή καταχωρίσεων σε άλλες προθέσεις. Σε μια περίπτωση αναφέρεται ρητά το όνομα «ανδρέου κεκοιμημένου», στοιχείο

14. Από τις εξαιρέσεις είναι οι πολύ ενδιαφέρουσες γλωσσικές παρατηρήσεις του Χ. Γ. Πατρυνέλη, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες για την Κοζάνη, τη Σιάτιστα και άλλες κοινότητες της Δυτικής Μακεδονίας (1660)», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 5 (1996) 124, σημ. 67 (στο εξής: «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες»).

15. Για την παρρησία βλ. Μ. Ζαφειρίου, «Ιστοριογεωγραφικά», ό.π., 49-50 και σημ. 9. Το κείμενο περιέχει αναγραφές από τον 17ο αι. και εξής· λίγο πολύ ταυτίζεται χρονικά με την αγιοπαυλίτικη πρόθεση. Η Σύρπα είναι το γνωστό χωριό που σήμερα είναι ενωμένο με τη Νιγρίτα. Για το Παλαιοχούμνικο δεχόμαστε την άποψη του Ζαφειρίου που το ταυτίζει με το Χουμνικό. Πάντως, η παρρησία δεν ξεχωρίζει τα ΒΑ του ενός χωριού από το άλλο, γεγονός που δυσκολεύει την ακριβή ταύτιση ονομάτων του Χουμνικού. Δε χρησιμοποιήθηκαν τα ονόματα που αναφέρονται στο αναλυτικό οθωμανικό απογραφικό κατάστιχο ΤΤ 3 (του 1454/5), γιατί ο εκδότης δεν παρέθεσε πανομοιότυπο του καταστίχου, με αποτέλεσμα να καθίσταται κάθε φορά δύσκολος ο έλεγχος της ακριβούς απόδοσης του ανθρωπωνυμίου από τον εκδότη. Έκδ: Α. Stojanovski, *Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod. Opširen popisnen defter od XV vek*, τ. IV, Σκόπια 1978, σ. 310.

που μπορεί να σημαίνει ότι τα άλλα ονόματα δεν ήταν κεκοιμημένων. Σε αρκετές περιπτώσεις, επιπλέον, γίνεται αναφορά σε «γονείς» του μνημονεύομένου προσώπου. Επίσης τίθεται το ερώτημα αν τα ονόματα αφορούν πρόσωπα του χωριού. Η απάντηση είναι δύσκολη, δεδομένου ότι κάθε κάτοικος καταχώριζε στην πρόθεση ονόματα προσώπων που ο ίδιος ήθελε να μνημονεύονται, χωρίς κατ' ανάγκη αυτά να αποτελούν μέρος της κοινότητας. Ορισμένα, ωστόσο, ΒΑ έχουν ομοιότητες με αντίστοιχα ονόματα των αγιοπαυλίτικων εγγράφων της εποχής. Σε ορισμένες περιπτώσεις σημειώνονται ύστερα από τα ονόματα οι ενδείξεις ιερ(έως) ή πρεσβ(υτέρας). Εφόσον η καταγραφή των ονομάτων από τους μοναχούς γινόταν πολύ πιθανόν με την συνεργασία των εκκλησιαστικών αρχών, είναι λογική η υπόθεση ότι κάποια από τα ονόματα αυτά αναφέρονται σε ιερείς του χωριού. Όταν μετά τον ιερέα ακολουθεί η μνημόνευση πρεσβυτέρας πρόκειται βέβαια για τη σύζυγό του.

Μια άλλη ιδιαιτερότητα της πρόθεσης είναι ο μη διαχωρισμός των ονομάτων κληρικών (αρχιερέων, ιερομονάχων, μοναχών, μοναζουσών) από τα ονόματα λαϊκών. Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι τα πρόσωπα αυτά δεν ήταν μέλη της κοινότητας του χωριού, αλλά καταγράφηκαν από κάποιον κάτοικο του Χουμνικού που σχετιζόταν μαζί τους, γιατί αν προέρχονταν από κάποιο ιερό καθίδρυμα της περιοχής θα περίμενε κανείς ένα συγκεντρωτικό κατάλογο ονομάτων μοναχών. Εξαιρέση αποτελεί η από κοινού μνημόνευση τριών γυναικείων ονομάτων μοναχών, που μπορεί να προέρχονται από την ίδια γυναικεία μονή, ίσως της εγγύς του Χουμνικού περιοχής.

Η παρουσία ονομάτων κληρικών είναι έντονη και φτάνει τα 36 (ποσοστό 8%). Υπάρχουν εκπρόσωποι όλων των κατηγοριών, ενώ μνημονεύονται και δύο αρχιερείς (Ιωαννίκιος και Κυπριανός). Η ισχυρή παρουσία εκκλησιαστικών προσώπων στην πρόθεση ενισχύει την άποψη ότι τα ονόματα δεν ήταν όλα του χωριού. Εξάλλου, είναι λογικό κάποιος κάτοικος του χωριού να θέλει να καταχωρίσει έναν συγγενή του που ζούσε σε άλλο τόπο, π.χ. στις Σέρρες ή σε άλλες αστικές ή αγροτικές περιοχές. Φυσικά, για τους ιερείς και τις πρεσβυτέρες είναι πιθανότερη η προέλευση από το χωριό.

Από τα 455 ΒΑ της πρόθεσης τα 270 είναι ανδρικά (ποσοστό 60%) και αντιστοιχούν σε 123 ονόματα. Τα 185 είναι γυναικεία (ποσοστό 40%) και αντιστοιχούν σε 103 ονόματα. Σε τρία από τα ονόματα δε μπορεί να διακριθεί το γένος. Από τα ανδρικά τη μεγαλύτερη συχνότητα παρουσιάζουν τα εξής:

Γεώργιος/Γεώργος/Γεράκης (29)

Ιωάννης (23)

Δημήτριος/Δήμος (19)

Κωνσταντίνος/Κωνσταντής/Κόστας (14)

Μανολάκης/Μανόλης/Μανουήλ/Εμμανουήλ (10)

Κώνστας/Κωνστάντιος (5)

Από τα γυναικεία συνηθέστερα είναι τα:

Μαρία/Μάρω/Μαρούδα/Μαριώρα (18)

Κατερίνα/Αικατερίνα (14)

Σμαράγδα (10)

Από τα ονόματα της πρόθεσης σλαβικά μπορούν να χαρακτηριστούν τα 38 (ποσοστό λίγο μεγαλύτερο του 8%).

2.3. Γλωσσολογική ανάλυση της πρόθεσης

2.3.1. Το πρόβλημα της διάκρισης των γενών των ονομάτων

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι εκδότες εκκλησιαστικών καταλόγων μνημόνευσης ονομάτων είναι το πρόβλημα διάκρισης του γένους κάθε ονόματος¹⁶. Οι αιτίες που σχετίζονται με το πρόβλημα αυτό είναι οι παρακάτω:

(α) Η ασυνέπεια του γραφέα στην επιλογή της πτώσης, στην οποία παρατίθεται το όνομα.

Όπως είναι γνωστό, τα ονόματα που μνημονεύονται στην εκκλησία, σε διάφορους τύπους μνημόνευσης, μέχρι και σήμερα, γράφονται συνήθως στη γενική πτώση. Ο λόγος είναι ότι στον κατεξοχήν χρόνο μνημόνευσης τους, που είναι η προσκομιδή πριν από τη θεία λειτουργία, τα ονόματα αυτά ακολουθούν την επαναλαμβανόμενη από τον ιερέα μυστικώς ευχή μνήσθητι Κύριε τῶν δούλων σου... Έτσι οι διάφοροι γραφείς καταβάλλουν συνήθως μια συνειδητή προσπάθεια παράθεσης των ονομάτων στη γενική. Η επιτυχία της προσπάθειας αυτής εξαρτάται, κατά μεγάλο ποσοστό, από τη λόγια παιδεία του γραφέα. Φαίνεται ότι ο συγκεκριμένος γραφέας της πρόθεσης ήταν αρκετά εξοικειωμένος με τη λόγια γλώσσα, αφού τηρεί ορισμένους κανόνες της, π.χ. τρέπει κάποτε το «μη καθαρό» -α της α' κλίσης σε -η στις γενικές Αμοιρίσσης, Βασιλίσσης, επιλέγει, συνήθως για ονόματα με πιο λόγια καταγωγή, τη λόγια γενική σε -ου, αντί των λαϊκών σε -α, -η: Ανανίου, Ανδρέου, Ζαχαρίου, Ιωάννου, Μαργαρίτου, τηρεί κάποτε ως προς τον τονισμό τον κανόνα της μακρόχρονης λήγουσας, πρβ. Αφεντριάς αντί για Αφέντριάς ή Αφέντρας κτλ.

16. Πρβ. όσα γράφει η Χατζηιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 84: «για ένα μικρό μέρος των ονομάτων δεν ήταν δυνατόν να αποκατασταθεί η ονομαστική και το γένος» βλ. επίσης αυτ., σ. 267.

Είναι πολύ πιθανό για τα περισσότερα ονόματα, όπως συμβαίνει συνήθως στις περιστάσεις καταγραφής ονομάτων προς μνημόνευση, ότι καταγράφονταν στη γενική από τον ίδιο τον γραφέα, ενώ οι περισσότεροι πιστοί, οι οποίοι πιθανότατα δε θα είχαν την ανάλογη μόρφωση και γνώση, τα ανέφεραν στην ονομαστική πτώση. Στην περίπτωση της πρόθεσής μας ασυνέπεια ως προς την πτώση εμφανίζουν δύο κυρίως κατηγορίες ονομάτων, προβληματικές ως προς τη διάκριση του γένους: τα σλαβικά ονόματα, που βρίσκονταν έξω από τα όρια της γλωσσικής παιδείας του γραφέα, και τα ονόματα που διαθέτουν παράλληλα με έναν αρσενικό τύπο σε *-ος* και ένα θηλυκό σε *-ω*.

(β) Η ελλιπής προσαρμογή των σλαβικών ονομάτων στο ελληνικό μορφολογικό σύστημα, σε συνδυασμό με τη μη τήρηση ιδιαίτερων ορθογραφικών κανόνων.

Είναι πολύ πιθανό ότι τα περισσότερα από τα σλαβικά ονόματα αναφέρονταν από σλαβόφωνους, οι οποίοι τα έδιναν απροσάρμοστα στην ελληνική, στον τύπο της ονομαστικής της μητρικής τους γλώσσας, το μόρφωμα της οποίας όμως, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ήταν ουδέτερο ως προς το χαρακτηριστικό του γένους, π.χ. *Nedeljo*: αρσενικό και θηλυκό. Ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Χρυσάνθος Νοταράς, ο οποίος στο Οδοιπορικό του αντιμετώπισε συχνά το ίδιο πρόβλημα σε σλαβόφωνες περιοχές, το έλυσε με τη βοήθεια δύο μέσων, της μορφολογικής προσαρμογής στο ελληνικό κλιτικό σύστημα και της ορθογραφικής προσαρμογής. Έτσι, π.χ. στα *σαραντάρια* από το *Κατίκιοι* προσαρμόζει όλα τα αρσενικά σλαβικά ονόματα σε *-ο/* ως ελληνικά αρσενικά σε *-ος* και όλα τα θηλυκά με την ίδια κατάληξη ως ελληνικά σε *-ω*, με συνέπεια να είναι δυνατή η διάκριση του γένους για ομώνυμα ονόματα του τύπου: αρσ./θηλ. *Stójo* > αρσ. *Stóγιος/θηλ. Stóϊω, Stójko* > *Stóϊκος/Stóϊκω, Stánĉo* > *Stántσος/Stántσω, Stáno* > *Stάνος/Stάνω* κτλ.¹⁷ Ο ελληνόφωνος όμως γραφέας της πρόθεσης του Χουμνικού, χωρίς να διαθέτει τη μακρόχρονη πείρα και εξοικείωση του Χρυσάνθου με τη σλαβική ονοματολογία, καταγράφει αρκετά σλαβικά ονόματα απροσάρμοστα, όπως τα άκουγε, και χωρίς καμιά ορθογραφική ένδειξη για το γένος. Μια τέτοια διπλή ερμηνεία ως προς το γένος επιδέχονται τα *γγρούιο, μίλκο, νεδέλιο, πέικο, πέιο, ράδο, στάντζο, στόικο, στωιάννο* της πρόθεσής μας.

(γ) Οι δυσκολίες εξοικείωσης του γραφέα με διαλεκτικά, φωνητικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά των ονομάτων του Χουμνικού.

Ως προς τα φωνητικά χαρακτηριστικά αναφερόμαστε στον βόρειο

17. Π. Στάθη, «Το ανέκδοτο Οδοιπορικό του Χρυσάνθου Νοταρά», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 1 (1984) 191 (16β, 17α) (στο εξής: «Οδοιπορικό»).

φωνηεντισμό, και συγκεκριμένα στη στένωση του άτονου /o/ σε /u/, το οποίο έχει ως συνέπεια την ενίσχυση του φαινομένου της μορφοματικής ομωθυμίας σε σχέση με το ληκτικό τμήμα των ονομάτων της πρόθεσης. Το Χουμνικό βρίσκεται σε μια περιοχή όπου μιλιούνται βόρεια ιδιώματα¹⁸. Βόρειο ιδίωμα συνεπώς μιλούσαν και οι κάτοικοι που έδωσαν τα ονόματα για την πρόθεση. Παρά την αναμενόμενη για κοινωνιογλωσσολογικούς λόγους αντίσταση τόσο των πιστών, όσο και του γραφέα στα χαρακτηριστικά αυτά κατά την περίπτωση της καταγραφής, υπάρχουν σαφείς μαρτυρίες για την εμφάνιση της στένωσης. Τέτοιοι τύποι είναι τα αναμφισβήτητα θηλυκά ζλάτου < σλαβ. *Zláto* και περμάχου < *Περμάχω*, που αναφέρονται σε πρεσβυτέρες και τα οποία καθιστούν πιθανή μια διπλή ερμηνεία ονομάτων όπως μελάχρου, σύρμου, όπου το ληκτικό /u/ θα μπορούσε να είναι είτε το μόρφημα της γενικής ενός αρσενικού σε -ος (*Μελάχρος*, *Σύρμος*), είτε το μόρφημα της ονομαστικής των θηλυκών (*Μελάχρου* < *Μελάχρω*, *Σύρμου* < *Σύρμω*), με στένωση /o/ > /u/.

Ως προς τα μορφολογικά αναφερόμαστε στα προβλήματα κλίσης της κατηγορίας των θηλυκών ονομάτων σε -ω, με την οποία ο γραφέας φαίνεται ότι δεν ήταν πλήρως εξοικειωμένος. Έτσι παρατηρούμε ότι άλλοτε χρησιμοποιεί το χαρακτηριστικό για τη γενική ενικού των θηλυκών μόρφημα -ς (πολύχρος = πολύχρω-ς), ενώ άλλοτε θηλυκά ονόματα σε -ω τα παραθέτει στον τύπο της ονομαστικής (στέφω). Η ασυνέπεια αυτή δυσκολεύει τη δυνατότητα μιας μοναδικής ως προς το γένος ερμηνείας των σλαβικών ονομάτων σε -ο [του τύπου στόικο (< *Stójko*) = αρσ. *Στόικο* ή θηλ. *Στόικω*].

2.3.2. Η αντιμετώπιση του προβλήματος

Τα βοηθητικά μέσα που χρησιμοποιήσαμε για να καθορίσουμε το γένος των ονομάτων ήταν τα εξής:

(1) Οι εξωγλωσσικές πληροφορίες.

Πρόκειται για σημειώσεις που ακολουθούν το όνομα και αποκαλύπτουν την ταυτότητα και ταυτόχρονα το φύλο του μνημονευόμενου και συγκεκριμένα οι επεξηγήσεις *ιερέως* και *πρεσβυτέρας*. Με τον τρόπο αυτό καθορίζονται ως αρσενικά τα ονόματα *μποτάνου* < *Μποτάν(ος)*, *μαρίνου* < *Μαρίνος* και ως θηλυκά τα ονόματα *ζλάτου*, *περμάχου*.

(2) Μορφολογικά χαρακτηριστικά.

Πρόκειται για το επίθημα της γενικής -ς το οποίο χαρακτηρίζει βασικά το κλιτικό παράδειγμα των θηλυκών ουσιαστικών. Το μόνο από τα

18. Για τα ιδιώματα της περιοχής, βλ. Ν. Πασχαλούδης, *Τα τερπνιώτικα και τα νιγριτινά. Ένα γλωσσικό ιδίωμα της Βισαλτίας Σερρών*, Αθήνα 2000.

ονόματα της πρόθεσης σε -ς που μπορεί με βεβαιότητα να χαρακτηριστεί ως αρσενικό είναι το Θεόδωρος, ενώ τα υπόλοιπα επιδέχονται μια διπλή ερμηνεία. Είναι φανερό ότι ο γραφέας αποφεύγει με μεγάλη συνέπεια τον τύπο της ονομαστικής σε -ς για την παράθεση των αρσενικών ονομάτων και μπορούμε να υποθέσουμε ότι, όπου εμφανίζεται το επίθημα -ς, αφορά πιθανότατα θηλυκά ονόματα. Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται και από τα δεδομένα της παρρησίας της Ζάβορδας, όπου παρατηρεί κανείς, προκειμένου για τα αναμφίβολα με βάση τις εξωγλωσσικές πληροφορίες¹⁹ αρσενικά ονόματα, την απουσία του επιθήματος -ς με μεγάλη συνέπεια (ποσοστό πάνω από 90%) και το αντίστροφο για τα αναμφίβολα θηλυκά²⁰ ονόματα. Συνεπώς τα ονόματα ζαφίρος, μπόιτζος, ήτζος, νετέλιος, πίριστιρός (sic), πολύχρος αποκαθίστανται ως Ζαφείρω, Μπόιτσω, Ίτσω, Νετέλιω, Περιστέρω, Πολύχρω.

(3) Ορθογραφικά χαρακτηριστικά.

Αναφερόμαστε στην επιλογή του γραφήματος «ω» για την απόδοση του ληκτικού φωνήεντος των ονομάτων. Κανένα από τα ονόματα της πρόθεσης σε -ω δε μπορεί να χαρακτηριστεί αποκλειστικά ως αρσενικό. Παρατηρούμε επίσης ότι οι γραφείς με λόγια παιδεία χρησιμοποιούσαν με συνέπεια τη γραφή σε -ω για τα θηλυκά ονόματα, όπως ο Χρύσανθος Νοταράς, ενώ οι λιγότερο μορφωμένοι εμφανίζουν «λάθη», πρβ. τα ονόματα των ιερέων Στάιω, Πούλιω, Μίσιω κτλ. στην παρρησία της Ζάβορδας²¹. Ο γραφέας της πρόθεσης του Χουμνικού, όπως είδαμε, κλίνει περισσότερο προς στην πρώτη κατηγορία και είναι πιθανότερο ότι τα ζλάτω, κάστω, πούλιω, στέρω είναι θηλυκά ονόματα, ενώ για το μήνω βλ. το σχετικό λήμμα.

(4) Η συγκριτική μελέτη της συχνότητας των δύο τύπων του γένους μέσα στις πηγές της ίδιας εποχής.

Ενώ τα περισσότερα ονόματα παρουσιάζουν στις πηγές που χρησιμοποιήσαμε μια ισοδύναμη κατανομή ως προς τον αρσενικό και θηλυκό τους τύπο, σε ορισμένα άλλα ο ένας από τους δυο εμφανίζει τέτοια υπεροχή, ώστε στην πράξη ο άλλος τύπος μόνο θεωρητικά είναι δυνατός, ενώ στην πράξη η χρήση του στην ονοματολογία είναι ανύπαρκτη ή περιθωριακή. Έτσι το όνομα Μελάχρω εμφανίζει στο Οδοιπορικό του Χρύσανθου Νοταρά 18 καταγραφές ως θηλυκό, ενώ το αντίστοιχο αρσενικό του (Μελάχρος) εμφανίζεται μία μόνο φορά. Αυτό, σε συνδυασμό με τη διαπίστωση ότι τα ονόματα που αναφέρονται σε χαρακτηριστικά σωμα-

19. Με σημείωση ιερέως.

20. Με σημείωση πρεσβ(υτέρας).

21. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 91, 133, 163, 172, 179, 198.

τικής ομορφιάς (Ξανθή, Λυγερή, Ρούσα, Ευμορφία) παρουσιάζουν προτίμηση στο θηλυκό γένος, μας επιτρέπει να θεωρήσουμε πιθανότερο ότι το όνομα μελάχρου της πρόθεσης αποδίδει ένα θηλυκό Μελάχρω με στέωση. Κατά παρόμοιο τρόπο, το γεγονός ότι στο Οδοιπορικό του Χρύσανθου Νοταρά το σλαβικό όνομα *Stojan* παρουσιάζει μια πολύ υψηλότερη συχνότητα ως αρσενικό (50 τύποι, έναντι 7 του θηλυκού, ποσοστό 88%), μας επιτρέπει να θεωρήσουμε ως πιθανότερο το αρσενικό γένος για τους τρεις τύπους Στωιάννου της πρόθεσης.

2.3.3. Τα σλαβικά ονόματα της πρόθεσης. Η συμβολή τους στο πρόβλημα της ερμηνείας της κατάληξης των νεοελληνικών γυναικείων ΒΑ σε -ω

Τα ονόματα με αναμφίβολη σλαβική προέλευση είναι τα παρακάτω: ασάνου, γγιούρου, γγρούιο, γιοβάνη, δούτζω, δραγάνου, δράγου, κύρου, μίλκο, μπάνου, μποτάνου, νεδέλιο, πέικο, πέιο, πέτικο, ράδο, σέντριο, στάντζο, στόικο(ου), στωιάνου.

Η πρόθεση γράφτηκε σε μια περίοδο (18ος αι.) κατά την οποία η ενότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας δεν είχε ακόμη διασπαστεί από τις εθνικές έριδες. Τα σλαβικά ονόματα μνημονεύονται μαζί με τα ελληνικά, χωρίς καμιά διάκριση, κάτι που συμβαίνει και στην παρρησία της Ζάβορδας. Η ενότητα αυτή αναδεικνύεται ακόμη πιο εντυπωσιακά στο Οδοιπορικό, όπου παρατίθενται κατάλογοι με σημαντική πλειοψηφία εξελληνισμένων μορφολογικά και ορθογραφικά σλαβικών ονομάτων από βορειότερες περιοχές με ισχυρό σλαβικό στοιχείο (Σλίβεν, Στάρα Ζαγορά, Φιλιπούπολη, Γιάμπολη κτλ.). Δεν είναι εύκολο να στηριχτεί κανείς στις προθέσεις για να εξαγάγει συμπεράσματα για την εθνολογική σύνθεση των περιοχών καταγραφής τους. Ο λόγος είναι ότι οι προθέσεις δεν περιλαμβάνουν υποχρεωτικά ονόματα κατοίκων του χωριού, αλλά τα ονόματα συγγενικών και προσφιλών προσώπων των πιστών που τα δίνουν για μνημόνευση, ανεξάρτητα από τον τόπο προέλευσης και κατοικίας. Ωστόσο η καθιερωμένη την εποχή αυτή «επί πληρωμή» σε χρήματα ή είδος μνημόνευση, αντίθετα με τη σημερινή πρακτική της προαιρετικής εισφοράς, περιόριζε σημαντικά σε σχέση με τη σύγχρονη εποχή τον αριθμό ονομάτων που έδινε κάθε πιστός, κάτι που φαίνεται καθαρά στο Οδοιπορικό, όπου οι πιστοί σπάνια δίνουν πάνω από πέντε ονόματα. Για το λόγο αυτό ήταν φυσικό ο μέσος πιστός να περιοριστεί στα ονόματα των πολύ στενών συγγενών ή φίλων του, αφού γι' αυτά μπορούσε να πληρώσει. Πέρα από αυτό, η μικρότερη κινητικότητα του πληθυσμού την εποχή εκείνη περιορίζει ακόμη περισσότερο την πιθανότητα «εξωτερικής» προέλευσης κάποιου από τους φορείς των ονομάτων. Είναι λοιπόν λογικό να υποθέσει κανείς ότι τα περισσότερα ονόματα της πρόθεσης

αφορούν κατοίκους του Χουμνικού, υπόθεση που επιβεβαιώνεται σε ορισμένες περιπτώσεις και από άλλες πηγές, τα οθωμανικά έγγραφα, την παρηρησία της μονής Σταυρονικήτα και τα δημοτολόγια της Κοινότητας.

Κατά τον ίδιο τρόπο είναι λογική η υπόθεση ότι τα σλαβικά ονόματα της πρόθεσης αφορούσαν σλαβόφωνους πιστούς και τα ελληνικά ελληνόφωνους, κάτι που δεν ισχύει βέβαια απόλυτα, αφού ο αμοιβαίος δανεισμός ΒΑ των δύο γλωσσών είναι φαινόμενο που εμφανίζεται ήδη από τη βυζαντινή περίοδο. Η πιθανότητα κάποιο σλαβικό όνομα να αναφέρεται σε ελληνόφωνο είναι μεγαλύτερη για ονόματα με μεγάλη συχνότητα, γεωγραφική διάδοση και μακρόχρονη παρουσία στις πηγές, όπως τα *Jovan, Stojan, Stan/Stana*, τα οποία ήδη από τη βυζαντινή περίοδο εμφανίζονται στις πηγές μορφολογικά εξελληνισμένα²². Η πιθανότητα αυτή εξανεμίζεται όταν πρόκειται για ονόματα με μικρή συχνότητα, όπως τα *γγρούιο, στάντζο, γγιούρου*. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν παρατίθεται σειρά σλαβικών ονομάτων (π.χ. 4 ή 5) είναι πιθανό ότι είχαν δοθεί από μια σλαβόφωνη οικογένεια. Επομένως, το υλικό της πρόθεσης έχει σχετική αξία και για την εθνολογική σύσταση του πληθυσμού του χωριού.

Στη διαμόρφωση των κοινών ονομάτων (στο εξής: ΚΟ) της πρόθεσης συμμετέχουν δύο τύποι ονομάτων, ο προφορικός – που είναι ο αναφερόμενος από τον πιστό – και ο γραπτός, αυτόν που τελικά καταγράφει ο γραφέας. Στην περίπτωση αρκετών σλαβικών ονομάτων εμφανίζεται το πρόβλημα, εάν ο αρχικός προφορικός τύπος τους που πρέπει να αποκατασταθεί ήταν πράγματι [+προσαρμοσμένος] στην ελληνική, όπως καταγράφεται στην πρόθεση (πρβ. τη γεν. *Στοιάνου*) ή [-προσαρμοσμένος] (*Στοιάν*), όπως τον έδινε πιθανόν ο σλαβόφωνος πιστός. Το πρόβλημα αυτό είναι διπλό. Αφορά (α) τα σλαβικά ονόματα που το ληκτικό τμήμα τους δεν ταυτίζεται με κάποια από τις καταλήξεις των ελληνικών ΚΟ, π.χ. *Asán, Jován, Dragán, Drag, Ban, Kíro, Nedéljo* κτλ., και (β) αυτά που το ληκτικό τους τμήμα ταυτίζεται με καταλήξεις της ονομαστικής ή γενικής της ελληνικής π.χ. την -ω, πρβ. θηλ. *Stojáno, Dúčo*.

Από τα πρώτα, τα συμφωνόληκτα εμφανίζονται πάντοτε μορφολογικά προσαρμοσμένα, δηλαδή στον τύπο της γενικής αρσενικού -ου ή -η (πρβ. τα *γιοβάνη, μπάνου, μποτάνου, στοιάνου* και τα *ασάνου, δραγάνου, δράγου*, εάν είναι αρσενικά), κάτι που μπορεί να εξηγηθεί από τη δυσκολία που δημιουργεί το ληκτικό τους στοιχείο για την προσαρμογή στο συνηθισμένο τύπο μνημόνευσης. Το πιθανότερο είναι ότι ο προφορικός τύπος

22. Πρβ. τα *Ιωβάνης, Στοϊωάννης, Στάνος – Στανία* (Ε. Τραπ κ.ά., *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, τχ. 1-12, Βιέννη 1976-1994 [στο εξής: PLP], τχ. 4, σ. 194· τχ. 11, σσ. 105, 80, 77).

των ονομάτων αυτών ήταν [-προσαρμοσμένος] (*Asán, Jován, Ban, Bótan* κτλ.), χωρίς να μπορεί να αποκλειστεί, για ονόματα με μεγάλη γεωγραφική διάδοση, συχνότητα και μακρόχρονη ιστορία, η περίπτωση να πρόκειται για ένα εξελληνισμένο ΚΟ σε -ος/-ης, δηλαδή *Ασάνης, Γιωβάνης, Μπάνος, Στοιάνος*. Ένδειξη υπέρ της πρώτης άποψης αποτελεί το γεγονός ότι, ακόμη και σε γραφείς με μεγάλη εμπειρία στον εξελληνισμό σλαβικών ονομάτων, όπως ο πατριάρχης Χρύσανθος Νοταράς, ξεφεύγουν κάποτε [-προσαρμοσμένοι] τύποι, πρβ. τα *Σλοτάν (Παζαρτζίκ)* και *Γιωβάν (Φιλιππούπολη)*²³. Όσον αφορά τα μη συμφωνόληκτα ονόματα σε -ο (*Gjýto, Grýjo, Réjo* κτλ.), εφόσον είναι αρσενικά, παρατηρούμε ότι ο γραφέας άλλοτε τα προσαρμόζει στον τύπο της γενικής σε -ου (*γγιούρου*) και άλλοτε τα διατηρεί απροσάρμοστα (*γγρούιο, πέιο*). Το τελευταίο φαινόμενο είναι συχνότερο στην *παρρησία* της *Ζάβορδας*, όπου από τις 30 εγγραφές του σλαβ. *Rejo*²⁴, οι 21 εμφανίζουν τον απροσάρμοστο τύπο της σλαβικής ονομαστικής (*Πέηω/Πέϊω/Πέηο*) και μόνο 9 εμφανίζουν την κατάληξη -ου (*Πείου/Πέηου/Πειούου/Πέγιου*), που μπορεί να ερμηνευτεί και ως ελληνική γενική. Δεν καταγράφεται κανένας τύπος με -ς. Η λύση που επιλέξαμε για την αποκατάσταση των σλαβικών ονομάτων της πρόθεσης είναι, όταν το όνομα τίθεται στη γενική ενικού, να το παραθέτουμε στην εξελληνισμένη ένισγη ονομαστική του, τοποθετώντας την ελληνική πρόσθετη κατάληξη μέσα σε παρένθεση π.χ. *Γιωβάν(ης), Γκιούρο(ς)*. Η επιλογή αυτή δικαιολογείται από το γεγονός ότι ο εξελληνισμένος τύπος, αν και πιθανότατα δεν υπήρχε ως πραγματωμένος, μεσολαβεί νοητικά για το σχηματισμό της γενικής (*Γιωβάνης – Γιωβάνου*), ενώ η παρένθεση δηλώνει τη μη υποχρεωτική αποκατάστασή του.

Τα γυναικεία σλαβικά ονόματα σε -ο δεν παρουσιάζουν προβλήματα ως προς την αποκατάστασή τους, επειδή ακολουθούν τα ελληνικά ΚΟ σε -ω, άλλοτε στον τύπο της γενικής σε -ς (*νετέλιος*) και άλλοτε στον τύπο της ονομαστικής σε -ω (*δούτζω*).

Ένα βασικό χαρακτηριστικό των σλαβικών ονομάτων της πρόθεσης είναι η εμφάνιση της κατάληξης των θηλυκών -ο αντί για την κανονική, τουλάχιστον για την κοινή βουλγαρική, -α. Έτσι έχουμε τους θηλυκούς τύπους *Στοιάννω, Δούτσω, Ίτσω, Ζλάτσω, Νετέλιω*, αντί για *Στοιάννα, Δούτσα, Ίτσα, Νετέλια*. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και σε άλλες πηγές. Στο *Οδοιπορικό* του Νοταρά η κατάληξη -ο είναι κανονική για τα πολυάριθμα γυναικεία σλαβικά ονόματα από τη *Γιάμπολη* (σημ. *ΝΑ Βουλγαρία*), επικρατέστερη στη *Στάρα Ζαγόρα* και συχνή στις άλλες

23. Στάθη, «Οδοιπορικό», 161, 180 (12α).

24. Χατζηιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 312.

περιοχές της σημερινής Ν-ΝΑ Βουλγαρίας απ' όπου διήλθε ο πατριάρχης Χρυσάνθος (Φιλιππούπολη, Βοδενά, Σλίβεν), εκτός από το Παζαρτζίκ²⁵. Ενδεικτικά αναφέρουμε από *σαραντάρια* της Γιάμπολης²⁶ τα γυναικεία ΒΑ Μοίλω, Μπόγιω, Στόιω, Δράγω, Στάνω, Δόμπρω, Κόγιω, Ράδω, Κέρω, Βούλκω, Στογιάννω, Ράνδω, Στάιω, Μπόζιω, Ζλάτω, Ζελιάσκω κτλ. Στην *παρρησία* της Ζάβορδας η παρουσία της κατάληξης -α στα γυναικεία σλαβικά ονόματα είναι πολύ εξασθενημένη, π.χ. έχουμε τύπους Στόιο, Στόιω αλλά όχι Στόια, Μπόζιω αλλά όχι Μπόζια κτλ. Τα παραπάνω δεδομένα αποδεικνύουν ότι στα σλαβικά ιδιώματα εκτεταμένων περιοχών που βρίσκονταν σε επαφή με ελληνικά ιδιώματα, το τεμάχιο /-o/ είχε εδραιωθεί ως κατάληξη της ονομαστικής ενικού των θηλυκών ΒΑ.

Η διαπίστωση αυτή μας βοηθά να συμπληρώσουμε την επικρατούσα θεωρία του Ν. Ανδριώτη («Συντακτικά και Μορφολογικά», *Ελληνικά* 12 [1952] 29-33) για την ερμηνεία της κατάληξης -ω των γυναικείων νεοελληνικών ΒΑ. Σύμφωνα με αυτή, η νεοελληνική κατάληξη -ω ανάγεται στο σλαβικό επίθημα της κλητικής -ο, το οποίο πέρασε στην ελληνική με το δανεισμό σλαβικών γυναικείων ονομάτων σε -α από τον τύπο της κλητικής (ονομ. *Angélka* > κλητ. *Angélko* > ελλην. κλητ. *Αγγέλκω* > ονομ. *Αγγέλκω*), με βάση το αναλογικό σχήμα της ομόηχης ονομαστικής και κλητικής (η *Μαρία* – *Μαρία!*). Ο δανεισμός από την κλητική στηρίζεται στο επιχείρημα ότι είναι η συχνότερη και η πιο εμφατική προκειμένου για ΚΟ πτώση. Η θεωρία παρουσιάζει όμως μερικές δυσκολίες και κενά:

(α) το επιχείρημα της συχνότητας πρέπει να επιβεβαιωθεί στατιστικά, εάν αναλογιστεί κανείς την επίσης μεγάλη συχνότητα της κατάληξης -α, η παρουσία της οποίας στα σλαβικά ενισχύεται από τις πλάγιες πτώσεις.

(β) το αναλογικό πρότυπο που επικαλείται ο Ανδριώτης έχει σχεδόν μηδαμινή υποστήριξη από άλλα ελληνικά κύρια ή προσηγορικά ονόματα σε -ω, πρβ. την παρατήρηση του Ψάλτη που αναφέρει ο Ανδριώτης (σ. 30): *ἀλλὰ καὶ εἰς -ω ὀξύτονα κύρια ὀνόματα ἀρκετὰ παρ' ἡμῖν²⁷ ὑάρχουσιν, οὐκ οἶδ' ὅπως προελθόντα, διότι κατ' οὐδὲν ἀρχαῖον πρότυπον (τοῦλάχιστον παρ' ἡμῖν σωζόμενον) ἐσχηματίσθησαν*. Συνεπώς, σε περίπτωση που οι ομιλητές έρχονταν σε επαφή με δύο σλαβικούς τύπους, ένα σε -α και ένα σε -ο, την ισχυρότερη αναλογική υποστήριξη θα είχε ο πρώτος.

Η δεύτερη ερμηνεία που προτείνουμε παρουσιάζει το πλεονέκτημα ότι δεν αφήνει στους ομιλητές της ελληνικής περιθώρια επιλογής ανά-

25. Βλ. Στάθη, «Οδοιπορικό», 157-195.

26. Αυτ., 191 (16β-17α).

27. Αναφέρεται στο ιδίωμα των Σαράντα Εκκλησιών.

μεσα στις δύο καταλήξεις, αλλά η πρόσληψη ενός τύπου με την κατάληξη -ο καθίσταται υποχρεωτική για το δανεισμό του ονόματος. Σύμφωνα με την ερμηνεία μας, τα ελληνικά δανείστηκαν από τα σλαβικά ιδιώματα ΚΟ με ένα μοναδικό τύπο σε -ο, τόσο για την ονομαστική, όσο και για τις άλλες πτώσεις. Έτσι τα γυναικεία ΚΟ *Stojáno*, *Stáno*, *Drágo*, *Kíro* κτλ. πέρασαν απευθείας ως *Στογιάνω*, *Στάνω*, *Δράγω*, *Κίρω*, αφού οι τύποι αυτοί ήταν οι μοναδικοί που άκουγαν και γνώριζαν οι ελληνόφωνοι ομιλητές. Πέρα από αυτό, ένας αριθμός ΒΑ που δανείστηκαν πιθανόν τα σλαβικά αυτά ιδιώματα από τα ελληνικά εμφανίζει επίσης την κατάληξη -ο, πρβ. τα *Ρούσω*, *Ελένω*, *Χριστίνω*, *Κουρτέσω*, *Αγγελίνω* κτλ. από τα ίδια *σαραντάρια* της Γιάμπολης, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένας κοινός πυρήνας γυναικείων ΒΑ σε -ω και για τις δύο γλώσσες με έναν αποκλειστικό τύπο σε -ο ή με δύο τύπους, έναν σε -ω και έναν σε -α (*Ρούσα* και *Ρούσω*).

2.3.4. Προβλήματα γραφής

Η λόγια παιδεία του γραφέα δεν επιτρέπει την παρουσία σοβαρών προβλημάτων τόσο ως προς τη σωστή ανάγνωση των ονομάτων της πρόθεσης, όσο και ως προς τη φωνητική αξία των γραφημάτων που χρησιμοποιεί.

Το πιο σημαντικό πρόβλημα είναι η αξία του γραφηματικού συμπλέγματος «τς», το οποίο πρέπει να ενταχθεί στο ευρύτερο ζήτημα της φωνητικής αξίας του συμβόλου αυτού στην ελληνική λαϊκή γραφή της οθωμανικής περιόδου²⁸ και της παρουσίας των προστριβόμενων συριστικών στο φωνητικό σύστημα της γλώσσας της ίδιας περιόδου. Φυσικά το πρόβλημα αυτό δε μπορεί να αντιμετωπιστεί στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, αλλά μόνο ως αντικείμενο μιας ειδικής συστηματικής έρευνας. Στην πρόθεση παρατηρούμε ότι για την απόδοση οποιουδήποτε προστριβόμενου συριστικού χρησιμοποιείται αποκλειστικά το σύμπλεγμα τς, το οποίο εμφανίζεται στους τύπους *δούτζω*, *ήτζος*, *καλλίτζας*, *κυράτζας*, *μπόιτζος*, *στάντζο*, *τζωερή*. Στα *καλλίτζα*, *κυράτζα*, *τζωερή* είναι σχεδόν βέβαιο ότι αποδίδει το άηχο προστριβόμενο [ts] (*Καλίτσα* = [kalítsa], *Κυράτσα* = [kirátsa], *Τζωερή* = [tsoeri]). Στα υπόλοιπα ονόματα, που προέρχονται όλα από τύπους σλαβικών ΒΑ, είναι βέβαιο ότι αποδίδει ένα άηχο προστριβόμενο συριστικό, χωρίς όμως να μπορούμε να διακρίνουμε, αν πρόκειται για απλό [ts] ή παχύ [tʃ]. Στην *παρρησία* της *Ζάβορδας*, το

28. Για παρόμοια προβλήματα πρβ. Φ. Κοτζαγεώργης, *Το Ισλάμ στα Βαλκάνια. Ένα ελληνόφωνο μουσουλμανικό χειρόγραφο από την Ήπειρο του 18ου αιώνα*, Αθήνα 1997, σ. 92.

παχύ άηχο συριστικό συχνά διακρίνεται από το απλό [ts] με την προσθήκη ενός ι στο γραφηματικό σύμπλεγμα τζ (τζι), πρβ. Μύρτζια²⁹ = [mírʦa] < σλαβ. *Mírča*³⁰, Μάτζιω³¹ = [mátʃo] < σλαβ. *Májšo*³², Νίτζιο(ς)/ Νίτζιω³³ = [níʦo] < σλαβ. *Ničo*³⁴, αλλά και Νί(η)τζο(ς)³⁵ = [níʦo] < σλαβ. *Nico*³⁶, Νίτσα³⁷ = [níʦa] < σλαβ. *Nítsa*³⁸ κτλ. Το γεγονός ότι ο γραφέας της πρόθεσής μας δε χρησιμοποιεί ένα «ι» για την απόδοση των παχιών συριστικών οδηγεί στην υπόθεση ότι το «τζ» στα δούτζω, ήτζος, μπόιτζος έχει την αξία είτε ενός [ts] και επομένως πρέπει να αποκαταστήσουμε τους φωνητικούς τύπους [dútso], [ítso], [bójtso] είτε ενός [tʃ], οπότε έχουμε [dútʃo], [ítʃo], [bójtʃo]. Για τα δύο πρώτα ονόματα στο *Bälgarski Imennik* του J. Zaimov (σσ. 100, 112) μαρτυρούνται και τύποι με απλό συριστικό (*Dúco*, *Íco*), εκτός από αυτούς με παχύ (*Dúco*, *Íco*), ενώ για το τελευταίο μόνο ο τύπος *Bójco* (σ. 28). Συνεπώς πρέπει να δεχθούμε είτε ότι οι τύποι δούτζω, ήτζος, μπόιτζος προήλθαν από σλαβικές ποικιλίες με άηχο συριστικό, είτε, το πιθανότερο, ότι ο γραφέας αποδίδει με «τζ» το παχύ συριστικό [tʃ].

2.4. Κατάλογος ονομάτων – ετυμολογική ανάλυση

Στη συνέχεια παραθέτουμε όλα τα ΒΑ της πρόθεσης. Τα λήμματα περιλαμβάνουν: (α) τη μορφή του ΒΑ, όπως αυτό συναντάται στην πρόθεση, την ιδιότητα του προσώπου και σε παρένθεση τη συχνότητα του ονόματος· (β) την αποκατεστημένη ονομαστική πτώση του ΒΑ, για την οποία ακολουθούμε μια ορθογραφία με βάση την ετυμολογική προέλευση του ονόματος που δεχόμαστε ως πιθανότερη· (γ) την ετυμολογία του· (δ) επιλεκτικά την παρουσία του σε διάφορες περιοχές (αν πρόκειται για σπανιότερο όνομα).

αγάπη: Αγάπη < αγάπη.

αγγελίν(ας): Αγγελίνα· < ΒΑ Άγγελος + θηλ. κατάλ. -ινα.

29. Χατζηϊωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 306.

30. Θηλ. του *Mírco*, υποκ. του *Míro* (J. Zaimov, *Bälgarski Imennik*, Σόφια 1994, σ. 144).

31. Χατζηϊωάννου, ό.π., σ. 303.

32. Zaimov, ό.π., σ. 149.

33. Χατζηϊωάννου, ό.π., σ. 308.

34. Zaimov, ό.π., σ. 170. Για τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί για την ετυμολογία του ονόματος βλ. Κ. Δ. Ντίνας, *Κοζανίτικα Επώνυμα, 1759-1916*, Κοζάνη 1995, σ. 197.

35. Χατζηϊωάννου, αυτ.

36. Zaimov, αυτ.

37. Χατζηϊωάννου, αυτ.

38. Zaimov, αυτ.

αγγέλου (3)³⁹: Άγγελος.

αγοραστού (3): Αγοραστός < ρημ. επίθ. αγοραστός, «αυτός που αποκτήθηκε με αγορά, αγορασμένος» < αγοράζω + παραγ. επίθημα -τός. Ο Συμεωνίδης (Εισαγωγή, σσ. 76-77) πιστεύει ότι το ΒΑ, όπως και τα Βρετός, Πουλημένος, Πούλος, αφορά έκθετα παιδιά που υιοθετήθηκαν. Η σημασία αυτή του επιθέτου εμφανίζεται σε νεοελληνικά ιδιώματα, πρβ. μανιάτικο αγοραστός «θετός» (αντίθετο του εγνήσιος), αγοράζου παιδί «υιοθετώ παιδί»⁴⁰. Ο Πατρινέλης («Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες», 134) συνδέει το όνομα με τη μαγική πρακτική της εικονικής πωλήσεως βρέφους. Ο Μπούτουρας (Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα, σ. 160) πιστεύει ότι το ΒΑ προήλθε από μία σημασία «πολύτιμος»: αγοραστός: Έκ τῆς ἐννοίας, ἐξ ἧς προήλθε τὸ ἀρχ. Πολύτιμος καὶ πολλὰ ἄλλα ὅμοια, ἤτοι νὰ γίνῃ ὁ φέρων τὸ ὄνομα τοῦτο πολλοῦ ἄξιος διὰ τὰς ιδιότητάς του καὶ οἰονεὶ διὰ πολλῶν χρημάτων ἀγοραζόμενος. Στην περίπτωση αυτή θα μπορούσαμε να δεχθούμε την εξής σημασιολογική εξέλιξη του επιθέτου αγοραστός: (α) «αυτός που αγοράστηκε με χρήματα» και επομένως πιο πολύτιμος σε σχέση με αυτόν που αποκτά κανείς χωρίς αγορά⁴¹ > (β) «πολύτιμος, ακριβός» > (γ) κο. Αγοραστός, πρβ. Ακριβός, Πολύτιμος, Βαρύτιμος. Το όνομα είναι συχνό στην περιοχή του Χουμνικού. Στην παρρησία της Μονής Σταυρονικήτα από τα χωριά Παλαιοχούμνικο και Σύρπα εμφανίζονται οι τύποι και των δύο γενών (Αγοραστός, Αγοραστή)⁴². Σήμερα στους ΤΚ απαντούν 250 περίπου επώνυμα ΑΓΟΡΑΣΤΟΣ.

αθανασίας: Αθανασία < Αθανάσιος.

αθανάσι (2)/αθανάσιου (1): Αθανάσιος.

αλεξάνδρας: Αλεξάνδρα < Αλέξανδρος.

αλεξανδρη: Αλεξανδρή < Αλέξανδρος.

αμοιρίσσης: Αμίρισα < υστερομεσν. αμίρισα (1) «η γυναίκα του αμιρά», (2) (ως θωπευτική προσφώνηση) «αφέντρα, κυρά» < αμιράς (1)

39. Ο αριθμός σε παρένθεση δηλώνει πόσες φορές καταγράφεται στην πρόθεση ένας συγκεκριμένος τύπος όταν εμφανίζεται περισσότερες από μία φορές.

40. Κ. Κάσης, Το γλωσσικό ιδίωμα της Μάνης, Αθήνα 1982, σ. 95.

41. Βλ. και Ε. Κριαράς, Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας, 1100-1669, τ. 1-14, Θεσσαλονίκη 1969-1997, τ. 1, σσ. 52-53.

42. Για την εμφάνιση του ονόματος κατά τον 17ο αι. και έπειτα στη Θεσσαλία και άλλες περιοχές, βλ. Πατρινέλης, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες», 134· Χατζηγιάννου, Η ιστορική εξέλιξη, σ. 270· Σοφιανός, Μονή Αγίου Στεφάνου, σ. 320· Κ. Σπανός, «Θεσσαλικά βαφτιστικά και επώνυμα του 1754 από την περιοχή της Καλαμπάκας», Ονόματα 11 (1987) 109· Κ. Σπανός, «Τυρναβίτικα ονόματα του 18ου αιώνα», Ονόματα 13 (1989-90) 253· Κ. Σπανός, «Η ανέκδοτη πρόθεση 291 της Μ. Βαρλαάμ (18ος αι.). Συμβολή στη μελέτη των θεσσαλικών τοπωνυμίων και ονομάτων», Θεσσαλικό Ημερολόγιο 17 (1990) 57· Κ. Σπανός, «Η ανέκδοτη πρόθεση 39 της Μονής του Δυσικού (16ος-17ος αι.). Συμβολή στη μελέτη των θεσσαλικών οικισμών και ονομάτων», Θεσσαλικό Ημερολόγιο 20 (1991) 44.

«άρχοντας, στρατηγός, διοικητής (τίτλος στρατιωτικός και πολιτικός)», (2) (ως θωπευτική προσφώνηση) «άρχοντά μου, αφέντη μου» + κατάλ. θηλυκών -ισσα. Η λέξη *αμιράς* αποτελεί άμεσο αραβικό δάνειο στα μεσν. ελληνικά, αφού μαρτυρείται ήδη σε βυζαντινές πηγές πριν την εμφάνιση των Τούρκων και σχετίζεται με τη ρίζα *amiir* «διοικητής, αρχηγός». Μάλιστα ένας μη προσαρμοσμένος τύπος *αμίρ* απαντά ήδη σε πάπυρο του 7ου αι., ενώ η Άννα Κομνηνή μας δίνει τη σημασία του *αμιράς*: ... *ὄν ἡ συνήθεια μὲν τῶν Περσῶν σατράπην ἀποκαλεῖ, οἱ δὲ νῦν τὰ Περσῶν φροντοῦντες ἄμῆρ ἄν ὀνομάζουσι*⁴³. Ο αρσ. τίτλος είναι πολύ συχνός στην ύστερη μεσαιωνική δημόδη γραμματεία. Για τη χρήση του θηλ. ως προσφώνηση πρβ. τις μαρτυρίες: *δόξεψε, ἄμῆρ ἰσά μου, τοῦτον τὸν ὄφιρ πούρι Σωφρόνια, Σωφρόνια, οἴμὲ Σωφρόνια μου, ποιὸ ριζοκὸ μὲς στὴ φωτιά σ' ἤφερε, ἄμῆρ ἰσά μου*⁴⁴. Από μια τέτοια χρήση προήλθε το ΒΑ *Αμίρισσα*, πρβ. και το ΒΑ *Αφέντρια* της πρόθεσης. Ως ΒΑ χρησιμοποιείται και το αρσ. *Αμιράς*, με μικρότερη όμως συχνότητα. Στην Αίνο απαντούν ταυτόχρονα ο αρσ. και ο θηλ. τ. (*Αμιράς – Αμίρισσα*)⁴⁵. Η μεσαιωνική καταγωγή του ΒΑ επιβεβαιώνεται και από την σχετικά ευρεία γεωγραφικά διάδοσή του, πρβ. τα *Αμύρισα* (Σκιάθος), *Αμιρῶ*, *Αμίρσα* (Σαμοθράκη), *Αμηρισῶ*, *Αμήρισα* (Αίνος), *Αμήρισα* (Λέσβος, Μάδυτος, Μεγίστη), *Αμήρισα* (Κάλυμνος), *Αμοιρῶ*, *Αμοιρσούδα*, *Αμοίρ(ι)σα* (Θράκη) κτλ.⁴⁶. Οι τ. *Μιρσούδα*, *Μερσούδα*, *Με(ι)ρσίνα*, *Μερσῶ* (Θράκη) από αρχικούς με άτονο /a/, το οποίο αποβλήθηκε (πρβ. *Αθανασία* > *Θανάσω*, *Αναστασία* > *Νάστω*, *Αλεξάνδρα* > *Λωξάνδρα* κτλ.) ή από παρετυμολογία προς το φυτωνύμιο *μερσίνα* < *μυρσίνη* «μυρτιά».

αναλίου ιερομονάχου και μοναχού (2): *Ανανίας*.

αναστασίας: *Αναστασία*.

αναστασίου (2): *Αναστάσιος*.

αναταλίας: Πιθανότερο είναι ότι πρόκειται για το ΒΑ *Ανατολή*, συνηθισμένο στη Βόρειο Ελλάδα κατά την οθωμανική περίοδο (πρβ. και τη

43. Για τις εμφανίσεις της λέξης στις βυζαντινές πηγές βλ. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, τ. II: *Sprachreste der Türkvolker in den byzantinischen Quellen*, Βερολίνο 1958, σσ. 66-68· Κριαράς, *Λεξικό*, ό.π., τ. 2, σ. 19. Για την ετυμολογία της βλ. S. Stachowski, *Studien über die arabischen Lehnwörter im osmanisch-türkischen*, Βαρσοβία 1975, σ. 18· Moravcsik, *αυτ.*

44. Για τις σημασίες και την εμφάνιση του *αμιράς*, -ισσα στη δημόδη μεσαιωνική γραμματεία, βλ. Κριαράς, *Λεξικό*, ό.π., σσ. 18-19. Για το ΒΑ βλ. επίσης Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 108· Συμεωνίδης, *Εισαγωγή*, σ. 85· Ν. Κατσάνης, *Το γλωσσικό ιδίωμα της Σαμοθράκης*, Σαμοθράκη 1996, σ. 127.

45. Μπούτουρας, ό.π., σσ. 108-109.

46. Βλ. αντίστοιχα: Κ. Σπανός, «Τα σχιαθίτικα ονόματα του 19ου αιώνα στην πρόθεση 113 της Μονής του Ευαγγελισμού», *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών* 10 (1992) 133, 135· Κατσάνης, ό.π., σ. 127· Μπούτουρας, ό.π., σ. 109· Ν. Ταχιντσλής, «Μορφές του Δημήτριος στο νομό Σερρών. Μέρος Α'», *Ελληνικά* 43.1 (1993) 194.

μορφή Ανατόλω στη Θεσσαλία)⁴⁷, με υποχωρητική αφομοίωση /a/-/a/-/o/ > /a/-/a/-/a/ και προσθήκη της κατάλ. -ια κατ' αναλογία προς τα πολύ συχνά θηλ. ΒΑ σε -ια (πρβ. στην πρόθεση *αθανασία, ευγενία, λεμο(ω)νία* κτλ.) Η ύπαρξη σχέσης με το λατινικής καταγωγής ΒΑ *Ναταλία*, από την ομώνυμη αγία της 26ης Αυγούστου (γνωστή ως ζεύγος με τον ομόζυγό της μάρτυρα Αδριανό), που θα μπορούσε να παρετυμολογηθεί προς το προσηγορικό *ανατολή*, δεν αποδεικνύεται, γιατί στις πηγές της ίδιας περιόδου και περιοχής το ΒΑ αυτό απουσιάζει. Ίσως στη χρήση του *Ανατολή* ως ΒΑ να έπαιξε ρόλο και η επωνυμία του Κυρίου *ἀνατολή ἀνατολών* από το εξαποστειλάριο των Χριστουγέννων.

ανδρέου (2): Ανδρέας. Το ένα αναφέρεται σε κεκοιμημένο.

ανδρόνι: Ανδρόνης < Ανδρόνικος, υποχωρητικά. Το ΒΑ έχει βυζαντινή προέλευση και πιθανώς άρχισε να χρησιμοποιείται ευρέως από τους πληθυσμούς των χωριών μετά (ή κατά) την εποχή των δύο αυτοκρατόρων Ανδρονίκων (14ος αι.). Απαντά στη Θεσσαλία, Χαλκιδική, Δυτική Μακεδονία, Ανατολική Θράκη⁴⁸. Με το όνομα Ανδρόνικος είναι γνωστοί διάφοροι άγιοι.

ανέστη: Ανέστης < από το *Αναστάσιος* με επίδραση του «Χριστός Ανέστη».

ανθίμου ιερέως: Άνθιμος.

ανθούλας: Ανθούλα < Ανθή + υποκ. κατάλ. -ούλα < άνθος.

ανούδας (2). Αννούδα < Άννα + υποκ. κατάλ. -ούδα. Ο τ. συναντάται σήμερα στη Θεσσαλία (Ν. Ι. Γιαννόπουλος, «Θεσσαλικά ονόματα ανδρών και γυναικών από του ΙΣΤ' αιώνας και εξής», *Επετηρίς Παρνασσού* 12 [1916] 188), Σαμοθράκη (Κατσάνης, *Σαμοθράκη*, σ. 125), ο τ. «Αννούδω» στην *παρρησία* της Ζάβορδας για τις περιοχές Κοζάνης, Τρικάλων και Ιωαννίνων⁴⁹.

αντώνη/αντωνίου: Αντώνιος.

αποστόλη (2): Απόστολος. Η μια περίπτωση αφορά ιερέα.

αργύρι: Αργύριος < Ανάργυρος. Αρχικά το όνομα ήταν επίθετο των αγίων Αναργύρων. Από τα ζεύγη τους το πιο γνωστό ήταν αυτό των Κοσμά και Δαμιανού, στη μνήμη των οποίων εορτάζεται συνήθως το ΒΑ. Η μορφή *Αργύρης* προήλθε ίσως με επίδραση του *άργυρος* ή των αρχαίων

47. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 272· Κ. Σπανός, «Τα ονόματα των Λαρισαίων παντοπωλών στα 1721 στον κώδικα 8 της μονής "Αγ. Στέφανος" των Μετεώρων», *Ονόματα* 12 (1988) 524.

48. Βλ. αντίστοιχα: Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σσ. 196, 206 και 320 (Αντρώνης)· Γουναρίδης, *Ξηροποτάμου*, ό.π., αρ. 63 και 187· Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 126, 167· Καδάς, *Σημειώματα Μονής Διονυσίου*, ό.π., σ. 300 (Επιβάτες).

49. Χατζηγιάννου, ό.π., σσ. 147, 196, 204 αντίστοιχα.

ΒΑ από το μεταλλωνύμιο *άργυρος* (Αργυρά κτλ.)⁵⁰.

αρμαγού: Αρμάγος. Η Χ. Τσικριτισή-Κατσιανάκη⁵¹ ανάγει τα ΕΠ Αρμάος (Ζάκυνθος, 1644), Αρμάγος (Ηράκλειο Κρήτης) στο βενετσιάνικο *armato*, από το οποίο προήλθαν με τη χαρακτηριστική για τη βενετσιάνικη διάλεκτο τροπή του /t/ σε /d/ και αποβολή του /d/. Στη συνέχεια με ανάπτυξη τριβόμενου /γ/ φθάσαμε στον τύπο Αρμάγος της πρόθεσης. Η ετυμολογία αυτή επιβεβαιώνεται από την εμφάνιση πρωιμότερου βενετσιάνικου ΚΟ *Armato* (1144, 1201) που σημειώνει η ίδια. Ο Τριανταφυλλίδης (Ονόματα, σ. 91) κατατάσσει το οικογενειακό Αρμάος (Τήνος) στα ιταλικής καταγωγής, χωρίς να παραθέτει συγκεκριμένη ετυμολογία. Ως ΒΑ εμφανίζεται στη Θεσσαλία του 18ου αι.⁵², όπου συχνό είναι και το θηλ. Αρμάγω. Σήμερα απαντά ως ΕΠ και στους ΤΚ έχουμε 44 ΑΡΜΑΓΟΣ, 17 ΑΡΜΑΓΟΥ, 67 ΑΡΜΑΟΥ, 81 ΑΡΜΑΟΣ με κατανομή σε όλη την Ελλάδα.

αρχοντή: Αρχοντής < άρχοντας + επίθημα -ής.

ασάνου: θηλ. Ασάνω ή αρσ. Ασάν(ης) < σλαβ. *Asan*. Δύο υποθέσεις μπορούν να γίνουν ως προς το γένος του ονόματος: (α) πρόκειται για το θηλυκό Ασάνου < Ασάνω, με στένωση /o/ > /u/, πρβ. ζλάτου (πρεσβ.) < Ζλάτω, περμάχου (πρεσβ.) < Περμάχω, κρουστάλλου < Κρουστάλλω (βλ. Γλωσσολογική ανάλυση της πρόθεσης). Ο τύπος Ασάνω μαρτυρείται στο πολύ κοντινό τοπικά (Σέρρες) και χρονικά (17ος αι.) με την πρόθεση κείμενο του Παπασυναδινού, ενώ απαντά σε πρόθεση της Άνδρου του 18ου αι., στη Δυτική Μακεδονία και στη Θεσσαλία, στη Γαλάτιστα (Ασανού, 18ος αι.), στη Σαμοθράκη (Ασανιώ)⁵³. (β) Λιγότερο πιθανή φαίνεται η υπόθεση του αρσενικού γένους (γενική του Ασάνης), αφού γενικά ο γραφέας προτιμά την κατάληξη γενικής -η της καθομιλουμένης αντί της λό-

50. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σσ. 55-56.

51. Χ. Τσικριτισή-Κατσιανάκη, *Κρητικά επώνυμα βενετικής προελεύσεως*, Αθήνα 1999, σ. 62.

52. Κ. Σπανός, «Η πρόθεση της Μονής “Αγία Τριάδα” της Δρακότρυπας. Συμβολή στη μελέτη των τοπωνυμίων και των βαπτιστικών ονομάτων της περιοχής ΒΔ. της Καρδίτσας», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 11 (1987) 122· Σπανός, «Άγιος Στέφανος», ό.π., 521· Σπανός, «Μ. Δουσίκου», ό.π., 45, όπου και βιβλιογραφία· Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σσ. 199 και 320· το ΒΑ δεν ετυμολογείται.

53. Ρ. Odorico κ.ά., *Conseils et mémoires de Synadinos, prêtre de Serrés en Macédoine (XVIIe siècle)*, Παρίσι 1996, σσ. 80, 102, 180 (Σέρρες)· Δ. Ι. Πολέμης, «Βαπτιστικά ονόματα από βυζαντινά επώνυμα σ' ένα χειρόγραφο της Άνδρου», *Ονόματα* 12 (1988) 430 (Άνδρος)· Πατρινέλης, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες», 124 (Κοζάνη)· Σπανός, «Μ. Δουσίκου», ό.π., 48 και σημ. 32· Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σσ. 198, 320 (Θεσσαλία)· Γουναρίδης, *Ξηροποτάμου*, ό.π., αρ. 86 (Γαλάτιστα)· Κατσάνης, *Σαμοθράκη*, ό.π., σ. 126 (Σαμοθράκη). Πρβ. και ένα «Ασάνα» στον Τύρναβο του 16ου-17ου αι. (Κ. Σπανός, «Τυρναβίτικα βαπτιστικά ονόματα από τον κώδικα της Ζάμπουρδας [1534-1692]», *Ονόματα* 7 [1982] 62) και εγγραφές «Ασάνα» ή «Ασάνω» στην *παρρησία* της Ζάβορδας (Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 179-180 [Καστοριά], 191 [Τύρναβος], 197 [Τρίκαλα]).

γιας -ου: αθανάση, στογιάννου < Στογιάν(ης), για το οποίο όμως είναι πιθανός ως αρχικός και ο τύπος σε -ος (Στογιάνος). Είναι λοιπόν πιθανότερο ότι ο γραφέας θα έδινε τον τύπο Ασάνη(ι) ως γενική, εάν το όνομα ήταν αρσενικό. Τέλος η αποκατάσταση μιας ονομαστικής Ασάνος, που θα εξηγούσε κανονικά τη γενική σε -ου είναι η λιγότερο πιθανή, διότι ο τύπος Ασάνος είναι σπάνιος στις πηγές: στο *PLP* (τχ. 1, σσ. 136-145) αναφέρονται 45 Ασάνης και ένας μόνο τύπος σε -ιος (Ασάνιος), ενώ στους *TK* όλης της χώρας εντοπίσαμε μόνο τρία ΕΠ ΑΣΑΝΗΣ και κανένα ΑΣΑΝΟΣ.

ασυμίνα/ασιμήνας: Ασημίνα < Ασημής + επίθημα -ίνα.

ασινού (3): θηλ. Ασινού. Συντετμημένος τύπος του *Αναστασία*, ενδιάμεσος μεταξύ των συντετμημένων βαθμίδων *Στασιν-* και *Σιν-*, που δημιουργήθηκε με την προσθήκη της κατάληξης των θηλυκών ΒΑ -ού, η οποία εμφανίζεται επίσης στα ονόματα *Δεσποινού*, *Μεταξού* της πρόθεσής μας. Η βαθμίδα *Στασιν-* αντιπροσωπεύεται ήδη στην υστεροβυζαντινή εποχή (παλαιολόγεια περίοδος) από συχνούς στη Βόρεια Ελλάδα τύπους όπως (θηλ.) *Στασηνή/(αρσ.) Στασηνός*⁵⁴, οι οποίοι συνεχίζουν να εμφανίζονται και μεταγενέστερα πρβ. *Στασηνή* (Ηπειρος, Καππαδοκία), *Στασίνα* (Αίνος), αρσ. *Στασινός/Στασίνος* (Αίνος, Β. Ελλάδα)⁵⁵. Η βαθμίδα *Σιν-*, αντιπροσωπεύεται πιθανότατα από τύπους όπως *Σήνης/Σίνης/Σύννης*, *Σήνος*, *Σήνο/Σήνω/Σύννο*, που μαρτυρούνται στην *παρρησία* της *Ζάβορδας*⁵⁶. από αυτούς οι τέσσερις τελευταίοι αποτελούν τύπους της ονομαστικής ενός θηλυκού *Σίνω*. Για τη δημιουργία του *Ασινού* μπορούμε πιο συγκεκριμένα να υποθέσουμε ότι προηγήθηκε ένας συντετμημένος τύπος *Σινού* < *Στασινού* και στη συνέχεια αναπτύχθηκε ένα /a/ από επίδραση του πλήρους τύπου. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από την εναλλαγή των τύπων *Ασηνού/Σηνού* στην *Κύμη*⁵⁷. Είναι επίσης πιθανή η επίδραση ενός *Ασημού* < *ασήμι*, εφόσον χρησιμοποιούνταν παράλληλα. Η κατάταξη των *Ασηνού/Σηνού*, όπως και του *Ασηνιώ*, στα ΚΟ από προσηγορικό *ασήμι*, που κάνει ο Μπούτουρας (*Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 143), αφήνει ανερμήνευτη την τροπή /m/ > /n/.

ασλάνι: Ασλάνης < τουρκ. *aslan*, «λιοντάρι»· πρβ. βυζ. Λέων.

άσπρη, άσπρης (2): Άσπρη < άσπρος· πρβ. Άσπρος, Ασπρούλα (Συμεωνίδης, *Εισαγωγή*, σ. 88).

54. *PLP*, τχ. 11, σσ. 82-83. Το θηλυκό καταγράφεται 3 φορές (ένα όνομα από την περιοχή Στρυμόνα) και το αρσενικό 9 (ένα όνομα από τις Σέρρες).

55. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 57· Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 320.

56. Χατζηγιάννου, ό.π., σ. 316.

57. Μπούτουρας, ό.π., σ. 143.

αφεντριάς/αφεντρηάς: (μεσν.) Αφεντρία < κ.ό. Αυθέντρια⁵⁸ ή ελ-
ληνιστικό προσηγορικό αυθέντρια, θηλ. του αυθέντης. Η αποβολή του /θ/
από επίδραση του μεσν. διαφεντεύω, που δεν είχε αρχικά σχέση με το
αυθέντης, αλλά προήλθε από το λατ. *defendo* «υπερασπίζομαι». Στην κα-
θιέρωσή του ως ΒΑ συνέβαλε πιθανόν η χρήση του ως προσωνυμία της
Παναγίας, πρβ. τη φράση: βοήθα αφέντρα Παναγιά μου⁵⁹.

βαρύτη: Βαρύτης < Βαρύτιμος, υποχωρητικά < αρχ. επίθ. βαρύτιμος
(πρβ. ΒΑ Πολυτίμη < πολύτιμος). Η άποψη αυτή ενισχύεται από την πα-
ρουσία του πλήρους τύπου βαρυτίμης ως θηλυκού ΒΑ στην πρόθεση. Η
ορθογραφία με υ αποτελεί μία ένδειξη ότι ο γραφέας συνέδεε ετυμολο-
γικά το όνομα με το Βαρύτιμος ως παράγωγό του. Τα δύο ονόματα εμ-
φανίζονται ως ΕΠ παράλληλα και στους ΤΚ: ΒΑΡΥΤΗΣ (30 φορές περί-
που, σχεδόν αποκλειστικά στη Βόρεια Ελλάδα), ΒΑΡΥΤΙΜΟΣ/ΒΑΡΥΤΙΜΟΥ
(22).

βαρυτίμης: Βαρυτίμη < επίθ. βαρύτιμος. Η χρήση του ονόματος ως ΒΑ
στην πρόθεση υποδεικνύει και μία άλλη πηγή προελεύσεως για το ΕΠ
Βαρύτιμος, το οποίο ο Τριανταφυλλίδης⁶⁰ θεωρεί ως λόγια μετάφραση
του τουρκ. *gali* (> ΕΠ Γαλλής).

βασιλί/βασιλείου: Βασιλείος.

βασιλικής (1 + πρεσβυτέρας): Βασιλική, θηλ. του διαδεδομένου βυζ.
ΒΑ Βασιλικός⁶¹ < βασιλεύς + επίθημα -ικός. Φαίνεται πως αρχικά το όνο-
μα ανήκε στα ΒΑ από αξιώματα και τιμητικές επικλήσεις, αφού το επί-
θετο βασιλικός ήταν πολύ συχνό ως πρώτο συστατικό βυζαντινών τί-
τλων⁶². στη συνέχεια συσχετίστηκε με το ομόρριζο ΒΑ Βασιλείος, επι-
κράτησε ως θηλ. του τ. και εορτάζεται την ημέρα του μεγάλου Καππα-
δόχη Ιεράρχη.

βασιλίσσης: Βασιλίσα < βασιλεύς + επίθημα -ισσα.

βεργίνας: Βεργίνα. Ο Μπούτουρας (Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα, σ.
123) το ανάγει στο λατ. *Virginia* (< *virgo*, «παρθένος»), εικάζοντας και
σχέση με το προσηγορικό βέργα. Ο Συμεωνίδης επίσης (Εισαγωγή, σ. 85)
το θεωρεί τύπο του Βιργινία. Πράγματι η παραγωγή του από το λατ. ΒΑ
δεν παρουσιάζει πρόβλημα, αφού η τροπή /i/ > /e/ μπορεί να εξηγηθεί

58. Στην πρόθεση της Σθλάτνας με ονόματα από τη Θεσσαλία του 18ου αι. απαντά το
θηλ. Αυθέντω 11 φορές (Σπανός, «Δρακότρυπα», ό.π., 125) και σε άλλη της μονής Δουσίκου
26 (Σπανός, «Μ. Δουσίκου», ό.π., 48).

59. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη], Λεξικό της Κοινής
Νεοελληνικής, Θεσσαλονίκη 1998 [στο εξής: ΛΚΝ], σσ. 243, 268.

60. Τριανταφυλλίδης, Ονόματα, σσ. 67, 181 (σημ. 90), 81.

61. Στο PLP (τχ. 2, σσ. 42-44) εμφανίζεται 21 φορές.

62. Κ. Πλακογιαννάκης, Τιμητικοί τίτλοι και ενεργά αξιώματα στο Βυζάντιο, Θεσσα-
λονίκη 2001, σ. 364.

είτε φωνητικά, ως άνοιγμα από επίδραση του γειτονικού υγρού /r/, είτε παρετυμολογικά ως επίδραση του μεσν. βέργα⁶³. Η κατάληξη -α, αντί της -ία, μπορεί να ερμηνευτεί ως μεταπλασμός κατά τα θηλυκά σε -ίνα, πρβ. τα Αγγελίνα, Ασημίνα, Γερακίνα, Κυριακίνα, Λασκαρίνα, Μαλαματίνα της πρόθεσης. Η απουσία ουράνωσης και η διατήρηση του λατ. /g/ (> /γ/) μαρτυρεί την είσοδο της λέξης από τη λατινική σε πρώιμη περίοδο και όχι από κάποια νεολατινική γλώσσα (πρβ. ιταλ. *Virginia*). Το ΒΑ εντοπίσαμε επίσης σε χφ. της Διονυσίου (Καδάς, *Σημειώματα Μονής Διονυσίου*, 1996, σ. 172: 17ος αι.) και σε πρόθεση του ίδιου αιώνα (Κ. Σπανός, «Ελασσονίτικα βαπτιστικά ονόματα από τον κώδικα της Ζάμπουρας [1532-1692]», *Ονόματα* 6 [1981] 27: Ελασσόνα).

βεργιώτη: Βεργιώτης. Η ετυμολογία του ονόματος είναι προβληματική. Ίσως σχετίζεται με τα συχνά στους υστεροβυζαντινούς και νεότερους χρόνους ΒΑ Βέργος, Βεργής, Βέργης⁶⁴, πρβ. και Βέργιος (Γγίικας, Χίος - 17ος αι.). Ίσως αποτελεί αρσενικό τύπο του προηγούμενου Βεργίνα, με πρότυπο το σχήμα Παναγία - Παναγιώτης.

γαβριήλ (2): Γαβριήλ.

γαροπόλι[τ]: Γαροπόλιτ. Άγνωστου ετύμου.

γαροφαλίας (2): Γαροφαλλία (σημ. Γαρουφαλλιά) < ύστ. μεσν. γαρόφαλον «γαρύφαλλο»⁶⁵ < βεν. *garofolo* (με ανομοίωση /o/-/o/-/o/ > /o/-/a/-/o/) < λατ. **garofulum* < ελλην. καρυόφυλλον⁶⁶.

γγιούρου: Γγιούρο (= [gjiúro]) < σλαβ. *Gjúro* (16ος αι.) < *Gjórgo* (J. Zaimon, *Bálgarski Imennik*, σ. 77) < ελλην. Γιώργος.

γγρούιο: Γγκρούιο (= [grúio]) < σλαβ. *Grújo* (16ος αι.), κατά τον Zaimon (*Bálgarski Imennik*, σ. 72) < *Grúdo* + -jo, κατάλ. της κλητικής. Ο Συμεωνίδης (Η ελληνική γλωσσική επίδραση στο σύστημα κυρίων ονομάτων της παλαιοσλαβικής και ιδιαίτερα της βουλγαρικής, Λευκωσία 2001, σ. 86) παράγει το θηλ. *Gruda Gjurúda* < Γιωργάδα, Γιώργος), με παρετυμολογική επίδραση του *gruda* «σβώλος», ενώ ο Zaimon (ό.π., σ. 71) παράγει το ΒΑ *Grúdo* (16ος αι.) από το προσηγορικό *grúda* «σβώλος σκληρής γης» ως ευχετικό («να είναι κανείς δυνατός και γερός σαν σβώλος γης»).

γεράκη: Γεράκης, τ. του Γεώργιος, από το οποίο θα μπορούσε να προέλθει ως εξής: Γεώργιος > Γεωργάκης > Γεργάκης (Σέρβια, Τίρναβος, 16ος αι.⁶⁷) > Γεράκης με ανομοιωτική αποβολή του δευτέρου /γ/. Στο PLP

63. Κριαράς, ό.π., τ. 4, σσ. 98-99.

64. Θεσσαλία (Σπανός, «Δρακότρυπα», ό.π., 122· Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σ. 199). Ο Τριανταφυλλίδης, *Ονόματα*, σ. 53, ερμηνεύει το ΕΠ Βεργής ως «λυγερός».

65. Κριαράς, ό.π., τ. 4, σ. 232.

66. Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα 1998, σ. 408.

67. Χατζηωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 145 (75δ), 191 (131δ).

(τχ. 2, σ. 165) καταγράφονται δύο ονόματα Γεράκης (Μ. Ασία - 14ος αι., Ρόδος - 15ος αι.). Ο Ν. Ταχινოსλής («Μορφές του Γεώργιος στο νομό Σερρών», *Ελληνικά* 47.1 [1997] 118) έχει αποδείξει την ταύτιση στην ονοματοθετική πρακτική του ονόματος Γεράκης με το ΒΑ Γεώργιος στην περιοχή των Σερρών, αφού στο μητρώο αρρένων του Χουμνικού ο γιος του Γεράκη Γερακούδη (1874) καταγράφεται ως Αναστάσιος Γερακούδης του Γεωργίου (1903), αντί του Γεράκη. Επίσης στο χωριό Μικρό Σούλι ο Γεώργιος Παπαγεωργίου (1870) ήταν γνωστός ως Γεράκης και στο μητρώο αρρένων της Ν. Ζίχνης έχουμε τις καταγραφές Γεράκης Δημήτριος του Γεράκη (1850), ενώ ο γιος Γεράκης Γεώργιος (1887). Η εξέλιξη /e-o/ > /e/ αποτελεί ένα λιγότερο συνηθισμένο τρόπο αποφυγής της χασμωδίας που δημιουργεί η παρουσία δύο φωνηέντων του ίδιου ανοίγματος, εκτός από τον κανονικό που είναι το κλείσιμο του άτονου /e/ σε /i/, η τροπή του /i/ σε ημίφωνο και τελικά η δημιουργία της ακολουθίας ουρανικό σύμφωνο + /o/ (/jeo/ > /jio/ > /jio/ > /jo/, πρβ. σημ. Γιώργος = /jógos/). Η εξέλιξη /e-o/ > /e/ ήταν συνηθέστερη σε παράγωγα του Γεώργιος με άτονο πρώτο /o/. Πρέπει να είναι τουλάχιστον υστερομεσαιωνική, καθώς μαρτυρείται στο ΕΠ Γεργάκαινα (1362: Μετέωρα⁶⁸), ενώ εμφανίζεται σε ικανό αριθμό παραγώγων πρβ. τα Γεργάκης, Γεργουλάς, Γεργουλής (< Γεωργουλής), Γεργουλίνας, Γεργούσης, Γεργού (< Γεωργού) (παρρησία Ζάβορδας, 16ος αι.⁶⁹), Γεργίτσης (18ος αι.: Τίρναβος⁷⁰), ΓΕΡΓΟΠΟΥΛΟΥ (ΤΚ: Μεγαλόπολη), ΓΕΡΓΩΛΑ(Σ) (ΤΚ: Σκοτίνα, Χαλκιδική), ΓΕΡΓΑΚΑΚΗ (ΤΚ: Χαλκιδική), ενώ στην ίδια κατηγορία τύπων ανήκουν πιθανότατα και τα αρσ. Γέργος (παρρησία Ζάβορδας, 16ος αι.⁷¹, ΤΚ με κατανομή κυρίως στους Νομούς Σερρών, Χαλκιδικής και Θεσσαλονίκης), Γέργους (Καταφυγή⁷²), Γεργής (ΤΚ: Έδεσσα), θηλ. Γέργος⁷³ (γεν. του Γέργω, περιοχή Ελασσόνας, 17ος-19ος αι.). Στα βόρεια ιδιώματα η φωνητική εξέλιξη /eo/ > /e/ (με τη μεσολάβηση ενός σταδίου /iu/ λόγω στένωσης) στην ονοματολογία δεν είναι άγνωστη, πρβ. το ΤΠ Νιχώρ < Νεοχώρι (Πήλιο)⁷⁴, όπως και σε άλλες περιοχές, πρβ. ροδίτικο Θετεκούλα < Θεστοκούλα⁷⁵. Το ΕΠ ΓΕΡΑΚΗ(Σ) είναι πολύ διαδεδομένο στους

68. PLP, τχ. 2, σ. 176.

69. Χατζηιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 278.

70. Σπανός, «Τυρναβίτικα ονόματα», ό.π., 254.

71. Χατζηιωάννου, *αυτ.*

72. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 60 (λήμμα Γεώργιος).

73. Β. Σπανός, «Οι οικισμοί των Σερβίων και τα ονόματα των αφιερωτών στην πρόθεση 421 της Μονής της Μεταμόρφωσης των Μετεώρων (1592/3-19ος αι.)», *Μακεδονικά* 32 (2001) 200.

74. Κ. Λιάπης, *Το γλωσσικό ιδίωμα του Πηλίου*, Βόλος 1996, σ. 305.

75. Χ. Παπαχριστοδούλου, «Νεοελληνικά κύρια ονόματα στη Ρόδο και στην άλλη Δω-

TK (πάνω από 150 εγγραφές) σε όλη την Ελλάδα (από Αργοστόλι, Ιωάννινα μέχρι Αμοργό, Ρόδο και από Αλεξανδρούπολη μέχρι Γύθειο, Σπάρτη). Ίσως στη διάδοσή του συνέβαλε και η παρετυμολογία προς το προσηγορικό γεράκι, ενώ δε μπορεί να αποκλειστεί η περίπτωση ένα ποσοστό ονομάτων να ανάγεται απευθείας στο μεσν. όνομα *Ιέραξ*, πρβ. και τα μεσν. *Ιεράκης* (μόνο ως ΕΠ), *Ιερακίνη*, *Ιερακίτζης*, *Ιερακώ* (PLP, τχ. 4, σσ. 105-107).

γερακί(-ύ)νας (3): Γερακίνα < Γεράκης + θηλ. κατάλ. -ίνα. Πρβ. τα θηλ. Γερακίνα και Γεράκω στη Θεσσαλία, στη Σκιάθο του 17ου αι. και στη Δυτική Μακεδονία του 18ου αι.⁷⁶.

γερασίου ιερομονάχου (2): Γεράσιμος.

γεωργίου/γεώργου (28): Γεώργιος. Οι τρεις είναι ιερείς.

γιοβάνη: Γιοβάνης < σλαβ. *Jovan* < ελλην. Ιωάννης.

γλυκής: Γλυκή, συντετμημένος τύπος (πιθανόν και κατά παρετυμολογία προς το γλυκός) του ΒΑ Γλυκερία, πρβ. τα *Γλυκερία/Γλυκιά*⁷⁷ [από το όνομα της αγίας Γλυκερίας (13 Μαΐου) που μαρτύρησε στην Τραϊανούπολη της Θράκης, το 141] ή από το αρχ. επίθ. γλυκός, πρβ. το κοινό βυζαντινό όνομα *Γλυκός* (PLP, τχ. 2, σσ. 216-219).

γραμμάτα γραμμάτα(ς) (2): Γραμμάτα < θέμα γραμματ-, της λ. γράμμα, γράμματα + επίθημα θηλ. -α ή υποχωρητικά από το ΒΑ *Γραμματ-ική*. Στο PLP (τχ. 2, σ. 232) εμφανίζεται μόνο ο τ. *Γραμματικός*, κυρίως ως ΕΠ (10 φορές). Κατά την οθωμανική περίοδο και έπειτα είναι συχνό ΒΑ. Εντοπίζεται σε διάφορες περιοχές (π.χ. Θεσσαλία, Δ. Μακεδονία⁷⁸) με ποικίλους τ. (*Γραμμάτω*, *Γραμματή*, *Γραμματένια* κτλ.⁷⁹). Στο Χουμνικό σωζόταν τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του αιώνα: *Γραμμάτω*, σύζυγος Άγγελου Σαλονικιού (περ. 1890). Ο Μπούτουρας αναφέρει την ερμηνεία: *διὰ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μάθῃ γράμματα ὁ λαμβάνων τὸ ὄνομα*. Ωστόσο το προηγούμενο χρονολογικά *Γραμματικός* είναι αρχαίο όνομα και ανήκει στην κατηγορία των ονομάτων από αξιώματα και όχι των ευ-

δεκάνησο», *Ονόματα* 5 (1980) 42.

76. Σπανός, «Τυρναβίτικα βαφτιστικά», ό.π., 62· Κ. Σπανός, «Θεσσαλικά βαφτιστικά και επώνυμα του 1754 από την περιοχή της Καλαμπάκας», *Ονόματα* 11 (1987) 111· Σοφριανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σσ. 198, 321 (Θεσσαλία)· Καδάς, *Σημειώματα Μονής Διονυσίου*, ό.π., σ. 121 (Σκιάθος)· Πατρινέλης, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες», 124 (Δ. Μακεδονία)· βλ. και τις εγγραφές στην *παρρησία* της Ζάβορδας (Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 278).

77. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σσ. 62, 161.

78. Γιαννόπουλος, «Θεσσαλικά ονόματα», 188· Σπανός, ό.π., 257· Σοφριανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σσ. 196, 320, όπου και ο τ. «Γράμμου»· Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 196, 200, 202 (Θεσσαλία), και σ. 152 (Δ. Μακεδονία).

79. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 161.

χειτικών, αφού παράλληλα χρησιμοποιούνταν και ως τίτλος⁸⁰ (πρβ. το υστερομεσν. γραμματικός «γραμματοδιδάσκαλος»)⁸¹. Το όνομα έχει συνδεθεί με τους προστάτες των γραμμάτων Τρεις Ιεράρχες και συχνά εορτάζεται στη μνήμη τους (30 Ιανουαρίου).

γραμματίνας: Γραμματίνα < Γραμμάτα + -ίνα ή από το Γραμματική, με αντικατάσταση του επιθήματος -ικός, από το -ίνα. Η προσθήκη του επιθήματος -ίνα αποτελεί μια προσπάθεια μορφολογικής ενίσχυσης της κατηγορίας του θηλυκού γένους με ένα χαρακτηριστικό για το γένος αυτό επίθημα, το οποίο παρουσιάζει δύο στοιχεία: (α) μεγαλύτερο συνταγματικό του μήκος (σε σχέση π.χ. με το -α), (β) δε διαθέτει αλλόμορφο για το αρσενικό γένος (κάτι που δεν ισχύει π.χ. για το επίθημα -ική).

δεσποινού: Δεσποινού < Δέσποινα + θηλ. κατάλ. -ού⁸².

δημητρίου (13): Δημήτριος. Στη μια περίπτωση είναι ιερέας.

δήμου (6): Δήμος < Δημήτριος⁸³. Στη μία περίπτωση είναι ιερέας.

διαμαντή: Διαμαντής < διαμάντι.

διονυσίου: Διονύσιος.

δοσιθέου ιερομονάχου: Δοσίθεος.

δούκα (3): Δούκας < δούκας < λατ. *dux*, αιτ. *duc-a*. Είτε από τη βυζαντινή οικογένεια των Δουκάδων, είτε από το βυζ. αξίωμα του δούκα (Συμεωνίδης, Εισαγωγή, σσ. 84 και 100).

δουκάκη: Δουκάκης < Δούκας + υποκ. επίθημα -άκης.

δούτζω: (α) Δούτσω, προφ. [dútsɔ] < σλαβ. *Dúco* (16ος αι.). (β) Δούτσω < σλαβ. *Dúco* (16ος αι.). Για την απόδοση του σλαβ. /d/ με δ από τον γραφέα, πρβ. τα σλαβ. ονόματα της πρόθεσης *δραγάνου* < *Dragán*, *δράγου* < *Drágo*, *νεδέλιο* < *Nedélio*, *ράδο* < *Rádo*. Ο Zaimon (*Bǎlgarski Imennik*, σ. 100) γράφει ότι το *Dúco* προήλθε από την κλητική του *Dúko*, όμως αλλού⁸⁴, το θεωρεί ως συντετμημένο τύπο του *Ra-dúć(o)* < *Radút* + -o < *Rád(o)* + -út. Το *Dúco* θεωρείται από τον ίδιο ως υποκοριστικό του *Dúto* (< *Ra-dút*) με την προσθήκη της κατάληξης -έο.

δραγάνου: Δραγάν(ος) < σλαβ. *Dragán* (13ος αι.), κατά τον Zaimon (*Bǎlgarski Imennik*, σ. 94) από το BA *Drag* + επίθημα -άν.

δράγου: Δράγ[ο(ς)] (α) < σλαβ. *Drag* (14ος αι.) < επίθ. *drag* «αγαπητός»· (β) < *Drágo* (13ος αι.), κατά το Βουλγαρικό ετυμολογικό λεξικό⁸⁵ <

80. W. Pape - E. G. Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, τ. 1-2, Braunschweig 1863-1870, τ. 1, σ. 259.

81. Κριαράς, ό.π., τ. 4, σ. 367.

82. Συμεωνίδης, Εισαγωγή, σ. 83.

83. Αυτ., σ. 81.

84. Zaimon, *Bǎlgarski Imennik*, ό.π., σσ. 99, 188.

85. Bǎlgarska Akademija na Naukite/Institut za Bǎlgarski Jezik, *Bǎlgarski Etimologičen*

Dragán, ενώ κατά τον Zaimov (*Bǎlgarski Imennik*, σ. 95) πρόκειται για την κλητική του *Drag* ή για συντετμημένο τ. των *Drago-mír*, *Drago-sláv*. Ο Συμεωνίδης (*Η ελληνική γλωσσική επίδραση*, σ. 39) θεωρεί τα *Drag*, *Drágo* ως μεταφραστικά δάνεια των ελληνικών *Αγάπιος*, *Αγαπητός*.

ελένης (8): Ελένη.

ελευθερίου: Ελευθέριος.

ελισσάβητ: Ελισάβετ.

εμμανοήλ: Εμμανοήλ < Εμμανουήλ < εβρ. *'immānu'ēl* «ο Θεός μεθ' ημών»⁸⁶.

ευαγγελινης: Ευαγγελινή < Ευαγγελ(-ισμός) + παραγ. επίθημα -ινή, με απαλοιφή του μορφήματος -ισμός. Με τη μορφή *Βαγγελίνα* απαντά και σε δύο οθωμανικά αγιοπαυλίτικα έγγραφα των ετών 1772/3 και 1777, όπου πιθανώς πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο⁸⁷. Μάλιστα στην πρόθεση η Ευαγγελινή καταχωρείται ως πρεσβυτέρα, προφανώς του Γεράκη ιερέως, γιατί καταγράφεται αμέσως μετά από αυτόν. Έχουμε, συνεπώς, από τις σωζόμενες πηγές ένδειξη για σχέσεις της οικογενείας με τη μονή Αγίου Παύλου. (Για το ΒΑ «Βαγγελινή» βλ. και Γιαννόπουλος, «Θεσσαλικά ονόματα», σ. 188.)

ευαγγελινού: Ευαγγελινός < Ευαγγελ(-ισμός) + παραγ. επίθημα -ινός, με απαλοιφή του μορφήματος -ισμός.

ευγενίας/ευγενούς: θηλ. Ευγενία, Ευγενού < ευγενής.

ευδοκίας: Ευδοκία.

ευπραξίας μοναχής: Ευπραξία.

ευφροσύνης: Ευφροσύνη.

ζαφύρας: Ζαφείρα < ζαφείρι + -α.

ζαφίρος: Ζαφείρω < Ζαφείρα ή απευθείας από το ζαφείρι + -ω.

ζαφύρη: Ζαφείρης < ζαφείρι.

ζαχαρίου (2): Ζαχαρίας.

ζλάτου πρεσβ(υτέρας), ζλάτω: θηλ. Ζλάτω < σλαβ. θηλ. *Zláto* (15ος αι.) < *Zlat* < αρχαϊκό επίθ. *zlat* «αυτός που είναι φτιαγμένος από χρυσό»⁸⁸ (πρβ. ελλην. *Χρυσή*). Η εμφάνιση -ου στον πρώτο τύπο είναι αποτέλεσμα στένωσης.

ζωής (4): Ζωή < προσηγ. ζωή. Ο Μπούτουρας (*Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 91) ανάγει το ΒΑ στο β' συστατικό της εκκλησιαστικής φράσης *Πηγή Ζωής*, που δήλωνε την Παναγία ως μητέρα του Χριστού, ο

Rečnik, τ. 1-5, Σόφια 1971-1996 [στο εξής: BER], τ. 1, σσ. 417-418.

86. Συμεωνίδης, *Η ελληνική γλωσσική επίδραση*, ό.π., σ. 97.

87. Βλ. έγγραφα A/34 (1186/4.4.1772-24.3.1773) και A/36 (20 Zilhicce 1190/30.1.1777).

88. Zaimov, *Bǎlgarski Imennik*, ό.π., σ. 108· BER, τ. 1, σ. 644.

οποίος στα ευαγγέλια ονομάζεται Ζωή⁸⁹. Ο ίδιος το συνδέει με την επωνυμία Ζωοδόχος Πηγή, γνωστή κυρίως από τον μεγάλο ναό της Κωνσταντινουπόλεως προς τιμή της Θεοτόκου, κτισμένο κοντά σε αγίασμα. Το όνομα είναι φυσικά παλιότερο της εορτής, αφού υπήρχε ήδη από τους προχριστιανικούς χρόνους⁹⁰ (πρβ. και την μάρτυρα Ζωή του 2ου μ.Χ. αι.⁹¹) και ο ναός δεν υπήρχε πριν τον 5ο αι.⁹². Φαίνεται ότι το όνομα δινόταν από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες ως ΒΑ και διαδόθηκε ευρύτερα, όταν επεκτάθηκε η εορτή της Ζωοδόχου Πηγής⁹³ (Παρασκευή της Διακαινησίμου, οπότε καθιερώθηκε να εορτάζουν και οι φορείς του). Κατά τα υστεροβυζαντινά χρόνια το Ζωή αποτελεί κανονικό γυναικείο ΒΑ⁹⁴.

ζωίτζας/ζωήτζας: Ζωίτσα + υποκ. επίθημα -ίτσα.

ηλία: Ηλίας.

ητζος: Ίτζω: (α) [itso] < σλαβ. *Ico* (16ος αι.), σύμφωνα με τον Zaimon, (*Bálgarski Imennik*, σ. 112) από το (*Χρ*)ίστο με μετάθεση /st/ < /ts/. (β) [itšo] < σλαβ. *Ičo* (16ος αι.), σύμφωνα με τον Zaimon (ό.π., σ. 112) από το *Ilíja* ή *Χρίστο*. Όπως μαρτυρεί η χαρακτηριστική για την κατηγορία των θηλ. ΒΑ κατάλ. της γενικής -ς, το όνομα είναι θηλ. (Ίτζω) (βλ. κεφ. 2.3.1.).

θεοδώρου/θεόδωρος: Θεόδωρος.

θεοδωρής: Θεοδωρής < Θεόδωρος + -ης.

θώδο: θηλ. Θόδω < Θεοδώρα. Το ΒΑ ως θηλ. καταγράφεται σε μετεωρίτικες πηγές και στην παρρησία της Ζάβορδας (Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σσ. 196, 320· 197: το αρσ. Θόδος· Σπανός, «Τυρναβίτικα βαφτιστικά», σ. 62· Χατζηιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 290 [διάφορες εγγραφές]).

θεοφίλου(2): Θεόφιλος.

ιακώβου (2): Ιάκωβος.

ιερεμίου ιερομονάχου: Ιερεμίας.

ιωακείμ μοναχού: Ιωακείμ.

ιωάννου (22): Ιωάννης.

ιωαννικίου αρχιερέως: Ιωαννίκιος.

89. Εγώ είμι ή Ζωή (Κατά Ιω., 14,6).

90. Pape - Benseler, ό.π., τ. 1, σ. 448.

91. *Le Synaxaire. Vies des Saints de l'Eglise Orthodoxe. Adaption française par le hiéromoine Macaire de Simonos-Pétras*, τ. IV, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 150-151, όπου αναφέρεται ότι έζησε κατά τους χρόνους της βασιλείας του Αδριανού (124 μ.Χ.).

92. *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια* [στο εξής: ΘΗΕ], τ. 5, σσ. 1242-1244 (Αθήνα 1964).

93. Σύμφωνα με τη ΘΗΕ (τ. 5, σ. 1243) είναι άγνωστος ο χρόνος κατά τον οποίο άρχισε να τελείται η εορτή, ενώ η ακολουθία γράφηκε τον 14ο αι.

94. *PLP*, τχ. 3, σ. 160.

ιωάσαφ μοναχού: *Ιωάσαφ*.

ιωσήφ: *Ιωσήφ*.

καλης (3): *Καλή* < *επίθ. καλός* (-ή). Ο αρσενικός τύπος του ονόματος είναι συχνός στην υστεροβυζαντινή περίοδο. Στο *PLP* (τχ. 5, σσ. 63-64) καταγράφεται 8 φορές, ενώ το *θηλ. Καλή* 3 (*PLP*, τχ. 5, σσ. 29-30). Η παρουσία του *επίθ. καλός* είναι πολύ διαδεδομένη στην ονοματολογία της ίδιας περιόδου, όπου έχει την εξής λειτουργία⁹⁵: (α) δεσμευμένο λεξικό μόρφωμα *καλ-*: i. βάση παράγωγων λεξικών μονάδων: *Καλόπουλος*, *Καλοειδής/Καλοειδίνα*, *Καλοειδής*, *Καλουδής*, *Καλούδης*, *Καλούδα*, *Καλούδίνα* κτλ. ii. α' συστατικό σύνθετων λεξικών μονάδων: (1) με β' συστατικό όνομα: *Καλοστέφανος*, *Καλοϊωάννης*, *Καλοϊωαννάς*, (2) με β' συστατικό προσηγορικό: *Καλοκύρης*, *Καλομάννα*, *Καλομμάτης*, *Καλοστρατιώτης*. (β) λεξική μονάδα *καλό(ς)*: *Καλός Γεώργιος/Θεόδωρος/Ιωάννης/Σταμάτιος/Σταυρινός/Φιλάρετος* κτλ. Κατά την οθωμανική περίοδο το *θηλ. Καλή* ήταν ένα από τα πιο διαδεδομένα ΒΑ στη Δ. Μακεδονία, όπως προκύπτει από την *παρρησία* της Ζάβορδας, όπου κατέχει την τρίτη θέση σε συχνότητα μετά τα *Μαρία*, *Δέσπω* και τη δωδέκατη μεταξύ όλων των ονομάτων ανεξαρτήτως γένους, με 224 εγγραφές επί συνόλου 16.857 (ποσοστό 1,35%)⁹⁶. Αντίθετα το αρσενικό *Καλός* δεν εμφανίζεται.

καλλίτζας: *Καλίτσα* < *Καλή* + υποκ. επίθημα *-ίτσα* < *επίθ. καλός* (-ή). Τα δύο *λλ* από επίδραση του θέματος *κάλλ-* (*Κάλλ-ιστος*, *κάλλ-ος* κτλ.).

καλλίστρου: *Κάλλιστος* < *επίθ. κάλλιστος*, υπερθετικός του *αρχ. καλός*. Το /τ/ οφείλεται πιθανόν σε επίδραση του *Καλλίστρατος*. Και τα δύο ονόματα είναι συνηθισμένα ως ονόματα κληρικών, αλλά κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο εμφανίζονται ακόμη κοσμικοί φορείς τους⁹⁷.

κανάκη: *Κανάκης* < *προσηγ. κανάκι(ν)* «*τρυφερή εκδήλωση, χάδι, νάζι*»⁹⁸. Το ΒΑ είχε αρχικά τη σημασία «*πολυαγαπημένος*»⁹⁹, παρόμοια με αυτή του υστερομεσν. *προσηγ. κανακάρης*: (1) «*αγαπημένος, χαϊδεμένος*»· (2) «*ο αγαπημένος γιος, ο μεγαλωμένος με πολλές περιποιήσεις και χάρδια*»¹⁰⁰. Το όνομα εμφανίζεται και στην *παρρησία* της *Σταυρονικήτα* (*κανάκι*). Η προέλευσή του είναι τουλάχιστον υστερομεσν., αφού στο *PLP* (τχ. 5, σσ. 81-82) καταγράφονται 7 τύποι *Κανάκης*, 4 με το λό-

95. *PLP*, τχ. 5, σσ. 29-70.

96. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 83.

97. *PLP*, τχ. 5, σσ. 40-49.

98. Κριαράς, *ό.π.*, τ. 7, σ. 329.

99. Την ερμηνεία αυτή αναφέρει και ο Μπούτουρας (*Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 163): «*ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ πολυαγαπήτου ὑπὸ τῶν οἰκειῶν*».

100. Κριαράς, *ό.π.*, τ. 7, σ. 328.

γιο επίθημα *-ιος* (Κανάκιος) και μία φορά τα θηλ. Κανακίνα, Κανακώ. Κατά την οθωμανική περίοδο απαντά στη Θεσσαλία (μέσα 18ου αι.¹⁰¹), στην περιοχή του Στρυμόνα (19ος αι.)¹⁰² κτλ., ενώ πολύ εξασθενημένη είναι η παρουσία του στη Δυτική Μακεδονία, όπως προκύπτει από την παρρησία της Ζάβορδας¹⁰³.

καντακίας: Καντακία. Ίσως από ένα Κανακία (< Κανάκης, κανάκι, βλ. προηγούμενο λήμμα) ή απευθείας από το Κανάκιος¹⁰⁴ (> Κανακία > Καντακία). Και στις δύο περιπτώσεις η παρουσία του ντ (= [d]) μπορεί να εξηγηθεί ως επίδραση του θέματος καντακ- του Καντακουζινή, που εμφανίζεται επίσης στην πρόθεση (ως Κατακουζινή). Μία άλλη υπόθεση είναι ότι πρόκειται για συντετμημένο τύπο του Καντακουζινή (τμήμα Καντακ- + -ία).

κασσιανής μοναχής: Κασσιανή.

κασσάνδρας (2): Κασσάνδρα. Το ΒΑ απαντά και στη Θεσσαλία (18ος αι.) (Σοφιανός, Μονή Αγίου Στεφάνου, σ. 320).

κάστω: Κάστω < Καστέλω (Θεσσαλία)¹⁰⁵/Καστελίνα (Ελασσόνα, 16ος-17ος αι.)¹⁰⁶ < Καστέλης (περιοχή Σερβίων, Καστοριάς)¹⁰⁷ (+ -ω/-ίνα) < Καστελάνος (14ος-15ος αι.)¹⁰⁸ < προσηγ. καστελλάνος: (α) «διοικητής κάστρου, φρούραρχος». (β) «έπαρχος»¹⁰⁹ < λατ. *castellanus* < *castellum* «κάστρο, φρούριο» [πρβ. υστερομεσν. καστέλλι(ο)ν]. Τα Καστέλω/Καστελίνα θα μπορούσαν να προκύψουν και απευθείας από το προσηγ. καστέλλι «κάστρο». Σημαντική ένδειξη για τη σύνδεση του Κάστω με το Καστελίνα αποτελεί η παρουσία και των δύο ονομάτων στην ίδια περιοχή (επαρχία Ελασσόνας) στην παρρησία της Ζάβορδας¹¹⁰. Δεν μπορεί να αποκλειστεί και η παραγωγή από το Καστάνω (επαρχία Σερβίων)¹¹¹.

κατακουζινή: Καντακουζινή < Καντακουζηνός· από τη γνωστή βυζ. οικογ.

101. Κ. Σπανός, «Ένα μετεωρίτικο χειρόγραφο του 18ου αιώνα. Συμβολή στη μελέτη των θεσσαλικών τοπωνυμίων, των ονομάτων και των επωνύμων», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 8 (1985) 24.

102. Γουναρίδης, *Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 31.

103. Μία μόνο εγγραφή Κανάκι (Χατζηιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 184 (122α): επαρχ. Ελασσόνας).

104. *PLP*, τχ. 5, σ. 82.

105. Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σ. 320.

106. Χατζηιωάννου, ό.π., σ. 183 (121β. δύο φορές).

107. Ό.π., σσ. 150 (80α), 179 (115β).

108. *PLP*, τχ. 5, σ. 143.

109. Κριαράς, ό.π., τ. 7, σ. 382.

110. Χατζηιωάννου, ό.π., σ. 187 (125δ): Κάστο, 183 (121β): Καστελίνα.

111. Ό.π., σσ. 159 (92γ), 163 (95α, 95δ).

καταιρίνας (2)/αικατερίν(η)ας (12): Αικατερίνα.

καυχήσσα: Καυχίσσα < συντετμημένος τύπος του ύστερου βυζαντινού Αποκαύχισσα/Αποκαύκισσα, πρβ. τα ονόματα *Ειρήνη Αποκαύχισσα* (Κωνσταντινούπολη, πριν το 1401) και *Αποκαύκισσα* (Πισιδία, 1368)¹¹² < αρσ. *Απόκαυχος/Απόκαυκος* + επίθημα θηλυκών -ισσα. Οι συντετμημένοι τύποι του ονόματος εμφανίζονται και στην Αίνο, όπου έχουμε *Αποκαύχισσα* > *Καυχή* > υποκ. *Καυχούδα* (βλ. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σσ. 102, 163, ο οποίος λανθασμένα παράγει τα δύο τελευταία από το ρήμα *καυχιούμαι*, με το οποίο συνδέθηκαν αργότερα παρετυμολογικά). Το όνομα διαδόθηκε λόγω του γνωστού αριστοκρατικού οίκου των *Αποκαύκ(χ)ων*, ισοστάτου των Δουκών, Κομνηνών, Παλαιολόγων κτλ., που διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο ιδίως κατά την παλαιολόγεια περίοδο.

κεράνου: θηλ. *Κεράνου* < *Κεράνω*, με στένωση /o/ > /u/ < *Κυράνω*, με άνοιγμα του /i/ σε /e/, λόγω επίδρασης του γειτονικού υγρού /r/ < *Κυράνα* (μεσν.). Η παρουσία ενός θηλ. *Κυράνα* (Λήμνος) ήδη από το 1361¹¹³ και η ευρεία γεωγραφική εξάπλωσή του στον ελληνόφωνο χώρο αποτελούν σαφείς ενδείξεις για την καταγωγή του από τα μεσν. ελληνικά. Συγκεκριμένα απαντά στην Κύπρο (*Κυράνα*)¹¹⁴, Αίνο (*Κυράνα*), Κάρπαθο (*Κεράνω*, *Κυραννιά*), Λέρο (*Κυράνα*, *Κυραννό*), Σαράντα Εκκλησιές (*Κυαραννιώ*)¹¹⁵, Σαμοθράκη (*Κυάνα*, *Κυαννιά*, *Κυαννούδα*, του *Κυαννούδ*, του *Κυά'ν*)¹¹⁶, Νιγρίτα (*Κυράνη*, *Κυράνω*, *Κυράννου*)¹¹⁷. Στο Οδοιπορικό του Χρύσανθου Νοταρά καταγράφεται στη Στάρα Ζαγόρα (*Κυράνω*), Σπάρτη Μ. Ασίας, Βουρλά (*Κυράνα*)¹¹⁸. Στην παρρησία της Ζάβορδας απαντά 22 φορές ως *Κυράνα*, 13 ως *Κυράνω*, 5 ως *Κυράννου* (ίσως και αρσ.) και 1 ως *Κυράνη*¹¹⁹.

Η αρχή του ονόματος θα πρέπει να αναζητηθεί στη ρίζα *κυρ(ά)*, από την οποία προήλθαν αρκετά ΒΑ (πρβ. *Κυράτσα*), πιθανόν σε συνδυασμό με κάποια παραγωγική κατάλ. -άνα. Είναι επίσης πιθανό ότι το όνομα χρησιμοποιήθηκε αρχικά ως τίτλος. Οι Μπούτουρας (*Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σσ. 112-113) και Συμεωνίδης (*Εισαγωγή*, σ. 85) δέχονται την ετυμολογία από το *κυρά* + Άνα, ο πρώτος μάλιστα αναφέρει ως

112. *PLP*, τχ. 1, σσ. 109-111.

113. *PLP*, τχ. 6, σ. 87.

114. Προφορική μαρτυρία.

115. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σσ. 112-113.

116. Κατσάνης, *Σαμοθράκη*, ό.π., σσ. 127, 149.

117. Πασχαλούδης, *Τερπινιώτικα*, ό.π., σ. 379.

118. Στάθη, «Οδοιπορικό», 194, 255, 258.

119. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 296.

παράλληλο ή πρότυπο σχηματισμό το ΒΑ Χρυσάννα (Κεφαλλονιά), το οποίο ετυμολογεί από το χρυσός + Άννα. Το όνομα δανειστήκαν από τα ελληνικά και τα σλαβικά ιδιώματα¹²⁰, όπου συσχετίστηκε πιθανόν με το συχνό αρσ. *Kíro* και επανααναλύθηκε ως *Kíro* + *-ána*, με βάση το συνηθισμένο σχήμα *Vlád/Vládo* - *Vladána*, *Krás/Krásno* - *Krasána*, *Xúbo* - *Xubána*, *Kášo* - *Kašána*¹²¹, πρβ. επίσης τα πολυάριθμα γυναικεία ονόματα σε *-ána* του Οδοιπορικού: *Δραγ-άνα* (αρσ. *Drag*), *Μπο-γιάννα* (αρσ. *Bojo*), *Στο-γιάννα* (αρσ. *Stojo*), *Γεργ-άνα* (αρσ. *Gjorgi*), *Πετκ-άνα* (αρσ. *Petko*), *Βουλκ-άνα*¹²² κτλ. Συχνά στην παρρησία της Ζάβορδας, σε εγγραφές από το ίδιο χωριό, απαντούν ταυτόχρονα μνημονεύσεις των δύο τύπων ΒΑ, *Κύ(ή)ρου* (*o*) και *Κυράνα/Κυράνο(ω)/Κυράνους*, π.χ. υπό το χωριόν *Καλόχη* (της επαρχίας Γρεβενών, σημ. *Καλόχι*) έχουμε τις εγγραφές: *Κήρου*, *Κυράνας*, *Κυράνο*, υπό το *Κήναμον χωριόν* (της επαρχίας Σισανίου, σημ. *Πολύλακκος*) *Κύρου*, *Κυράνο*, *Κυράνας*¹²³ κτλ., κάτι που υποδεικνύει ότι το *Κυράνα(ω)* ήταν ίσως αισθητό από τους κατοίκους των χωριών αυτών ως θηλ. του *Κύρου*. Τέλος, το σλαβικό ονοματολογικό παραγωγικό σχήμα ολοκληρώθηκε με τη δημιουργία και αρσενικού τύπου *Kirán*, με πρότυπο το τριμερές σχήμα *Stojo* - *Stojan* - *Stojana*. Από αυτό προήλθε πιθανόν το ελληνικό ΕΠ *Κυράνος* και οι αρσενικοί τύποι των ελληνικών πηγών (π.χ. *Κηράνου*)¹²⁴. Η τροπή /i/ < /e/ που παρατηρείται στην πρόθεση εμφανίζεται και στο Οδοιπορικό του Νοταρά στο ΒΑ *Κέρω* (3 φορές στη *Γιάμπολη*)¹²⁵.

κοκκώνας: *Κοκόνα* < *κοκόνα* «τιμητική επίκληση γυναικών αριστοκρατικής καταγωγής», «κυρά» < ρουμ. *cocoăna*¹²⁶.

κο(ω)μιανής (3): *Κομιανή*, βλ. λήμμα *κο(ω)μιανου*.

κο(ω)μιανου (2): *Κομιανός*. Το όνομα εμφανίζεται ήδη στην παλαιολόγεια εποχή, κατά την οποία αναφέρονται οι τύποι *Κομιανή*, *Κομιανός*, *Κομιάνος* σε συνδυασμό με κάποιο ΒΑ (π.χ. *Κομιανός Βασίλειος*) ή απόλυτα, και εντοπίζονται σχεδόν όλοι στη Χαλκιδική¹²⁷. Αποκλειστικά ως

120. Βλ. Zaimon, ό.π., σ. 120 για τα βουλγαρικά.

121. Zaimon, ό.π., σσ. 52, 128, 235.

122. Τα ΒΑ αυτά προέρχονται κυρίως από το Παζαρτζίκ (Στάθη, «Οδοιπορικό», 159-166), αλλά είναι πολύ συχνά σε όλους τους σλαβόφωνους σταθμούς του πατριάρχη Χρύσανθου.

123. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 125 (43δ), 172 (107β).

124. Απαντά στις εγγραφές της επαρχίας Ιωαννίνων, όπου δεν υπάρχουν θηλ. ονόματα με γενική σε *-ου*.

125. Στάθη, «Οδοιπορικό», 190-191.

126. Ν. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη³ 1992, σ. 163.

127. *PLP*, τχ. 5, σσ. 217-218.

ΒΑ εμφανίζεται το 17ο αι. στον Παπαсуναδινό, όπου γράφεται ως *Κομνηανός*¹²⁸, υποκ. *Κομνηανάκης*¹²⁹. Αργότερα το συναντάμε στις Σαράντα Εκκλησιές¹³⁰. Αποτελεί πιθανόν παράλληλο τύπο του αρκετά συνηθισμένου κατά την οθωμανική περίοδο ΒΑ *Κομνηνός*¹³¹. Θα πρέπει να υποθέσουμε ότι το ΕΠ της γνωστής βυζαντινής αυτοκρατορικής οικογένειας, που θεωρείται ως πατριδωνυμικό από το τοπωνύμιο *Κόμνη*¹³², διέθετε και παράλληλο τύπο *Κομνιανός*, που προήλθε από το ίδιο τοπωνύμιο με την προσθήκη του επιθήματος *-ιανός*, αντί του *-ηνός* (για την εναλλαγή *-ιανός/-ιανός* πρβ. *Σταυρινός* – *Σταυριανός*, *Στασινός* – *Στασιανός* κτλ.). Η γραφή *κομνιανός* της πρόθεσης αντικατοπτρίζει είτε ένα τύπο χωρίς ουρανικό [ñ] ([komianós]), που προήλθε από τον *Κομνιανός* με ανομοιωτική αποβολή του πρώτου /n/ είτε ένα τύπο με ουρανικό [ñ] ([komñianós]), πρβ. σημ. *ποτάμια* = [rotámña]. Ο Τριανταφυλλίδης (*Ονόματα*, σ. 32) σημειώνει την εμφάνιση πολυτυπίας σε μερικά ΕΠ που προέρχονται από εθνικά ονόματα, λόγω της προσθήκης διαφορετικών επιθημάτων στο ίδιο τοπωνύμιο (π.χ. *Καστρinός/Καστριανός/Καστριώτης*) και αναφέρει ως παράδειγμα μίας τέτοιας διπλοτυπίας από τη μεσαιωνική ήδη εποχή τα *Κομνηνός/Κομνιατής*. Μια παρόμοια άποψη φαίνεται ότι υιοθετεί και ο Μπούτουρας (*Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 105), που κατατάσσει τον τύπο *Κομνιανός* (Σαράντα Εκκλησιές) στο λήμμα *Κομνηνός*.

κουζινης (2): *Κουζινή* < *Κατακουζινή* < *Καντακουζηνός*. Το όνομα αναφέρεται επίσης σε αγιοπαυλίτικο οθωμανικό έγγραφο της εποχής, σε πρόθεση της Άνδρου (18ος αι.) και εμφανίζεται στην Ελασσόνα (17ος αι.), στην Δυτική Μακεδονία (17ος αι.)¹³³ κτλ. Από το ίδιο όνομα προέρχεται και ο τύπος *Κούζος* που εμφανίζεται στον Παπαсуναδινό¹³⁴, ο οποίος αποτελεί υποχωρητικό σχηματισμό κατά το σχήμα *Κομνηνός* –

128. Odorico, *Synadinos*, ό.π., σσ. 102, 116, 130, 138, 180: όλες οι μαρτυρίες αφορούν ένα πρόσωπο (ιερέας, †1638).

129. Ό.π., σσ. 78, 176 (δύο πρόσωπα).

130. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 105.

131. Σπανός, «Μετεωρίτικο χειρόγραφο», ό.π., 24· Σπανός, «Τυρναβίτικα ονόματα», ό.π., 254· Σπανός, «Μ. Δουσίκου», ό.π., 44· Κατσάνης, *Σαμοθράκη*, ό.π., σ. 127.

132. Κοντά στην Αδριανούπολη. Την ετυμολογία αυτή υποστηρίζει ο Τριανταφυλλίδης (*Ονόματα*, σ. 37).

133. Βλ. για κάθε τόπο αντίστοιχα: A/7, 25 Şenval 1165/5.9.1752· Πολέμης, «Άνδρος», ό.π., 431· Σπανός, «Ελασσόνα», ό.π., 27· Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 145, 156, 162, 183, 189.

134. Odorico, ό.π., σ. 100. Βλ. τον ίδιο τύπο σε πρόσωπο από την Αυλώνα του 16ου αι. (Φ. Μαυροειδή, «Τα ονόματα των Ελλήνων το 16ο αιώνα», *Ονόματα* 9 [1984] 151), στον Τύρναβο των τελών του 18ου αι. ως θηλυκό (Σπανός, «Τυρναβίτικα ονόματα», ό.π., 256) και στη Δυτική Μακεδονία και στη Βέρροια (Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, ό.π., σσ. 145 και 208 αντίστοιχα).

Κόμνος (Κουζηνός > Κούζος).

κουρτέσσα: Κουρτέσα < υστεροβυζ. κουρτέσα «νεαρή γυναίκα ευγενικής καταγωγής» < μεσν. γαλ. επίθ. *corteis* ή ιταλ. *cortese*¹³⁵ «αυλικός» < μεσν. γαλ. *cort* ή ιταλ. *corte* «παλάτι, αυλή» (πρβ. το μεσν. ελλην. κούρτη). Το ΒΑ επιβιώνει και στο Αρχείο της Κοινότητας του χωριού (Κουρτέσα, συζ. Ευαγ. Μαλιαμάνη, γενν. 1885). Σε οθωμανικό έγγραφο του 1779 αναφέρεται η εκκλησία του Κουρτέση, τοπωνύμιο που σώζεται μέχρι σήμερα στο Χουμνικό. Το όνομα απαντά επίσης στη Δυτική Μακεδονία (18ος αι.)¹³⁶, Θεσσαλία¹³⁷, Σουφλί¹³⁸ κτλ. Ο Γριτσόπουλος («Βαπτιστικά ονόματα εκ Πελοποννήσου των χρόνων της Τουρκοκρατίας», *Λαογραφία* 16 [1956/7] 362) το συσχετίζει με το βυζαντινό οίκο των Κουρτεσιών.

κρουστάλου: Κρουστάλλω < μsn. κρουστάλλι¹³⁹ (> μsn. κρύσταλλο > αρχ. κρύσταλλος) + επίθημα -ω. Στη μεσαιωνική δημόδη γραμματεία είναι συνηθισμένη η χρήση της λέξης για τη δήλωση της σωματικής ομορφιάς, πρβ. τον παρακάτω στίχο από την Πανώρια: τὸ κῶμα δὲ μπορεῖ, δὲ δύναται κρουστάλλι σωστὰ ποτὲ νὰ δείξουσι τόσα περίσσια κάλλη¹⁴⁰.

κυπριανού αρχιερέως: Κυπριανός.

κυράτζας (2): Κυράτσα < μsn. κυ(ε)ράτσα: (1) «αρχόντισσα, αφέντρα»: ὁ βασιλεὺς [...] λέγει τῆς βασιλίσσης: «Εὐγενική κυράτσα μου ...», (2) τίτλος ευγενείας: τὴν κεράτσα Μπέταν, τὴν θυγατέρα τοῦ πριγκήπου¹⁴¹ < κυρά. Το ΒΑ απαντά και στα δημοτολόγια της κοινότητας (Κυράτσα, συζ. Στεφ. Μαντή, 1888).

κυριαζή/κυριάζι: Κυριαζής < Κυριάκος (Τριανταφυλλίδης, *Ονόματα*, σ. 14). Το ΒΑ Κυριαζής απαντά σε δύο οθωμανικά έγγραφα των ετών 1776/7 και 1781. Κάποιος Κυριαζόπουλος αναφέρεται σε οθωμανικό έγγραφο του 1783¹⁴².

κυριακίνας: Κυριακίνα < Κυριακή + υποκ. κατάλ. -ίνα ή < Κυριάκος + υποκ. κατάλ. -ίνα.

κυριακου (3): Κυριάκος < Κυριακή < κυριακή ημέρα και αναφέρεται

135. Κριαράς, ὁ.π., τ. 8, σ. 334· πρβ. και Πολέμης, «Ἄνδρος», ὁ.π., 431.

136. Πατρινέλης, «Πρώμες ιστορικές μαρτυρίες», 124· Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 295.

137. Σπανός, «Μετεωρίτικο χειρόγραφο», ὁ.π., 24· Σπανός, «Ἅγιος Στέφανος», ὁ.π., 522· Σπανός, «Μ. Βαρλαάμ», ὁ.π., 60· Σπανός, «Μ. Δουσίκου», ὁ.π., 48.

138. Κ. Μπάμιος, «Ονόματα Σουφλίου», *Αρχαίο Θρακικό Λαογραφικό και Γλωσσικό Θησαυρό* 36 (1973) 68.

139. Κριαράς, ὁ.π., τ. 9, σσ. 12-13. Στο ΛΚΝ (σ. 762) η τροπή /ο/|υ/ αποδίδεται σε επίδραση του υπερωϊκού /k/ και του /t/.

140. Κριαράς, ὁ.π., τ. 9, σ. 13.

141. Ὁ.π., σ. 47.

142. Βλ. τα έγγραφα: Α/32 (1190/21.2.1776-8.2.1777), Α/41 (15 Cemaziyülevvel 1195/9.5.1781), ΠΚ/9 (1197/7.12.1782-25.11.1783).

σε δύο οθωμανικά έγγραφα του 1772/3¹⁴³.

κυριάκο: Κυριάκω. Το ΒΑ πιθ. είναι θηλυκό, γιατί μαρτυρούνται οι τύποι Κυριάκω (η) και Κυριακού (η)· βλ. ενδεικτικά τις εγγραφές στην *παρρησία της Ζάβορδας* (Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 296).

κύρκου/κύρκο: Κύρκος < μεσν. *Κύρικος* < *κυρικός* < *κύρ(ιος)* + *-ικός*. Το *Κύρκο* θα μπορούσε να προέρχεται και από το σλαβ. *Kirkko* < μεσν. ελλην. *Κερικός*. Το ΒΑ συναντάται και στη Θεσσαλία¹⁴⁴. Πιθανόν να είναι θηλυκό (βλ. θηλ. *Κύρκω* στο: Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 145, 172 [Δυτική Μακεδονία], 207 [Β. Ήπειρος]).

κύρου: αρσ. *Κύρο(ς)* ή θηλ. *Κύρου*, με στένωση /o/ > /u/ < *Κύρω*. Τα ΒΑ ανάγονται σε σλαβ. *Kiro* < *Kiril* < *Κύριλλος* ή στην ελλην. προσφώνηση *κύρ* - *κύρος* < *κύριος*. Για την προέλευση του *Kiro* από το *Kiril* υποχωρητικά πρβ. *Vladomír/Vladosláv* > *Vládo*, *Krasomír* > *Krásno* (15ος αι.), *Trebomír* > *Trébo* κτλ.¹⁴⁵ Ο Πατρινέλης («Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες», 130) θεωρεί ότι το ΒΑ είναι σλαβικής προελεύσεως και ότι διαδόθηκε στις ελληνικές χώρες τον 14ο αι. κυρίως μέσω Βλάχων που κινήθηκαν νοτιότερα, χωρίς να δίνει κάποια συγκεκριμένη ετυμολογία. Η σλαβική καταγωγή του ΒΑ ενισχύεται από τη γεωγραφική διάδοσή του. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι το ΒΑ στον αρσενικό και το θηλυκό τύπο (*Κύρος/Κύρω/Κιούρω*) απαντά κυρίως στην Ήπειρο και τη Δυτική Μακεδονία, άποψη την οποία για τη Δ. Μακεδονία επαναλαμβάνει και η Χατζηγιάννου (*Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 82-83). Τα στατιστικά δεδομένα από την *παρρησία της Ζάβορδας*, όπου το *Κύρος* είναι το όγδοο σε συχνότητα ΒΑ με 267 εγγραφές επί συνόλου 16.587 (1,61%) δεν αφήνουν καμία αμφιβολία για τη μεγάλη διάδοση του ΒΑ στις περιοχές αυτές, όπου επίσης δε μπορεί να αμφισβητηθεί η παρουσία σλαβικής γλωσσικής επίδρασης. Ο Πατρινέλης καταγράφει τις εξής περιοχές εμφάνισης του ΒΑ:

Κύρος: Σισάνι (1470), Μοναστήρι, Νιστράνι (σλαβόφωνο, το σημ. Νεστόριο Καστοριάς), περιοχή Βέροιας (περίπου 1570), Κριμίνι, Μέτσοβο.

Κύρω: Δερβιτσάνη – Καλορτζί – Γοραντζί (περιοχή Αργυροκάστρου), Αυλώνα (Αλβανίας), Ιωάννινα, Κουτσούφλιανη, Θεσσαλονίκη, Βουνέσι Καρδίτσας, Θερμά Υπάτης, Μπράτσι Θηβών, Βορποτζικό, Τσαγκαράδα.

Κιούρω: Καστοριά.

Ο ίδιος τονίζει την παρουσία του βλάχικου στοιχείου στις παραπάνω

143. A/34 και A/40 (1186/4.4.1772-24.3.1773).

144. Γιαννόπουλος, «Θεσσαλικά ονόματα», ό.π., 187· Σπανός, «Μετεωρίτικο χειρόγραφο», ό.π., 24· Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σ. 321· Σπανός, «Τυρναβίτικα βαφτιστικά», ό.π., 254· Σπανός, «Θεσσαλικά βαφτιστικά», ό.π., 109, που ετυμολογείται από το «Κυριάκος».

145. Zaimov, *Bălgarski Imennik*, ό.π., σσ. 52, 128, 223.

περιοχές (με εξαίρεση το αρβανιτοχώρι Μπράτσι) και καταλήγει στο συμπέρασμα για τη διάδοση του ΒΑ μέσω βλάχικων πληθυσμών.

Στο *PLP* το ΒΑ Κύρος απαντά τέσσερις φορές. Όταν αποδίδεται σε κληρικούς, όπως ο αρχιμανδρίτης στο Ρήγιο της Καλαβρίας (1323), ο ιερομόναχος στη Μ. Ασία (1290) και ο μοναχός στην Ιερισσό (1369), είναι πιθανό ότι προέρχεται από τον άγιο Κύρο, που μαζί με τον Ιωάννη αποτελεί ένα από τα ζεύγη των αγίων Αναργύρων. Για τον πάροικο και φαρά Κύρο θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι το όνομά του αποτελεί εξέλιξη του σλαβικού *Kiril*, αφού το όνομα του τόπου διαμονής του (έν τῷ Ὀστρόβω, για το οποίο ο Trapp υποθέτει ότι είναι η χερσόνησος της Καστοριάς) είναι σλαβικό (< *ostrou* «νησί») και ίσως ο ίδιος ήταν σλαβόφωνος. Άλλες περιοχές εμφάνισης του ΒΑ είναι η Θράκη: (Κύρος: Αίνος, Κυρούδα: Σαράντα Εκκλησιές), η Πελοπόννησος (Κύρω: Κυνουρία)¹⁴⁶, ενώ στο Οδοιπορικό του Νοταρά απαντά τρεις φορές: Κύρος (Στενήμαχος, Φιλιππούπολη, Ρίμνικ)¹⁴⁷.

Επειδή στις περισσότερες από τις παραπάνω περιοχές που αναφέρει ο Πατρινέλης είναι έντονη η παρουσία, εκτός από το βλάχικο, και του σλαβικού στοιχείου, δεν είναι απαραίτητο να υποθέσουμε ότι το ΒΑ διαδόθηκε στην υπόλοιπη Ελλάδα από βλάχικους πληθυσμούς, αφού οι σλαβόφωνοι ήταν ικανοί για κάτι τέτοιο. Είναι όμως βέβαιο ότι μέσα στο φαινόμενο του ονοματολογικού συγκρητισμού που παρατηρείται στο 17ο αι. και που παρουσίαζε ιδιαίτερη έξαρση στη Δ. Μακεδονία¹⁴⁸, όπου συνικούσαν ελληνόφωνοι, βλαχόφωνοι, αλβανόφωνοι και σλαβόφωνοι, το ΒΑ λόγω της μεγάλης συχνότητάς του, πέρασε στην ονοματολογία και των μη σλαβόφωνων πληθυσμών.

κωνσταντή (5): Κωνσταντής < Κωνσταντίνος υποχωρητικά.

κωνσταντίνου (8): Κωνσταντίνος < μεταγν. λατιν. Constantinus < ρ. constant- «σταθερός, ισχυρός».

κόστα: < Κωνσταντίνος ή Κώνστας.

κώνστα (3): το βυζ. Κώνστας -ντος ή συντετμημένος τύπος του Κωνσταντίνος.

κωνσταντίου ιερέως: Κωνστάντιος < Constantius -ntis + -ius < ρ. constant + -ius.

κώνσταντος: < βυζ. Κώνστας -ντος < λατιν. constans.

λάσκαρι: Λάσκαρης < λάσκαρης «δάσκαλος» < ράσκαλης, με αντιμετάθεση r-l > l-r και μεταπλασμό κατά τα ονόματα σε -ης < ράσκαλους,

146. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σσ. 74, 112.

147. Στάθη, «Οδοιπορικό», 167 (6α), 175 (10α), 202 (21α).

148. Πατρινέλης, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες», 129-130.

με ρωτακισμό δ > γ < δάσκαλος < διδάσκαλος. Όλοι οι μεταβατικοί και ο τελικός τύπος λάσκαρης απαντούν στο μικρασιατικό ιδίωμα της Σίλλης¹⁴⁹ (περιοχή Ικονίου), όπου ο ρωτακισμός δ > ρ αποτελεί γενικό κανόνα πρβ. δείκνου > ρείκνου, δεξί > ρεξί, δεσπότης > ρεσπότσης. Το φαινόμενο αυτό απαντά σποραδικά και σε άλλα καππαδοκικά ιδιώματα (Αραβανί, Ανακού, Σεμέντερε, Γούρδουνο, Μιστί, Σινασός, Τελμησός)¹⁵⁰, αλλά δεν έχει την ίδια ισχύ· στα σιλιώτικα εμφανίζεται τόσο σε αρχική όσο και σε μεσοφωνηεντική θέση, ενώ στα καππαδοκικά μόνο σε εσωτερική, γι' αυτό και ο τύπος λάσκαρης μπορεί, τουλάχιστον με τα μέχρι τώρα δεδομένα, να χαρακτηριστεί ως αποκλειστικά σιλιώτικος. Για την κατάληξη -ης, πρβ. και διαλεκτικό δάσκαλης «εκπαιδευτής στην οδήγηση αυτοκινήτου» (Σουφλί Θράκης).

Φαίνεται ότι η εξέλιξη του δάσκαλος > λάσκαρης είχε συντελεστεί στα μικρασιατικά ιδιώματα ήδη κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο και από τα ιδιώματα αυτά η λέξη πέρασε στα μεσ. ελληνικά, πρβ. το χωρίο: *Λασκαρίζειν ἐστὶν ἐν λόγοις μὲν καὶ φράσει τὸ δεινῶς λέγειν καὶ κομψῶς. – Τὸ δὲ ἦθος Λασκαρίζειν ἐστί, τὸ τὰ ἐπιεικῆ καὶ χρηστὰ καὶ εὐαρεστούμενα φρονεῖν*¹⁵¹. Αρχικά χρησιμοποιούνταν ως τίτλος, πρβ. το όνομα *Μανουήλ Ασάνης ο Λάσκαρης* (1442)¹⁵², στη συνέχεια επώνυμο, π.χ. *Ιωάννης Λάσκαρης ο Ρυνδακηνός* (1453) και τέλος ως ΒΑ. Επομένως, με βάση την ετυμολογία αυτή, η καταγωγή της γνωστής αυτοκρατορικής οικογένειας θα πρέπει να αναζητηθεί στη Μ. Ασία. Η άποψη αυτή ενισχύεται από το ότι δύο από τα μέλη του οίκου, ο *Ιάνος Λάσκαρης* (εμφανίζεται στα 1435-1455) και ο *Ιωάννης Λάσκαρης* (1453) φέρουν το επώνυμο *Ρυνδακηνός*, δηλαδή κατάγονταν από την Ρύνδακο της Φρυγίας¹⁵³. Για την ετυμολογία του βυζαντινού ΕΠ βλ. Φ. Κουκουλές, «Βυζαντινών τινων επιθέτων σημασία και ορθογραφία», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 5 (1928) 11-12· Δ. Βαγιακάκος, «Βυζαντινά ονόματα και επώνυμα εκ Μάνης», *Πελοποννησιακά* 3-4 (1960) 208.

λασκαρίνας: Λασκαρίνα < Λάσκαρης + παραγ. κατάλ. -ίνα (βλ. λάσκαρι).

λεμο(ω)νίας (2): σημ. Λεμονιά. Από το όνομα του γνωστού δένδρου. Ο Μπούτουρας (*Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 140) κατατάσσει τα

149. Θ. Κωστάκης, *Το γλωσσικό ιδίωμα της Σίλλης*, Αθήνα 1968, σσ. 40, 173, 189· R. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, Cambridge 1916, σ. 595 λ. δάσκαλος.

150. Κωστάκης, ό.π., σσ. 22, 38.

151. Β. Α. Μυστακίδης, «Λασκάρις 1400-1869», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 5 (1928) 131.

152. Ό.π., σ. 146.

153. Ό.π., σσ. 141, 146.

αρσ. Λεμόνης (Αίνος), Λεμονής (Αίνος, Κύμη, Μυτιλήνη), θηλ. Λεμονιά (Ήπειρος, Πόντος, Σαράντα Εκκλησιές, Χίος), Λειμονιά (Πελοπόννησος), Λεμονίτσα (Ήπειρος), Λεμόνα (Αμισός), Λεμόν' (Σαράντα Εκκλησιές), Λεμόνω (Κυνουρία) στα ΒΑ που προέρχονται από παρομοίωση προς φυτά (λεμονιά), διὰ τὴν εὐωδίαν τῆς ἀνθήσεως ἢ ἴσως καὶ διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἐπ' αὐτῆς καρπῶν. Ὁ Τριανταφυλλίδης (Ὀνόματα, σ. 56) τοποθετεῖ τὸ Λεμόνης ἀνάμεσα στα παρατσούκλια ἀπὸ φυτά. Πρβ. ἐπίσης τα συχνὰ τὴν εποχὴ τῆς πρόθεσης Νεράντζω, Νιρατζιά, Νεράντζης¹⁵⁴, Νεράτζος (Φιλιππούπολη)¹⁵⁵ κτλ. Δεν αποκλείεται ἐπίσης σε ὀρισμένες περιπτώσεις νὰ πρόκειται γιὰ παρετυμολογία ἐνὸς ΒΑ ἀπὸ τὴ ρίζα ελεμον- πρὸς τὸ λεμόνι, π.χ. στὴ Σύμη ἀπαντᾶ ὄνομα ναῖσκου καὶ γυναικῶν Λεμονήτισσα, τὸ ὁποῖο ὁ Μπούτουρας (Τὰ νεοελληνικά κύρια ὀνόματα, σ. 90) ἀνάγει στὸ Ελεημονίτισσα, ἐπίθετο τῆς Παναγίας. Ἢδη κατὰ τὴν ὕστερη μεσαιωνικὴ περίοδο καὶ μέχρι τὶς ἀρχές τῆς νεοελληνικῆς, στὶς λέξεις που προέρχονται ἀπὸ τὸ αρχ. ελλήν. ἐπίθ. ελεήμ-(ων)¹⁵⁶ ἐμφανίζεται ὁ μονοφθογγισμὸς τῆς διφθόγγου /eɪ/ > /e/, με ἀποτέλεσμα τὴ φωνητικὴ ταύτιση τῶν τύπων αὐτῶν με τὴ ρίζα *lemón-*, που δηλώνει τὸ γνωστό καρπὸ καὶ δένδρο, πρβ. ελεημονητής > ελεμονητής (1547)¹⁵⁷, ελεημονήτρια > λεμονήτρια (1529), μεσν. ελεημονώ, -οῦμαι «σπλαχνίζομαι, λυπάμαι» > ελεμονώ/λεημονώ/ελεμονοῦμαι > λεμονοῦμαι (πρβ. κρητ. «λεῖμονώ «δίδω ελεημοσύνη»¹⁵⁸), βλ. ἐπίσης τὸ διαλεκτικὸ Πανταλέμουνας (Βλάτση Δ. Μακεδονίας)¹⁵⁹.

Παρόμοιες παρετυμολογικὲς ἐξελίξεις γυναικείων ΒΑ καὶ σύμπτωσή τους με φυτωνύμια ἔχουμε στὴν περίπτωση τοῦ Μαγδαληνῆ, που παρετυμολογήθηκε πρὸς τὸ μυγδαλιά¹⁶⁰ καὶ τῶν σλαβ. θηλ. *Mila* (15ος αἰ.)/*Miljo*/σποκ. *Milica* < *mil* «αγαπημένος, ἀξιαγάπητος, ἀκριβός», που παρετυμολογήθηκε πρὸς τὸ μηλιά, πρβ. τὰ Μηλιώ (Σαράντα Εκκλησιές), Μήλω (Ήπειρος)¹⁶¹, Μιλίτζα (Τύρναβος)¹⁶², τὸ Μηλιά (Σκιάθος, τέλος 18ου

154. Χατζηγιάννου, *Ἡ ιστορικὴ ἐξέλιξη*, σ. 307.

155. Στάθη, «Ὀδοιπορικόν», 181 (12β).

156. Πρβ. καὶ τὸς τ. Λειμονιά, Λιημονιά (Δ. Μακεδονία: Χατζηγιάννου, *Ἡ ιστορικὴ ἐξέλιξη*, σσ. 181 [117ε], 113 [35α]).

157. Στὴ φράση ελεμονητής ὁ κύριος ὁ Θεός. Στὸ ἴδιο κείμενο ἀπαντᾶ καὶ ὁ τ. με ἡ (ελεημονητής). βλ. Κριαράς, ὁ.π., τ. 5, σ. 409.

158. Πάγκαλος, *Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τῆς Κρήτης*, τ. 3, Αθήνα 1997, σ. 474.

159. Μ. Καλλινδέρης, *Ὁ βίος τῆς κοινότητος Βλάτσης ἐπὶ τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 469.

160. Στὴν πρόθεση 113 τῆς Μονῆς Ευαγγελισμοῦ τῆς Σκιάθου (Κ. Σπανός, «Τὰ σκιαθίτικα ὀνόματα τοῦ 19ου αἰῶνα στὴν πρόθεση 113 τῆς Μονῆς τοῦ Ευαγγελισμοῦ», *Ἀρχεῖο Θεσσαλικῶν Μελετῶν* 10 [1992] 126, 133) ἔχουμε τοὺς τύπους: Ἀμυγδαλιά – Μαγδαληνῆ (τέλη 18ου – ἀρχές 19ου αἰ.), Ἀμυγδαλιά/Μυγδαλιά – Μαγδαληνῆ/Μαγδαλιά.

161. Μπούτουρας, *Τὰ νεοελληνικά κύρια ὀνόματα*, σ. 140.

- αρχές 19ου αι.)¹⁶³ κτλ.

λογίζου: Λογίζος < Λοΐζος, με ανάπτυξη ουρανικού /j/ για την αποφυγή της χασμωδίας < βεν. *Aloiso*¹⁶⁴/γαλ. *Loys*¹⁶⁵. Στην παλαιολόγεια εποχή εμφανίζεται σπάνια (με τις μορφές Λόγιζος/Λοΐζος)¹⁶⁶. Κατά την οθωμανική περίοδο εμφανίζεται με τα αρσενικά επιθήματα -ης, -ος και το θηλυκό -ω: Λοΐζης/Λοΐζω (Θεσσαλία, μέσα 18ου αι.)¹⁶⁷, Λογίζος/Λοΐζης (Δυτική Μακεδονία)¹⁶⁸, Λοΐζος (γεν. του θηλ. Λοΐζω, Σκιάθος)¹⁶⁹, Λουΐζος (Κρήτη, 16ος αι.)¹⁷⁰.

λουκά: Λουκάς.

λυγερης: Λυγερή < ουσιαστικοποιημένο επίθ. λυγερή «νέα γυναίκα, ευλύγιστη κοπέλα» < επίθ. λυγερός «ευλύγιστος, κομψός» < ουσ. λυγέα + επίθημα -ερός¹⁷¹.

μαγδαλινής μοναχής: Μαγδαληνή < Μάγδαλα Παλαιστίνης.

μαλαματίνας: Μαλαματίνα < μαλαματ- + παραγωγικό επίθημα -ίνα. Το μαλαματ- ρίζα του μεσν. μάλαμα «χρυσάφι» < μάλαγμα, αρχικά «κατεργασμένο μέταλλο»¹⁷².

μαλαμματου: Μαλαμάτω (με στένωση του -ο) ή Μαλαματού < μαλαματ- + επίθημα -ού.

μανολάκη (4): Μανολάκης < Μανόλης + υποκ. επίθημα -άκης.

μανόλη (4): Μανόλης < *Μανοήλης < Μανοήλ < Εμμανοήλ (πρβ. και Μιχαήλ > Μιχαήλης > Μιχάλης). Οι τύποι με /ο/ αντί /υ/ [(Ε)μανοήλ] είναι ήδη μεσαιωνικό¹⁷³, ενώ στην παρρησία της Ζάβορδας απαντούν 12 φορές¹⁷⁴. Η τροπή /οι/ > /ό/ εμφανίστηκε κυρίως σε τύπο του ονόματος με άτονο /ι/, το οποίο ήταν πιο εύκολο να αποβληθεί, πρβ. ύστερο μεσν. μανοηλάτον > μανολάτον¹⁷⁵, Μανοηλάς (1321) > Μανολάς (1415)¹⁷⁶ και αυτοί στη συνέχεια επέδρασαν στη δημιουργία του Μανόλης. Ο τ.

162. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 192 (132γ).

163. Σπανός, «Σκιαθίτικα ονόματα», ό.π., 127.

164. Τσικριτσή-Κατσιανάκη, *Κρητικά επώνυμα*, ό.π., σ. 59.

165. Τριανταφυλλίδης, *Ονόματα*, σ. 15.

166. *PLP*, τχ. 6, σσ. 195, 197.

167. Σπανός, «Μετεωρίτικο χειρόγραφο», ό.π., 24.

168. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 90, 158.

169. Σπανός, «Σκιαθίτικα ονόματα», ό.π., 125.

170. Τσικριτσή-Κατσιανάκη, ό.π., σ. 59.

171. Κριαράς, ό.π., τ. 9, σ. 233.

172. Για τις σημασίες της λ. στην υστεροβυζαντινή περίοδο βλ. Κριαράς, ό.π., σσ. 302-303.

173. *PLP*, τχ. 7, σσ. 72-73 με 4 εγγραφές Μανοήλ, όπου και τ. Μανοηλάς.

174. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 301.

175. Κριαράς, ό.π., τ. 9, σ. 327.

176. *PLP*, τχ. 7, σ. 73.

Μανόλης είναι τουλάχιστον υστερομεσαιωνικός, αφού στο *PLP* (τχ. 7, σ. 73) έχουμε 4 εμφανίσεις του, με παλαιότερη αυτή του 1325.

μανουήλ: Μανουήλ < Εμμανουήλ.

μαργαρίτου: Μαργαρίτης < μεσν. *μαργαρίτης* «μαργαριτάρι». Η λ. φαίνεται ότι καθιερώθηκε ως ΒΑ από τη χρήση της ως προσωνυμία του Χριστού, η οποία είναι πολύ παλιά και έχει την αρχή της στην παραβολή του πολύτιμου μαργαρίτη του Ευαγγελίου, όπου ο μαργαρίτης συμβολίζει τον Ιησού Χριστό, πρβ.: *ὁ μαργαρίτης* (ενν. λαμβάνεται) *ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ τίμιος μαργαρίτης*¹⁷⁷. Στη δημώδη μεσαιωνική γραμματεία της περιόδου 1100-1669 η χρήση αυτή είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη: *ἀλλὰ πρὸς τὸν χρυσὸν ἰχθῦν, αὐτὸν τὸν μαργαρίτην, πρὸς τὸν Δεσπότην τὸν Χριστὸν ἄς δράμομεν! ἔδειξεν ἡμῖν τὸν νοερὸν μαργαρίτην λέγων: «Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ»*¹⁷⁸. Στη μεταγενέστερη βυζαντινή περίοδο είχαν αναπτυχθεί δύο ακόμη χρήσεις της λέξης από τις οποίες θα μπορούσε να προέλθει το ΒΑ: (α) ως τιμητική προσφώνηση: *ὦ μαργαρίτη ἔκλαμπρε, ἀτίμητον λιθάριν* (προσφώνηση προς την αγία Μαγδαληνή). (β) «σπουδαίος, εξαιρετικός άνθρωπος»: *ποῖος μᾶς ἄρπαξε τὸν μαργαρίτην ἐκεῖνον*¹⁷⁹.

μαρίας (8): Μαρία.

μαριώρας (4): Μαριώρα. Κατά τον Μπούτουρα (Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα, σ. 76) *Μαριώ* + επίθημα -άρα.

μάρο (3): Μαρία + θηλ. επίθημα -ω.

μαρούδας (2): Μαρία + υποκ. επίθημα -ούδα.

μαρίνου ιερέως: Μαρίνος < θηλ. Μαρίνα.

μαρτύνου: Μαρτίνος < ιταλ. Martino.

μάτερ: Μάτερ < σλαβ. *Mater* < προσηγ. *mater* «μητέρα» ή συντετμημένος τύπος του *Bogomáter* «Θεομήτωρ»¹⁸⁰. Για την α' ετυμολογία πρβ. το ΒΑ *Májko* < σλαβ. «μητέρα», το οποίο ο Zaimon (*Bálgarski Imennik*, σ. 145) θεωρεί ευχετικό για την απόκτηση παιδιών και την συνέχιση του γένους (να γίνει μητέρα). Η λέξη προήλθε από την πρωτοσλαβική ρίζα **māter* που εμφανίζεται στους πτωτικούς τύπους του πρωτοσλ. **māti* «μητέρα»¹⁸¹.

ματθαίου: Ματθαίος.

μελάχρου: (α) < Μελάχρος < Μελαχρινός < μεσν. επίθ. *μελαχρινός* < μεσν. *μελαχρινός* < *μελάγχρους* (+ -ινός) < μέλαν- (θέμα του επιθ. μέ-

177. Κριαράς, ό.π., τ. 9, σ. 341.

178. Αυτ.

179. Αυτ.

180. BER, τ. 3, σ. 684.

181. Αυτ.

λας «μαύρος») + χρώς «δέρμα», «αυτός που έχει μαύρη επιδερμίδα». Στο *PLP* απαντούν 11 Μελαγχρηνός/Μελαχρινός (τχ. 7, σσ. 181-182), 16 Μελαχρηνός/Μελαχρινός (σσ. 183-185) και 6 Μελαχρηνή/Μελαχρινή (σσ. 183-184). Η περίπτωση το ΒΑ να προέρχεται απευθείας από το επίθ. μελάχρους αποκλείεται, γιατί το επίθ. αυτό δεν ήταν σε χρήση στην ομιλούμενη βυζαντινή γλώσσα, όσο τουλάχιστον μας επιτρέπει να συμπεράνουμε η παρουσία μιας μόνο μαρτυρίας στο Λεξικό του Κριαρά, ενώ ούτε ένα ΒΑ Μελά(γ)χρος δεν απαντά στην υστεροβυζαντινή εποχή (βλ. *PLP*). (β) θηλυκός τύπος του Μελάχρω, το Μελάχρω εμφανίζεται στη Δυτική Μακεδονία (Χατζηιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 106, 108, 122, 145, 154, 190), στη Θεσσαλία (Σπανός, «Τυρναβίτικα βαφτιστικά», ό.π., 62· Σπανός, «Μετεωρίτικο χειρόγραφο», ό.π., 24· Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σσ. 198, 320· Χατζηιωάννου, ό.π., σσ. 185, 191), στη Σκιαθό (Σπανός, «Σκιαθίτικα ονόματα», ό.π., 134 με τη μορφή «μελάχρου») κτλ.

μεταξου: Μεταξού < μετάξι. Το ΒΑ με τη μορφή αυτή εμφανίζεται και στη Θεσσαλία (Σπανός, «Ελασσόνα», ό.π., 27· Σπανός, «Τυρναβίτικα βαφτιστικά», ό.π., 62· Σπανός «Μετεωρίτικο χειρόγραφο», ό.π., 24· Σπανός, «Δρακότρυπα», ό.π., 124· Σπανός, «Μ. Δουσίκου», ό.π., 47· Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σσ. 196 και 198: «Μετάξω»). Πρβ. και αρκετές εγγραφές στην παρρησία της Ζάβορδας (Χατζηιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 304). Το όνομα ως μεσαιωνικό, πρβ. *PLP*, τχ. 7, σ. 213: Μετάξης Άγγελος, επών. Μεταξωτός (έτος 1117), με το οποίο σύμφωνα με τον Κουκουλέ «θα εδηλούτο ο λεπτοφυής και λεπτός τους τρόπους» (Κουκουλέ, «Βυζαντινών τινων επιθέτων», 14).

μήνω: Μήνο(ς), σλαβ. *Mino* (16ος αι.)¹⁸² < *Miná* < ελλην. Μηνάς. Είναι δύσκολο να αποφανθεί κανείς για το γένος του ονόματος, αφού μπορεί να ερμηνευτεί ως αρσ. (Μήνος) ή θηλ. σε -ω (Μήνω). Η εικόνα όμως που εμφανίζουν οι πηγές καθιστά πιθανότερη την πρώτη ερμηνεία. Συγκεκριμένα εντοπίσαμε τις εξής μαρτυρίες: Μήνο, Μήνου ιερέως (Σέρβια), Μήνου (περιοχή Σιατίστης)¹⁸³, Μήνο (επισκοπή Σερβίων, 1592-3)¹⁸⁴, Μήνος (Σλίβεν Βουλγαρίας, 1720), από τις οποίες στις τρεις (Μήνου¹⁸⁵, Μήνος¹⁸⁶) είναι οπωσδήποτε αρσενικό, ενώ στις άλλες δύο η απουσία του επιθήματος -ς της γενικής των θηλυκών οδηγεί στην ίδια ερμηνεία. Είναι λοιπόν πιθανότερο ένα [-προσαρμοσμένο] αρσενικό Μήνο. Στην

182. Zaimov, *Bălgarski Imennik*, ό.π., σ. 153.

183. Χατζηιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 159 (92γ), 163 (95γ), 176 (109γ).

184. Σπανός, «Οι οικισμοί των Σερβίων», ό.π., 201.

185. Γενική ενικού.

186. Ονομαστική ενικού, στην οποία ο Χρυσάνθος Νοταράς παραθέτει συνήθως τα ονόματα από το Σλίβεν.

περίπτωση αυτή το χαρακτηριστικό για τα θηλυκά -ω που σημειώνει ο γραφέας μπορεί να αποδοθεί σε λάθος ή στην άγνοια του πραγματικού γένους του μνημονευομένου. Η σλαβική προέλευση του ονόματος – με αξιοσημείωτη ποικιλία παραγώγων στις γλώσσες αυτές (*Mínjo, Míñju, Míñco, Mínto, Mínko/Mínka, Míndo/-a*)¹⁸⁷ – προκύπτει από τα παρακάτω δεδομένα: (1) Τη γεωγραφική κατανομή του – στο υλικό που χρησιμοποιήσαμε – σε περιοχές όπου τα σλαβικής προέλευσης ΒΑ δεν είναι σπάνια (Σέρβια, Σιάτιστα) ή είναι περισσότερα (Σλίβεν). (2) Εάν δεχτούμε προέλευση από τα ελληνικά πρέπει να αποκλείσουμε την πιθανότερη, όπως είδαμε, υπόθεση του αρσενικού γένους, γιατί στην περίπτωση αυτή το όνομα θα ανήκε στα [+ προσαρμοσμένα] και θα καταγραφόταν στη γενική *Μήνου*.

μητρα: *Μήτρα* < *Δήμητρα* < *Δημήτριος*. Το ΒΑ απαντά και στα σλαβικά (*Mítra* < *Di-mítra*, με τόνο στην παραλήγουσα), ενώ καταγράφεται ως *Μήτρω* στη Θεσσαλία και στην *παρρησία* της Ζάβορδας¹⁸⁸.

μικρούλας: *Μικρούλα* < *μικρή* + υποκ. κατάλ. -ούλα.

μίλκο: *Μίλκο(ς)*, σλαβ. αρσ. *Milko* (14ος αι.), υποκ. των *Milo, Mile* < επίθ. *mil* «αγαπημένος» ή συντετμημένος τύπος από τα *Milomán, Milóta, Bogomil, Ljudmil*¹⁸⁹ (*Zaimov, Bǎlgarski Imennik*, σ. 151).

μι(η)χάλη (4): *Μιχάλης* (13ος αι.)¹⁹⁰ < *Μιχαήλης* (1264, 1422)¹⁹¹ < *Μιχαήλ*.

μιχαήλ (4): *Μιχαήλ*.

μόσχος: *Μόσχος* < προσηγ. *μόσχος* (1) «αρωματική ουσία». (2) «ευδία». Πρβ. τη μεταφορική χρήση του: *ώραϊος ἦν εἰς ὄρασιν, τερπνὸς εἰς συντυχίαν, μὸσχος εἰς τὸ ἀνάβλεμμα, ὄλος μεμυρισμένος*¹⁹². Το όνομα είναι συχνό στην υστεροβυζαντινή περίοδο¹⁹³.

μπαλάσσας (3): *Μπαλάσα* < μτγν. μεσν. *μπαλάσι/μπαλάσο* «πολύτιμος λίθος, είδος ρουμπινιού»¹⁹⁴ < βενετ. *balasso* με την ίδια σημασία¹⁹⁵, πρβ. και ιταλ. *balascio* < αραβ. *balahš* (απ' όπου πέρασε σε όλες τις νεολατινικές γλώσσες) < *Badahšan* «όνομα της περιοχής του Αφγανιστάν

187. *Zaimov, Bǎlgarski Imennik*, ό.π., σσ. 153-154.

188. Βλ. αντίστοιχα: *Zaimov*, ό.π., σ. 156· Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σ. 321· Κατζησιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 180 (115γ).

189. *Zaimov*, ό.π., σσ. 151-152

190. *PLP*, τχ. 8, σ. 16.

191. *PLP*, τχ. 8, σσ. 15 και 17.

192. Κριαράς, ό.π., τ. 11, σσ. 46, 11, 46.

193. *PLP*, τχ. 8, σσ. 38-40: 8 μαρτυρίες με απόλυτη χρήση και ισάριθμες ως ΕΠ.

194. Κριαράς, ό.π., τ. 11, σ. 93.

195. G. Boerio, *Dizionario del Dialetto Veneziano*, Βενετία 1899, σ. 57.

όπου υπάρχει αυτή η πολύτιμη πέτρα»¹⁹⁶. Πρβ. *Ζαφείρα, Διαμάντω, Σμαράγδα* κτλ. Η λέξη ήταν κοινή στη λαϊκή γλώσσα της υστεροβυζαντινής περιόδου, πρβ. την εμφάνισή της στην *Ιστορία Πτωχολέοντος* (γνωρίζω τὰ λιθάρια χάρη λόγου σὰν διαμάντια, σὰν σμαράγδια, σὰν ζαφείρια, σὰν μπαλάσια, σὰν και ἄλλα), ενώ την επιβίωσή της και στη γλώσσα της οθωμανικής περιόδου μαρτυρεί η παρουσία του μπαλάσι σε έγγραφο του 1555¹⁹⁷. Μεταγενέστερα το ΒΑ Μπαλάσα, όταν πλέον το προσηγορικό μπαλάσι έπεσε σε αχρηστία, συσχετίστηκε με το Βλάσιος μέσω τύπων όπως *Βαλασή, Βαλάσα*¹⁹⁸ και η εορτή του συνδέθηκε με την εορτή του αγίου Βλασίου στις 11 Φεβρουαρίου. Εδώ το διπλό -σσ- τίθεται αντί του -σι- για να δηλωθεί το παχύ /s/.

μπαλή (2): Μπαλής < μτγν. μεσν. μπαλής «είδος αξιώματος». Ο Μπούτουρας (*Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 110) ανάγει το ΒΑ στο βενετ. *bailo*, όνομα αξιώματος, με αποβολή του ημιφώνου + -ής. Η λέξη συνήθως με τη μορφή *εμπαλής* και σπανιότερα *μπαλής*, απαντά συχνά στη μεσαιωνική δημώδη κυπριακή γραμματεία με τις σημασίες (1) «διοικητής επαρχίας», (2) «πρεσβευτής της Ενετίας», (3) «πρόεδρος» (δικαστηρίου), (4) «επιστάτης με οικονομικές δικαιοδοσίες»¹⁹⁹. Ήταν, ωστόσο, διαδεδομένη και στην υπόλοιπη Ελλάδα, όπως υποδεικνύει το θηραϊκό *μπαλής* «επόπτης αμπελώνων»²⁰⁰ και η κατανομή του ΕΠ Μπαλής σε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα και στην Κρήτη (βλ. ΤΚ). Ως ΒΑ απαντά και στη Σχιάθο²⁰¹.

μπάνου: Μπάν(ος) < σλαβ. *Ban, Báno* < *ban*²⁰² «διοικητής περιοχής στους Νότιους Σλάβους και τους Ρουμάνους κατά τη μεσαιωνική περίοδο», «ουγγρικό αξίωμα» (12ος-15ος αι.): *τὴν μπάνον ἔχων ἀρχὴν (βούλεται δὲ τοῦτο τὸν μετὰ τὸν ρῆγα τῷ ἔθνει δεδυνημένον)* (Ι. Κίννα-μος)²⁰³.

μποίτζος: Μποίτσω, κλητ. του *Βότζα*, θηλυκός τύπος του *Βότζο* (15ος αι.) < *Βόγο*, συντετμημένος τύπος από αρχικά *Bo-ris, Bó-gdan* ή *Bo-isláv*²⁰⁴.

μποτάνου ιερέως: Μποτάν(ος) < σλαβ. *Botán* < *Bóto* + *-án*, *Bóto* <

196. C. Battisti - G. Alessio, *Dizionario Etimologico Italiano*, τ. 1-5, Φλωρεντία 1950-1957, τ. 1, σ. 411· την ετυμολογία από το βυζ. *μπαλάσι* δέχεται και ο Κατσάνης (*Σαμοθράκη*, ό.π., σ. 18) για το σαμοθρακίτικο *Μπαλασή*.

197. Κριαράς, ό.π., τ. 11, σ. 93.

198. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 60.

199. Κριαράς, ό.π., σ. 11, που την ανάγει στο προβηγκιανό *baile*.

200. Τριανταφυλλίδης, *Ονόματα*, σ. 178 σημ. 36.

201. Σπανός, «Σχιαθίτικα ονόματα», ό.π., 125.

202. Zaimov, *Bálgarski Imennik*, ό.π., σ. 14.

203. BER, τ. 1, σ. 30· Moravcsik, ό.π., σ. 204.

204. Zaimov, ό.π., σ. 28.

Bo-gdán, Bo-gomíl, Bó-ris, Bo-ján + *-to*, κατά αναλογία προς το *Mí-to*²⁰⁵.

μπουχάρι: Μπουχάρης < τουρκ. *buhur* «λιβάνι, θυμίαμα, άρωμα» < αραβ. *bahūr* με την ίδια σημασία. Για τη χρησιμοποίηση των αρωματικών ουσιών στην ονοματολογία πρβ. το ΚΟ Μόσχας²⁰⁶. Η εμφάνιση /u/ αντί /a/ μπορεί να εξηγηθεί: (α) ως καθαρά φωνητικό φαινόμενο, δηλαδή ανομοίωση /u-u/ > /u-a/, (β) ως επίδραση του *μπαχάρι* < τουρκ. *bahar* «μπαχαρικό, άρωμα», που απαντά επίσης ως ΚΟ στην Ανατολική Θράκη (Μπαχάρης, θηλ. Μπαχάρ', Μπαχαρή)²⁰⁷, (γ) ως επιβίωση κάποιου παλαιότερου ή διαλεκτικού τουρκικού ή απευθείας δάνειου από τα αραβικά τύπου, πρβ. τον αρχικό αραβικό τύπο με /a/ (*bahūr*)²⁰⁸, που με αντιμετάθεση μπορούσε να γίνει *buhar*. Η ίδια εναλλαγή /u/ - /a/ μαρτυρείται στα Σέρβια, όπου στους ΤΚ έχουμε ταυτόχρονα τους τύπους ΜΠΟΥΧΟΥΡΑΣ (4)/ ΜΠΟΥΧΑΡΑΣ (12 εμφανίσεις συνολικά και στη Δ. Μακεδονία). Το ΒΑ απαντά επίσης ως Μπουχορή (Κοζάνη, 18ος αι.), Μπουχούρι (Ελασσόνα, 18ος αι.)²⁰⁹, Μπουχουρή, Μπουχουριά, Μπουχουρίτσα, Μπουχοουρούδα (Αίγιος)²¹⁰. Ως ΕΠ έχουμε στους ΤΚ το ΜΠΟΥΧΟΥΡΗΣ (περιοχή Σερρών: 3, Ξάνθη: 2) και το υποκ. ΜΠΟΥΧΟΥΡΟΥΔΗΣ (2).

νασλη: Ναζλής < τουρκ. *nazlı* < περσ. *nâz*, το «νάζι». Πρβ. το αντίστοιχο σημασιολογικά Χάιδω.

νεδέλιο (2): Νεδέλιο (αρσ.) < σλαβ. *Nedeljo* (16ος αι.)²¹¹ < αρχ. σλαβον. *nedělja* «η έβδομη ημέρα της εβδομάδας, Κυριακή» (< πρωτοσλ. **nedělja* «αργία», παράγωγο από τον αρνητικό τύπο του ρ. **dělati* «εργάζομαι»), πρβ. βουλγ. *Nedělja*, σερβικρ. *Nédelja*, σλοβ. *nedélja*, ρωσ. *Nedélja* κτλ.²¹² Το ΒΑ προήλθε ως μεταφραστικό δάνειο των ελλην. ΒΑ Κυριάκος - Κυριακή, τα οποία συσχετίστηκαν με την Κυριακή (ημέρα) ή δινόταν σε κάποιον που γεννήθηκε την Κυριακή (βλ. και λήμμα πέτικο).

νένου: Νένος < μεσν. ελλην. *νένος*, θηλ. *νένα* «παιδαγωγός, τροφός» < βενετ. *nepo*, -a, πρβ. και βουλγ. *něna* «παραμάννα»/ *nepa* «μητέρα», «γιαγιά»²¹³.

νεοφύτου μοναχού: Νεόφυτος.

νετέλιος: Νετέλιω (θηλ.), βλ. λήμμα *νεδέλιο*.

νικηφόρου: Νικηφόρος.

205. Ό.π., σ. 31.

206. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 153.

207. Αυτ.

208. Stachowski, *Studien*, ό.π., σ. 32.

209. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 166 (97δ), 184 (121δ) αντίστοιχα.

210. Μπούτουρας, ό.π., σ. 51, ο οποίος τα ανάγει σε εβραϊκό ΚΟ *Buhór*.

211. BER, τ. 4, σ. 597· Zaimov, *Bälgarski Imennik*, ό.π., σ. 166.

212. Zaimov, ό.π.

213. Ό.π., σ. 611.

νικολάου (7): Νικόλαος

νίκου: Νίκος < Νικόλαος, υποχωρητικά.

ξένης: Ξένη.

παγώνας (2): Παγώνα < παγώνι + επίθημα θηλ. -α.

παναγιώτου (7): Παναγιώτης < Παναγία + επίθημα -ιώτης.

παναγιώτισσας (4): Παναγιώτισσα < Παναγιώτης + επίθημα θηλυκών -ισσα. Αξιοσημείωτη είναι η χρήση του -ισσα αντί για άλλα επιθήματα των θηλυκών (πρβ. Παναγιώτα, Παναγιώταινα, Παναγιωτή, Πανάγιω, Πανάγω κλπ).

πανσέληνου: Πανσέληνος.

πανώριας: Πανώρια < μεσν. επίθ. πανώριος < μεταγν. παν-ώριος²¹⁴.

παρασκευά: Παρασκευάς < Παρασκευή.

παρασκευή/παρασ[κ]ευού: Παρασκευή.

πασιδώνας (2): Πασιδώνα < υστερομεσαιωνικό προσηγορικό πασιδόννα «το πουλί αλκυώνα», πρβ. τη «γλώσσα» Αλκυόνων: πασιδόνων²¹⁵. Το όνομα ως αρσενικό καταγράφεται το 1364 (Πασηδόνης, Μέγας Σακελλάριος της Θεσσαλονίκης, σε επιστολή του αγίου Νικολάου Καβάσιλα, βλ. *PLP*, τχ. 9, σ. 160). Δεν απαντά στους ΤΚ. Με την αρσενική επίσης ποικιλία Φασιδόνης και προέλευση από την Αστυπάλαια, αναφέρεται και από τον Μπούτουρα (*Τα νεοελληνικά κοινά ονόματα*, σ. 175), ο οποίος το κατατάσσει στα άδηλα ονόματα.

παύλου: Παύλος.

πέικο (2): Πέικο < σλαβ. *Réjko* (16ος αι.), υποκ. του *Ré-jo*²¹⁶ (βλ. λήμμα πέιο). Μία φορά καταγράφεται και στην παρρησία της Ζάβορδας (Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 139 [65δ]).

πέιο: Πέιο < *Réjo* (15ος αι.), κατά τον Zaimon (*Bälgarski Imennik*, σ. 178) < *Ré-tko* ή *Ré-tār* + επίθημα -jo, κατά τα *Rá-jo*, *Rú-jo*, *Brá-jo*. Το ΒΑ είναι συχνό (30 καταγραφές) στην παρρησία της Ζάβορδας και απαντά επίσης δύο φορές στην παρρησία της Σταυρονικήτα, σε μετεωρίτικες προθέσεις κτλ.²¹⁷.

πίριστιρός: Περιστερών με στένωση /e/ < /i/ < *Περιστέρα* < περιστερί.

περμάχου πρεσβ(υτέρας): Περμάχω, με στένωση /o/ > /u/ < *Υπέρμαχος* (στρατηγός). Το ΒΑ διαδόθηκε προφανώς χάρη στο γνωστό τροπάριο

214. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό Λεξικό*, ό.π., σ. 262.

215. Scholia et glossae in haliutica (scholia vetera et recentiora), υπόθεσις-βιβλίον 1, σχόλ. 425, σειρά 1, στο U. C. Bussemaker, *Scholia et paraphrases in Nicandrum et Oppianum. Scholia in Theocritum*, επιμ. F. Dübner, Παρίσι 1849, σσ. 260-364.

216. Zaimon, *Bälgarski Imennik*, ό.π., σ. 178.

217. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 312· Πατρυνέλης, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες», 128· Σπανός, «Μ. Βαρλαάμ», ό.π., 57· Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σ. 321.

«Τῆ ὑπερμάχῳ». Σε περιοχές με βόρειο φωνηεντισμό το αρχικό άτονο [i] (= υ) συνήθως εκπίπτει. Στους ΤΚ το όνομα απαντά ως ΕΠ κυρίως στη Λέσβο. Με τη μορφή «Υπερμάχου» και «Περμάχου» εμφανίζεται ως ΒΑ και στη Σκιάθο το 18ο αι. (Σπανός, «Σκιαθίτικα ονόματα», ό.π., 128, 134), ενώ ως «Μαχῶ» στο Πήλιο τον ίδιο αιώνα (Α. Ν. Ζαχαρός, «Η παρρησία της μονής του Τιμίου Προδρόμου της Συκής. Ένα ανέκδοτο χειρόγραφο του 19ου αιώνα», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 28 [1995] 256). Εορτάζεται το Σάββατο του Ακαθίστου.

πέτικο: Πέτικο < σλαβ. *Pétko* (15ος αι.) < *řetāk* «Παρασκευή» < αρχ. σλαβον. *řetākā*²¹⁸. Ο Ζαίμον (*Bǎlgarski Imennik*, σ. 179) δίνει δύο ερμηνείες: (α) αυτός που γεννήθηκε την ημέρα παρασκευή, (β) από το γυναικείο ΒΑ *Pétka*, το οποίο αποτελεί μεταφραστικό δάνειο του ελληνικού *Παρασκευή*. Ο ίδιος τύπος με ι (*Πέτικο*) απαντά μία φορά και στην παρρησία της Ζάβορδας και στον Παπασουναδινο²¹⁹. Στους ΤΚ το ΕΠ ΠΕΤΙΚΟΠΟΥΛΟΣ και σπάνια ΠΕΤΙΚΟΣ (2 εγγραφές από τη Βέροια) εμφανίζεται αποκλειστικά στη Μακεδονία και κυρίως στην περιοχή του Ρουμλουκιού.

πέτρου (3): Πέτρος < πέτρα.

πολύχρος: Πολύχρω (θηλ.) < αρσ. *Πολυχρόνης* ή συντετμημένος τύπος του θηλυκού *Πολυχρονία*. Το -ς είναι η κατάληξη της γενικής των θηλυκών. Το ίδιο θηλυκό ΒΑ *Πολύχρω* εμφανίζεται στη Θεσσαλία (18ος αι.)²²⁰.

πούλιω: Πούλι(ος). Μάλλον αρσενικό, γιατί στην παρρησία της Ζάβορδας, όταν εμφανίζεται ως αρσενικό όνομα (ιερέων) παρουσιάζει τη μορφή *Πούλιω(ο)*, ενώ ως θηλυκό όνομα (πρεσβυτέρας) καταγράφεται με ς (*Πούλιως*). Ίσως το ΒΑ σχετίζεται με τη λατινική ρίζα *pulleus* < *pullus* «νεοσσός» και κατ' επέκταση «νεογνό»²²¹. Το αρσενικό *Πούλιος* απαντά στο Χουμνικό και σε δύο οθωμανικά έγγραφα του 1779 και 1787/8, ενώ εμφανίζεται και με τις δύο μορφές (με ς και χωρίς τελικό ς) σε θεσσαλικές πηγές και στην παρρησία της Ζάβορδας²²².

218. Zaimon, *Bǎlgarski Imennik*, ό.π., σ. 179.

219. Χατζηγιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 132 (52δ), 181· Odorico, *Synadinos*, ό.π., σσ. 102, 176.

220. Σπανός, «Μετεωρίτικο χειρόγραφο», ό.π., 24· Σπανός, «Δρακότρυπα», ό.π., 124· Σπανός, «Τυρναβίτικα ονόματα», ό.π., 256· Σπανός, «Μ. Δουσίκου», ό.π., 47.

221. Πατρινέλης, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες», 132-136.

222. Βλ. τα έγγραφα A/37 (25 Cemaziyülevnel 1193/10.6.1779) και A/43 (1202/13.10.1787-1.10.1788)· Γιαννόπουλος, «Θεσσαλικά ονόματα», ό.π., 188· Σπανός, «Μετεωρίτικο χειρόγραφο», ό.π., 24· Σπανός, «Τυρναβίτικα ονόματα», ό.π., 253· Σπανός, «Μ. Βαρλαάμ», ό.π., 57· Σπανός, «Σκιαθίτικα ονόματα», ό.π., 125, 135· Σπανός, «Δρακότρυπα», ό.π., 122· Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, ό.π., σσ. 196, 198, 320· Χατζηγιωάννου, *Η ιστορική εξέ-*

πύργου: Πύργος < προσηγ. *πύργος*. Στους ΤΚ το ΕΠ ΠΥΡΓΟΣ (θηλ. ΠΥΡΓΟΥ) καταχωρείται 40 περίπου φορές χωρίς να εντοπίζεται ειδικά σε κάποια περιοχή. Από την περιοχή των Σερρών εμφανίζεται στα χωριά Εμ. Παπάς (1), Καμαρωτό (3) και με την υποκ. μορφή ΠΥΡΓΟΥΔΗΣ στη Νιγρίτα (1).

ράδο: αρσ. Ράντος ή θηλ. Ράντω < σλαβ. Rado (15ος αι.), κατά τον Zaimon, (*Bálgarski Imennik*, σ. 186) από τα *Rado-mír*, *Rado-slán* ως συντετμημένος τύπος, όπως το *Drágo* από το *Drago-mír*. Το *á* συνθετικό των ονομάτων αυτών είναι το αρχ. σλαβονικό επίθετο *rad* «χαρούμενος, εύθυμος». Το όνομα Ράντος εμφανίζεται στην παρρησία της Ζάβορδας (7 τύποι), όπου απαντά και τύπος με δ (Ράδω)²²³, στη Θεσσαλία²²⁴ κτλ.

ριγα: Ρήγας < μεσν. προσηγ. *ρήγας* (βυζαντινός τίτλος για ξένους βασιλείς και ηγεμόνες) < ελληνιστικό *ρήξ*, αιτιατική *ρήγα*²²⁵ < λατιν. *rex* «βασιλιάς». Στο PLP απαντά ως ΕΠ (Θεόδωρος Ρήγας, αρχές 14ου αι.).

ρηζου: Ρίζος. Πρόκειται για ένα πολύ διαδεδομένο και στα δύο γένη (θηλ. *Ρίζω*) κατά την οθωμανική περίοδο ΚΟ (π.χ. στη Θεσσαλία και Δ. Μακεδονία)²²⁶, το οποίο οι ετυμολογικές ερμηνείες σχετίζουν συνήθως με τη λέξη *ρίζα* και το θεωρούν ως ευχετικό (από τη φράση *να ριζώσει*)²²⁷. Η μορφή *Ρίζος* δεν απαντά στο PLP (τχ. 10, σ. 118), όπου εμφανίζονται μόνο οι σχετικοί ίσως ετυμολογικά τύποι *Ριζηνός/Ριζηνή*.

ροξάνδρας: Ροξάνδρα < Λεξάνδρα < Αλεξάνδρα. Η εμφάνιση της αρχικής συλλαβής *ρο* οφείλεται σε επίδραση του *Ρωξάνη*. Τα ονόματα των δύο στενά συνδεδεμένων ιστορικών αυτών προσώπων, που ήταν γνωστά και αγαπητά στο λαό μέσω του γνωστού έντυπου λαϊκού αναγνώσματος *Διήγησις Αλεξάνδρου* (ή *Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου*), φαίνεται ότι συσχετίστηκαν και επέδρασαν το ένα στο άλλο με αποτέλεσμα τύπους όπως *Λοξάνη*, *Λοξάνδρα* κτλ. Το ΒΑ εμφανίζεται στη Σκιάθο του 18ου αι. (Σπανός, «Σκιαθίτικα ονόματα», ό.π., 128 και 135, όπου αναφέρεται ότι είναι κοινό στο θεσσαλικό χώρο, αλλά ετυμολογείται από το *Ρωξάνη*).

ρούσιον: Ρούσικο < Ρούσος «ξανθός» < μτγν. *ρούσιος* < λατ. *ruseus*²²⁸. Το πολύ συχνό στα ελληνικά ιδιώματα αυτό επίθετο απαντά και

λιξη, σ. 313 και *passim*.

223. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 314.

224. Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σ. 198.

225. ΑΚΝ, σ. 1180.

226. Γιαννόπουλος, «Θεσσαλικά ονόματα», ό.π., 187· Σπανός, «Τυρναβίτικα βαφτιστικά», ό.π., 61· Σπανός, «Δρακότρυπα», ό.π., 122 και 124· Χατζηγιάννου, ό.π., 314 (πολλές περιπτώσεις)· Σπανός, «Μ. Δουσίκου», ό.π., 44· Σοφιανός, ό.π., σσ. 196, 198, 320.

227. Ντίνας, *Κοζανίτικα επώνυμα*, ό.π., σ. 221.

228. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό λεξικό*, ό.π., σ. 311.

στην περιοχή του Χουμνικού, πρβ. τον τύπο ρούσα «ξανθή γυναίκα», από το ιδίωμα Τερπνής Νιγρίτας²²⁹. Το ΒΑ φαίνεται ότι ήταν συνηθισμένο στο Χουμνικό, όπως αποδεικνύεται από τα ΒΑ Ρουσοδούδα (οθωμανικό έγγραφο του 1780-81²³⁰), ρούσου (γεν. αρσ. ή ονομ. θηλ. με στένωση, στην παρρησία της Σταυρονικήτα), Ρούσα (1913, δημοτολόγιο Χουμνικού). Με διάφορες μορφές και των δύο γενών (πρβ. αρσ. Ρούσης, Ρούσιος, θηλ. Ρούσα, Ρούσο, Ρουσού) απαντά στη Δυτική Μακεδονία και στη Θεσσαλία της οθωμανικής περιόδου²³¹. Συχνότερος από όλους τους τύπους, τόσο αυτούς του προσηγορικού επιθέτου όσο και του ΚΟ, είναι το θηλυκό [(ρούσα)], πρβ. και τη μεγαλύτερη συχνότητα του Ξανθή ως ΒΑ σε σχέση με το Ξάνθος²³². Επώνυμα από την ίδια μεσν. λέξη [(ΡΟΥΣ(Σ)ΟΣ, ΡΟΥΣ(Σ)ΗΣ, ΡΟΥΣ(Σ)ΑΣ] είναι πολύ συνηθισμένα στους ΤΚ όλης της χώρας.

Η ασυνήθιστη στο ονοματολογικό υλικό μας εμφάνιση της επιθετικής κατάλ. -ικο(ς) μπορεί να ερμηνευτεί ως εξής: ίσως το ΒΑ αποδίδει ένα σλαβικό υποκοριστικό τύπο του ίδιου ονόματος είτε το θηλυκό *Rusika* (16ος αι.) < *Rúsa* + *-ika* είτε τα *Rúsko* (αρσ.)/*Rúska* (θηλ.)²³³ (για την ανάπτυξη /i/ πρβ. το λήμμα πέτικο < σλαβ. *Pétko*). Ένα ΕΠ ΡΟΥΣΚΑ(Σ) εμφανίζει 100 περίπου εγγραφές στους ΤΚ όλης της χώρας. Η περιοχή όπου παρουσιάζει τις περισσότερες καταχωρίσεις είναι ο νομός Φθιώτιδας, ενώ ανάμεσα στις περιοχές εμφάνισής του, ορισμένες έχουν δεχθεί έντονη σλαβική γλωσσική επίδραση (Καστοριά, Πτολεμαΐδα, Βέροια-Έδεσσα). Ανεξήγητη η παρουσία του τελικού ν, το οποίο δεν εμφανίζεται σε άλλο ΒΑ της πρόθεσης.

σαμουήλ μοναχού: Σαμουήλ.

σέντριο: Σέντριο < σλαβ. *Sédrijo* < **Srédjo* < *Srédo*, με επένθεση του υγρού /r/ (πρβ. και ΒΑ *Sérdo*²³⁴) + -jo (πρβ. *Zlátjo* < *Zláto*²³⁵ κτλ.) < επίθετο *sreden* «αυτός που γεννήθηκε την ημέρα Τετάρτη» < *srjada* «Τετάρτη», πρβ. τα σλαβ. ΒΑ *Petkán*, *Sabotín*, *Nedéljo* από τις αντίστοιχες ημέρες Παρασκευή, Σάββατο και Κυριακή²³⁶.

σεραγιώνας: Σεραγιώνα < Σεραϊνή, με μεταπλασμό κατά τα θηλυκά

229. Πασχαλούδης, *Τερπνιώτικα*, ό.π., σ. 226.

230. Α/38 (1195/28.12.1780-16.12.1781).

231. Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 315· Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σσ. 199, 320· Σπανός, «Τυρναβίτικα ονόματα», ό.π., 254· Σπανός, «Θεσσαλικά βαφτιστικά», ό.π., 110· Πατρινέλης, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες», ό.π., 122 και σημ. 61-62.

232. Βλ. Χατζηγιάννου, ό.π., σ. 309.

233. Zaimov, *Bálgarski Imennik*, ό.π., σ. 194.

234. Ό.π., σ. 198.

235. Ό.π., σ. 109.

236. Ό.π., σ. 204.

σε -ώνα < σεραί < τουρκ. seray «παλάτι» + επίθημα -ινός). Κατά τον ίδιο τρόπο ο Μπούτουρας (Τα νεοελληνικά κοινά ονόματα, σ. 115) ετυμολογεί τα Σεραϊνή, Σαραϊνα, Σαραγίνα από τη λέξη σεραί + -ινή, -ίνα.

σμαράγδας (10): Σμαράγδα < σμαράγδι < σμαράγδιον < αρχ. ελλην. σμάραγδος.

σουλτάνας (4): Σουλτάνα < Σουλτάν(ος) + επίθημα θηλυκών -α < τουρκ. sultan.

σοφίας (2): Σοφία < σοφία.

σπαντωνη (2): Σπαντωνής· συχνό επώνυμο σήμερα στη Βόρεια Ελλάδα και ειδικά στην Ανατολική Μακεδονία. Ίσως σχετικό με το ιταλικό spada «σπαθί». Απαντά επίσης στη Βενετία του 16ου αι. χωρίς ένδειξη προέλευσης (Μαυροειδή, «Ονόματα», ό.π., 153), στη Δυτική Μακεδονία του 17ου αι. (Χατζηγιάννου, Η ιστορική εξέλιξη, σ. 87), στα Σέρβια το 1592/93 (Β. Σπανός, «Οι οικισμοί της περιοχής των Σερβίων», ό.π., 200).

στάμο/στάμου: Στάμος/θηλ. Στάμω (ου), συντετμημένος τύπος του συχνότατου κατά την περίοδο των Παλαιολόγων βυζαντινού ΒΑ Σταμάτιος/Σταμάτης, θηλ. Σταμάτα/Σταματινή [μαζί με τα παράγωγα γύρω στις 35 καταχωρίσεις στο PLP (τχ. 11, σσ. 72-76)]. Το γυναικείο ΒΑ Στάμω μαρτυρείται από το 1447 (Κέρκυρα, βλ. PLP, τχ. 11, σ. 76). Το ΒΑ υπάρχει και σε ελληνικό έγγραφο του χωριού του 1789, όπως και στην παρρησία της Σταυρονικήτα (στάμο). Είναι κοινό σε πολλές περιοχές, π.χ. Δ. Μακεδονία (18ος αι., βλ. Πατρινέλης, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες», ό.π., 124· Χατζηγιάννου, Η ιστορική εξέλιξη, σ. 319). Εφόσον οι δύο ή ένας από τους φορείς των ονομάτων της πρόθεσής μας ήταν σλαβόφωνοι, θα είχαμε το σλαβ. *Stamo* (16ος αι.), που ο Ζαϊμόν (*Bǎlgarski Imennik*, σ. 204) θεωρεί ως συντετμημένο των *Stámer*, *Stamír* ή *Stámen*, είναι όμως πολύ πιθανή και η σχέση του με το ελλην. *Σταμάτης*²³⁷.

σταμούλας: Σταμούλα < Στάμος + υποκ. κατάλ. -ούλα.

στάνου: Στάνος < σλαβ. (10ος αι.), κατά τον Ζαϊμόν (*Bǎlgarski Imennik*, 204) συντετμημένος τύπος του *Stani-mír*, *Stani-slav*.

στάντζο: Στάντσο = [stántʃo] < σλαβ. *Stánĉo* (15ος αι.), υποκ. του *Stan*, *Stano*, *Stanjo* (10ος αι.), συντετμ. τ. του *Stanimér* ή του *Stanisláv*²³⁸.

σταυριανού: Σταυριανός < σταυρός + παραγ. επίθημα -ιανός.

στεριανή: θηλ. Στεριανή < Αστεριανή < Αστεριανός < αρχ. ΒΑ Αστέριος + επίθημα -ιανός < θέμα αστερ- της λέξης αστήρ.

στεφανή (2)/στεφάνου: Στέφανος < στέφανος.

στέφω: θηλ. Στέφω < Στέφανος. Το θηλυκό εμφανίζεται σε μετεωρί-

237. Συμεωνίδης, Η ελληνική γλωσσική επίδραση, ό.π., σσ. 34, 50, 110.

238. Ζαϊμόν, ό.π., σσ. 206, 204.

τική παρρησία (Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σ. 196), στην παρρησία της Ζάβορδας (Χατζηιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 133, 140, 141, 146, 158, 208) κτλ.

στό(ώ)ικο(υ) (4): Στόικος < Stojko (15ος αι.) < Stojo [= Σταμάτης] (Zaimon, *Bългарски Imennik*, σ. 208). Το ΒΑ εμφανίζεται και στη Θεσσαλία του 18ου αι. με τη μορφή «Στόικος» και «Στόιος» (Σπανός, «Μετεωρίτικο χειρόγραφο», ό.π., σ. 24· Σπανός, «Μ. Βαρλαάμ», ό.π., σ. 57· Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σσ. 198, 320)· στη Δυτική Μακεδονία την ίδια εποχή συναντάται και με το θηλυκό τύπο «Στώικω» (Χατζηιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 88, 107· Ντίνας, *Κοζανίτικα επώνυμα*, ό.π., σ. 232).

στοιάνου (3): Στοϊάνος/Στοιάνης [= stojános] < σλαβ. *Stoján*²³⁹. Για την αποκατάσταση του αρσενικού βλ. κεφ. 2.3.1. Η μεγάλη διάδοση του ονόματος, η μακρόχρονη παρουσία σε περιοχές ελληνοσλαβικών γλωσσικών επαφών και η φωνητική ομοιότητα του ληκτικού τμήματός του με το ελλην. ΚΟ Γιάννη(ος) οδήγησαν στη χωρίς προβλήματα προσαρμογή του στα ελληνικά. Στο Οδοιπορικό του Χρύσανθου Νοταρά εμφανίζεται 50 φορές· προσαρμόζεται συχνότερα με το επίθημα -ος (30 τ.) και σπανιότερα με το -ης (20 τ.) Το πιθανότερο είναι ότι ο προφορικός τύπος της πρόθεσης ήταν το σλαβικό *Stoján*, δεν αποκλείεται όμως η περίπτωση κάποιος από τους τρεις γραπτούς τ. να είχε ως προφορικό ένα εξελληνισμένο Στοϊάνος ή Στοιάνης.

στοιάννο: θηλ. Στοϊάννω < σλαβ. *Stojáno*, θηλ. του *Stoján*.

σύρμου: (α) θηλ. Σύρμω. Κατά τον Μπούτουρα < σύρμα (η χρυσοκλωστή του κεντήματος), διὰ τὸν στολισμὸν ὃν προσδίδουσιν εἰς τὰ ἐνδύματα τὰ ἀντὶ γαῖτανίων συνειθιζόμενα ἐνιαχοῦ ποικιλόχρωμα σύρματα. Πρβ. Σύρμα, Σύρμω, Συρματά, Συρματένια, Γαῖτανία, Γαῖτανίτσα κτλ. (Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα, σσ. 154, 151). Το ΒΑ υπάρχει και σε οθωμανικό έγγραφο του 1772/3 με την ίδια μορφή²⁴⁰. Το ΒΑ απαντά επίσης στη Σκιαθό (Σπανός, «Σκιαθίτικα ονόματα», ό.π., 135), στη ΒΔ Καρδίτσα (Σπανός, «Δρακότρυπα», ό.π., 124), σε μετεωρίτικες προθέσεις (Σπανός, «Μ. Βαρλαάμ», ό.π., 59· Σοφιανός, *Μονή Αγίου Στεφάνου*, σσ. 196, 198, 320), σε πρόθεση της μονής Δουσίκου του 18ου-19ου αι. (Σπανός, «Μ. Δουσίκου», ό.π., 48) και στην παρρησία της Ζάβορδας (Χατζηιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σ. 322 [πολλές περιπτώσεις])· (β) λιγότερο πιθανό: γενική του αρσεν. Σύρμος.

τζωερή: Τσοερή < επίθετο *τσοερός < διαλ. *τσόα «τσόχα», πρβ. σε-

239. Οπωσδήποτε πριν το 1300, χρονολογία κατά την οποία μνημονεύεται σε βυζαντινή πηγή ο τύπος Στοϊωάννης (Χαλκιδική: PLP, τχ. 11, σ. 105).

240. A/35 (1186/4.4.1772-21.3.1773).

ρβοκρ. *čoa* (1707), *čoja* (1760) «είδος εκλεκτού υφάσματος, μαλακού και κομψού»²⁴¹ [*< τουρκ. çoha* (πρβ. κοινό ελληνικό τσόχα)] + παραγ. επίθημα -ερή «αυτή που έχει σε μεγάλο βαθμό αυτό που δηλώνει η βάση» (πρβ. *τύχη – τυχερός*). Το ΒΑ εμφανίζεται στη Σηλυβρία, με τη μορφή *Τσοχηρή*, το οποίο ο Μπούτουρας (*Τα νεοελληνικά κοινά ονόματα*, σ. 154) παράγει από το επίθετο *τσοχηρός* και το *τσόχα* *διά το πολυτελές*, πρβ. και τα *Βλατερή* (Μακεδονία) *< βλάτα* «είδος πολυτελούς υφάσματος» + -ερή, *Ατλάζω*, *Βελούδω* κτλ.²⁴²

τιμοθέου ιερομονάχου: Τιμόθεος.

τομάζο: θηλ. Τομάζω *< Τομάζος* + θηλ. επίθημα -ω *< ιταλ. Tommaso/γαλλ. Thomas < Θωμάς*²⁴³.

τριανταφυλλης/τριανταφυλλίνας: Τριανταφυλλιά *< τριαντάφυλλο* (Συμεωνίδης, *Εισαγωγή*, σ. 87).

τριανταφύλλου: Τριαντάφυλλος *< τριαντάφυλλο*.

φάσα: θηλ. Φάσα *< προσηγορικό φάσα*, όνομα πουλιού της οικογένειας των περιστεριδών (φασιανός, αγριοπεριστερά). Ως ΕΠ με τη μορφή Φάσας συναντάται στην Κοζάνη τον 18ο αι. (Ντίνας, *Κοζανίτικα επώνυμα*, ό.π., σ. 251)· ως ΒΑ στην ίδια περιοχή και περίοδο, βλ. Πατρινέλης, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες», ό.π., 128· Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 166, 180.

φραγγούλη: Φραγκούλης *< βενετσιάνικο Franguli*, συχνό ΒΑ Βενετών σε έγγραφα του 14ου αι.²⁴⁴ Πιθανόν υποκοριστικό του ιταλικού/βενετσιάνικου *Franco*, το οποίο στην *Bibliotheca Sanctorum* (τ. 5, Ρώμη 1964, 1248-1253) εμφανίζεται ως όνομα πέντε δυτικών αγίων (10ος-16ος αι.). Η Τσικριτσή-Κατσιανάκη δέχεται ως *ά* ετυμολογία του *Franco* την προέλευση από το ιταλ. *Francesco*. Για τους τύπους και την ιστορική εμφάνιση των ονομάτων στην ελληνική και βενετσιάνικη ονοματολογία βλ. επίσης Τσικριτσή-Κατσιανάκη, *Κρητικά επώνυμα*, σσ. 396-398.

φυλαχτού: Φυλαχτός *< φυλαχτό*. Το ΒΑ εμφανίζεται επίσης σε δύο οθωμανικά έγγραφα των ετών 1772/3 και 1780²⁴⁵. Βρίσκεται και στον Παπασυναδινό (Odorico, *Synadinos*, ό.π., σ. 176) και στη Δυτική Μακεδονία του 18ου αι. (Χατζηγιάννου, *Η ιστορική εξέλιξη*, σσ. 153, 158, 179).

φωτ(ε)ινής (2): Φωτεινή *< Φώτης*.

φώτη(ι) (3): Φώτης *< τα Φώτα* [= Θεοφάνεια]

241. S. Stachowski, *Fonetyka zapożyczeń osmańsko-tureckich w języku serbsko-chorwackim*, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1973, σσ. 53, 146.

242. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα*, σ. 150.

243. Ό.π., σ. 122· Τριανταφυλλίδης, *Ονόματα*, σ. 15.

244. Τσικριτσή-Κατσιανάκη, *Κρητικά επώνυμα*, ό.π., σ. 397.

245. A/33 (1186/4.4.1772-24.3.1773), A/11 (1194/8.1-27.12.1780).

χουρμούζη (4): Χουρμούζης < χουρμούζι, «είδος μαργαριταριού από το νησί Χορμούζ στην είσοδο του Περσικού κόλπου» (Συμεωνίδης, *Εισαγωγή*, σ. 107· Τριανταφυλλίδης, *Ονόματα*, σ. 66).

χρίστου (2): Χρίστος < Χριστός.

χρίστοφένου: Χριστόφενος < πιθ. από το βεν. Cristofano [= Χριστόφορος].

χριστοφόρου: Χριστοφόρος < Χριστός + φέρω. Το όνομα διαδόθηκε από την τιμή του μάρτυρα Χριστοφόρου (3ος αι. μ.Χ., εορτή: 9 Μαΐου), ο οποίος το έλαβε αντί του λατ. *Ρεπρόβος* μετά τη βάπτισή του.

χρυσάφη (2): Χρυσάφης < χρυσάφι. Εμφανίζεται και σε οθωμανικό έγγραφο του 1772/3 στον τύπο «Ξάφης» (< Χρυσάφης) και του 1780/1 «Ξαφνός» (< Χρυσαφηνός)²⁴⁶, στην παρρησία της Σταυρονικήτα δύο φορές, ίσως με το θηλυκό τύπο *Χρυσάφω* και στα δημοτολόγια του Χουμνικού ως θηλυκό *Ξαφίνα* < *Χρυσαφίνα* (μητέρα Αναστασίου Γερακούδη, γεννημένη περίπου το 1880).

χρυσής/χρουσής: Χρυσή < χρυσός.

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Φ. Π. ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗΣ